

DR. KLINGER ANDRÁS — DR. SZABADY EGON:

AZ 1960. ÉVI MAGYAR NÉPSZÁMLÁLÁS TERVEZETE

Az utolsó magyar népszámlálást az 1949. évi január 1-i időpontban tartották. Mivel a népszámlálás időpontja óta közel egy évtized telt el, és adatai emiatt elavultak, már 1956-ban felmerült a következő népszámlálás megtartásának szükségessége. Ezért a Minisztertanács akkor úgy határozott, hogy a következő népszámlálást — az 1949. évi után 10 évre — 1959 elején kell végrehajtani. Azonban a pénzügyi nehézségek nem tették lehetővé a népszámlálás 1957-ben történő intenzívebb előkészítését, és ezért a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1001/1958. (I. 5.) Korm. sz. határozatával a népszámlálás időpontjául az 1960. év elejét tűzte ki.

A népszámlálás időpontját meghatározó kormányhatározat a népszámlálás előkészítésével, megszervezésével, végrehajtásával — a múltbeli népszámlálásokhoz hasonlóan — a Központi Statisztikai Hivatalt bízta meg. Ennek kapcsán utasította a Központi Statisztikai Hivatalt, hogy a népszámlálás programjára vonatkozó előzetes tervezetet 1958. október 1-ig készítse el.

A népszámlálás előkészítése és ezenbelül a népszámlálási program kidolgozása a kormányhatározatot követően ez év januárjában kezdődött meg. Az előkészítési munka során már kialakultak a népszámlálási program és szervezet főbb vonásai. Az alábbiakban eddigi elképzeléseinket kívánjuk összefoglalni azzal, hogy az itt kifejtettek nem jelentik még a Központi Statisztikai Hivatal végleges állásfoglalását. A népszámlálás programját még az érdekelt párt- és állami szervekkel is meg kell tárgyalni.

A népszámlálás terjedelme, adatgyűjtési és adatfeldolgozási programja, valamint szervezeti elképzelései a régebbi — elsősorban a legutóbbi, 1949. évi — magyar népszámlálások tapasztalatain alapulnak, módosulva természetesen a megváltozott társadalmi viszonyok követelményei szerint. Mészemenően figyelembe vettük a tervezet kidolgozásánál a külföldi országok — főleg a Szovjetunió és a népi demokráciák — népszámlálási tapasztalatait és az ENSZ Titkársága által előkészített és nemzetközi értekezleteken kidolgozott nemzetközi népszámlálási irányelveket.

A következő magyar népszámlálás tervezetéről szóló alábbi ismertetésünkben a következő kérdésekre kívánunk kitérni:

1. a népszámlálás időpontja, az 1960 körüli világnépszámlálás;
2. a népszámlálás terjedelme és adatfelvételi programja;
3. a népszámlálás feldolgozási terve;
4. a népszámlálás szervezési elvei.

A NÉPSZÁMLÁLÁS IDŐPONTJA, AZ 1960 KÖRÜLI VILÁGNÉPSZÁMLÁLÁS

Mielőtt a következő magyar népszámlálás időpontjával foglalkoznánk, szükségesnek látszik röviden ismertetni a múltbeli magyar népszámlálások történetét.

Magyarországon az első népszámlálást, amely az ország egész területére és valamennyi lakosára kiterjedt, II. József hajtotta végre 1784—1785 között. Ezt követően 1804—1805-ben tartottak népszámlálást, amely azonban nem terjedt ki a nemességre és a papságra. Az 1848—1849. évi szabadságharc alatt is terveztek egy újabb népszámlálást, de erre nem került sor. Az abszolutizmus ideje alatt az osztrák hatóságok Magyarország területén 1850-ben és 1857-ben hajtottak végre népszámlálást.

Az első hivatalos magyar népszámlálást — a magyar statisztikai szolgálat 1867-ben történt felállítása után — az 1869. év végén tartották. Ettől kezdve rendszeresen voltak népszámlálások hazánkban az alábbi időpontokban:

1869. XII. 31.	1920. XII. 31.
1880. XII. 31.	1930. XII. 31.
1890. XII. 31.	1941. I. 31.
1900. XII. 31.	1949. I. 1.
1910. XII. 31.	

A régi magyar népszámlálások időpontjainak összevetéséből látható, hogy a népszámlálásokat — az általános nemzetközi gyakorlatnak megfelelően — tízévenként tartották.¹ Ezt mind gyakorlati, mind pedig tudományos szükségszerűség indokolta: egyrészt a hatalmas szervezeti és pénzügyi erőfeszítéseket kívánó nagyarányú adatgyűjtés csak ilyen hosszabb időközökben képzelhető el, másrészt egy évtized alatt általában olyan nagyarányú változások következnek be, amelyek indokoltá teszik a népesség összeírását.

Ettől az általános gyakorlattól három esetben tértek el a múltban. Az 1880. évi népszámlálást nem 10 évvel, hanem 11 évvel tartották az előző népszámlálás után, mivel rá kívántak térni arra az általánosnak mondható nemzetközi gyakorlatra, hogy a népszámlálásokat a 0-ra végződő év végén tartják. Az 1941. évi népszámlálást eredetileg 1940. december 31-re tervezték, ettől azonban technikai okokból kellett eltérni és a népszámlálást egy hónappal később megtartani. A legutóbbi magyar népszámlálás időpontjának két évvel való előrehozását a háborús események következményei és a háború utáni nagyméretű átalakulások (földreform, államosítás), valamint tervgazdasági okok (a hároméves terv eredményeinek mérése, az első öt-éves terv előkészítése) tették szükségessé.

A népszámlálások tízévenként való tartásának általános hazai gyakorlata a következő magyar népszámlálás időpontjául az 1959. év elejét tette volna indokoltá. A közbejött események miatt azonban az időpontot egy évvel el kellett halasztani; így ez a népszámlálás 11 évvel követi majd az azt megelőzőt.

Az 1960. év elején sorrakerülő magyar népszámlálás a 14-ik népszámlálás lesz hazánk területén, illetve a magyar statisztikai szolgálat felállítása óta a 10-ik hivatalos magyar népszámlálás.

A népszámlálás megtartásának hagyományos indoka mellett szükségessé teszi a népszámlálás mihamarabbi megtartását az, hogy az elmúlt tíz

¹ Egyes országok rövidebb időközökben — ötévenként — is hajtanak végre népszámlálást.

évben nagyarányú változások következtek be hazánk népességének társadalmi-gazdasági összetételében és földrajzi elhelyezkedésében, amelyeknek számszerű adatait nem ismerjük.

Megfelelő népességi adatok hiánya már jelenleg is sok esetben nagy nehézséget okoz a népgazdasági tervezés munkájában. Különösképpen szükség van azonban pontos és részletes népességi és népességmegoszlási adatokra a harmadik ötéves terv előkészítésénél és általában a távlati tervezésnél.

A népszámlálásnak 1960 elején történő megtartása nemcsak a hazai adottságoknak felel meg, hanem a külföldi országok gyakorlatának, valamint az ezzel kapcsolatos nemzetközi javaslatoknak is.

A nemzetközi szervezetek ugyanis azt kívánják elérni, hogy az egyes országok lehetőség szerint megközelítően azonos időpontban tartsák népszámlálásaikat, és módszereiket, valamint fogalmi meghatározásaikat oly módon egyeztessék, hogy a népszámlálási adatok összehasonlíthatókká váljanak. Ez a koordinációs törekvés már a múltban is nagymértékben érvényesült, és ez is hozzájárult ahhoz, hogy az egyes — főleg európai — országok népszámlálásaik időpontját már a múlt század vége óta az évtizedek kezdő, illetve végző évei köré csoportosították. Sőt sok ország igyekezett azonos időpontban: mindig a 0-ra végződő év december 31-én népszámlálást tartani.

A második világháború után az Egyesült Nemzetek Szervezete, illetve annak egyrészt Statisztikai, másrészt Népességi Bizottsága fokozta erőfeszítését a népszámlálások koordinálásával kapcsolatban. Így már a legutóbbi — 1950 körüli — népszámlálások alkalmával is komoly eredményeket ért el, de a megfelelő egyeztetés csupán a következő népszámlálásoknál válik lehetővé.

1955 óta az ENSZ, Statisztikai és Népességi Bizottságának javaslatai és irányelvei alapján az Európai Statisztikusok Értekezlete keretén belül, behatóan foglalkozik a népszámlálások nemzetközi egységesítésének kérdésével. Erre a célra népszámlálási albizottságot hoztak létre, amelynek munkájában valamennyi európai ország, így a Szovjetunió és a népi demokratikus országok is résztvesznek. E bizottságok és munkacsoportjaik 1955 óta évente több ülést tartottak, amelyeken megállapodtak abban, hogy az ENSZ Titkársága által az 1960 körüli időpontra javasolt világnépszámlálás keretében az európai országok általában tartanak népszámlálásokat, és meggyeztek ezek legfontosabb módszertani és fogalmi kérdéseiben is.

Az ENSZ Statisztikai Hivatalának 1957 áprilisában kiadott közleménye szerint² — amelynek adatait az újabb közlések alapján módosítottuk — a 27 európai ország közül 3 már 1955-ben, illetve 1956-ban megtartotta népszámlálását, a többi 24 ország közül valamennyi tart 1958 és 1961 között népszámlálást, mégpedig 1 ország 1958-ban, 2 1959-ben, 17 1960-ban és 4 1961-ben.

A szocialista országok népszámlálásainak koordinálására 1956 őszén a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsában résztvevő országok képviselői értekezletet tartottak Moszkvában, ahol hasonlóképpen megegyeztek népszámlálásaik fogalmi kérdéseinek azonosításában. Azóta az országok e vonatkozásban is szoros kapcsolatot tartanak fenn, és a népszámlálások elő-

² New Series of National Population Censuses, 1955—1964. St/Stat/P/L. 23. 4. April 1957, Statistical Office of the United Nations.

készítése során összeállított tervezeteket, népszámlálási anyagokat kölcsönösen megküldik egymásnak. Legutóbb ez év februárjában a Német Demokratikus Köztársaság próbafelvétele kapcsán jöttek össze népszámlálási tapasztalatcserére a szocialista országok népszámlálási szakemberei.

A szocialista országok legutolsó népszámlálásaikat a következő időpontban tartották, illetve a következő népszámlálásukat az alábbi időpontban tartják meg, (egyes országok, így Albánia 1955-ben, Bulgária és Románia 1956-ban már megtartották népszámlálásukat):

Ország	Az 1950 körüli vagy legutolsó	A következő (1960 körüli)
	népszámlálás éve	
Albánia	1945	1955
Bulgária	1946	1956
Csehszlovákia	1950	1960
Magyarország	1949	1960
Német Demokratikus Köztársaság ..	1950	1959
Lengyelország	1950	1958
Románia	1948	1956
Szovjetunió	1939	1959

A népszámlálás időpontjához tartozó kérdés még a népszámlálás évén kívül az eszmei időpont meghatározása. Erre vonatkozóan Magyarországon végleges döntés nincs. A népszámlálás eszmei időpontjának megállapítását az egyes országok adottságai határozzák meg. Ugyanis a népszámlálás eszmei időpontjának meghatározásánál egyik legfontosabb szempont, hogy a népesség mozgása ekkor legyen a legkisebb. Közép- és Kelet-Európában a népesség a tél folyamán legstabilabb. Nyáron a mezőgazdasági munkák miatt igen nagy a népesség vándorlása. Ezért általában a népszámlálások december vagy január hónap folyamán kerülnek végrehajtásra.

Magyarországon — a technikai okokból egy hónappal elhalasztott 1941. évi népszámlálás kivételével — valamennyi népszámlálást december 31-ről január 1-re virradó éjszaka éjféle (december 31. 24 óra — január 1. 0 óra) eszmei időpontnak megfelelően hajtották végre. Ez az időpont nemcsak tartalmi, hanem technikai szempontból is megfelelő, mivel az erre az időpontra vonatkozó adatok — különösen a koradatok — feldolgozása egyszerűbb és a népesség számának továbbvezetésére sokkal alkalmasabb (bár a karácsonyi és újévi szabadságok következtében a népességnek ekkor is van mozgása). Ezért valószínűnek látszik, hogy a következő magyar népszámlálás eszmei időpontja 1960. január 1. 0 óra lesz. Az eszmei időpont végleges meghatározása is csupán a népszámlálási próbafelvétel tapasztalatai alapján történhet meg, amelyet a nagy népszámlálás tervezett időpontja előtt egy évvel: 1959. január 1-én 0 órakor hajtunk végre.

A NÉPSZÁMLÁLÁS TERJEDELME ÉS ADATFELVÉTELI PROGRAMJA

A népszámlálási program meghatározása előtt a következő magyar népszámlálás tervbevett terjedelmét kívánjuk körvonalazni. Ezen azt értjük, hogy a népszámláláshoz milyen egyéb, nem kimondottan népességi számbavétel kapcsolódik.

A korábbi magyar népszámlálások a népesség számbavételén kívül az alábbi kérdésekre terjedtek ki.

1. Lakóházak, intézeti és egyéb lakott épületek (1890-ban és 1949-ben ezenkívül a nem lakott épületek is).

2. Lakások és intézeti háztartások (intézeti lakások). Ennek keretében korábban szűkebbkörű háztartási-; 1941-ben csonkán maradt, 1949-ben részletesebb családstatisztikai vizsgálat.

3. Önálló iparosok és önálló kereskedők (1930 óta; 1941-ben és 1949-ben ezenkívül az ipari és kereskedelmi vállalatok).

4. Szélesebb adatgyűjtés a mezőgazdasági népességről. (1949-ben a népességi adatokhoz kapcsolódva.)

5. Egyes népszámlálásoknál további alkalmi adatgyűjtések is szerepeltek az összeírás keretében.

A külföldi országok gyakorlatában is előfordul a népszámlálások összekapcsolása más adatgyűjtésekkel. Az ENSZ Statisztikai Hivatalának összeállítása³ szerint a leggyakoribb az épület- és lakásösszeírásnak a népszámlálással való közös megszervezése. Az összehasonlításban szereplő 52 ország közül, amely 1945 és 1954 között tartott népszámlálást, 38 a népszámlálással egyidejűleg számbavette a lakóházakat és a lakásokat is. Egyes országokban — ezek aránya azonban jóval alacsonyabb — mezőgazdasági összeírást és ipari összeírást is tartottak a népszámlálással közösen. Az európai országok gyakorlatában ez utóbbiak aránya még alacsonyabb. Amíg például az 1950 körüli években tartott európai népszámlálások 86 százalékánál volt lakóház- és lakásösszeírás, addig a népszámlálással összekapcsolt mezőgazdasági összeírások aránya kevesebb mint 20, az ipari összeírásoké pedig kevesebb mint 40 százalék.

Véleményünk szerint a népesség számbavételéhez csupán a lakóházak és lakások összeírása kapcsolódik szervesen, mivel a népesség számbavétele amúgyis a lakóhelyen (lakásban) történik, és így ennek alapján már kézenfekvő és technikailag könnyen megoldható az együttes adatfelvétel. Másrészt a népesség lakás-, háztartási és családi viszonyainak megvilágítása szorosan összetartozik a népesség helyzetének megállapításával. A külön végrehajtott lakóház- és lakásösszeírás pedig képtelen ezeket a vonatkozásokat számbavenni. (Például ilyen összeírásnál nem kísérhető nyomon a lakásviszonyok különbsége egyes társadalmi osztályok szerint stb.). Ezért például az 1954. évi magyar lakásösszeírás — amely amúgyis csak a városokra és egyes kiemelt településekre terjedt ki — csupán a lakásállomány nagyságára és összetételére adott választ, de nem adott képet a népesség lakásviszonyairól.

A mezőgazdasági, az ipari és a kereskedelmi összeírásokat csak annyiban indokolt a népszámlálás keretei között végrehajtani, amennyiben ezek kérdései a népesség foglalkozási viszonyaihoz tartoznak, és a foglalkozási, illetve a társadalmi rétegződés elbírálásához szükségesek. További kérdések (mint például az 1949. évi népszámlálás személyi összeírólapján szereplő mezőgazdasági kérdések: állat- és gépállomány, földbirtok részletes elszámolása stb.) a tapasztalatok szerint csupán kevéssé használhatók fel a kívánt célokra (amúgy sem felelnek meg a teljes mezőgazdasági összeírás

³ Timing and Interrelationship of Population Censuses with Censuses of Housing, Agriculture, Industry and Distribution, St/Stat/P/L. 16. 8 August 1955. Statistical Office of the United Nations.

követelményeinek), és nagymértékben megnehezítik és megdrágítják a szorosabb értelemben vett népszámlálási adatok feldolgozását.

A fentiek alapján az előzetes tervek szerint az 1960. évi népszámlálás összeírása az alábbi ismérvekre terjedne ki.

1. A népesség (az egyes személyek).
2. Lakóházak, intézeti és egyéb lakott épületek.
3. Lakások és intézeti háztartások.

A tervek szerint — amelyeket a későbbiekben még részletesebben ismertetünk — az egyes személyek számbavétele háztartásonként (családonként) történne. Ennek alapján mód nyílik az egyes háztartások és családok adatainak feldolgozására is.

Az egyes személyekre vonatkozóan jelenlegi elgondolásaink szerint az alábbiakat kívánjuk számbavenni.

a) Azonosítási és területi kérdések.

1. Név.
2. Összeírás helye.
3. Állandó lakóhely.
4. 1949. január 1-i állandó lakóhely.

b) Személyi (demográfiai) kérdések.

5. Családi állás, családfőhöz való viszony.
6. Nem.
7. Születés időpontja.
8. Születés helye.
9. Családi állapot.
10. Házasságkötés éve.
11. Gyermeklétszám (összesen született és életben levő).

c) Kulturális és oktatási kérdések.

12. Anyanyelv.
13. Nemzetiség.
14. Nyelvtudás.
15. Állampolgárság.
16. Legmagasabb iskolai végzettség.
17. Szaktanfolyami végzettség.
18. Írni, olvasni tudás.

d) Foglalkozási (gazdasági-társadalmi) kérdések.

19. Foglalkozás.
20. Foglalkozási viszony.
21. Munkaadó (foglalkozási ág).
22. Munkahely.
23. Önálló alkalmazottainak száma.
24. Szakképzettség.
25. Földtulajdon, földbérlet, gazdaságnagyság.
26. Eltartottak eltartójának foglalkozása.

A népszámlálás programjában szereplő valamennyi fenti kérdés szerepelt az 1949. évi népszámlálás kérdésanyagában. Az 1949. évi kérdőív azonban a fentiekén kívül még jelentős számú olyan kérdést is tartalmazott, amelyeket a következő népszámlálásnál már nem látszik indokoltnak vagy időszerűnek feltenni, illetve a válaszok gyakorlatilag nem vezetnek megfelelő eredményre. Ezeknek nagyrésze a foglalkozási (társadalmi-gazdasági) kérdéscsoporthoz tartozik és főleg mezőgazdasági vonatkozásúak. Elmarad a vallás, a testi fogyatkozás (hadigondozottság) és a szakvizsga kérdése is.

Az 1949. évi népszámlálás kérdéseivel való egybevetésen kívül szükségesnek látszik a következő magyar népszámlálás tervezett programját összehasonlítani a külföldi országokéval, illetve az erre vonatkozó nemzetközi javaslatokkal. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Statisztikai Hivatala a népszámlálás személyi adataira vonatkozóan két javaslatot készített. Az 1955 májusában készült javaslatában⁴ négy népszámlálási kérdéslistát sorolt fel. Az ennek alapján történt tárgyaláson az (Európai Gazdasági Bizottság keretén belül működő) Európai Statisztikusok Értekezlete népszámlálási munkacsoportja ezeket a listákat 1955 augusztusában módosította, és két kérdéslistát fogadott el: egy alap- és egy kiegészítő listát.⁵ A különböző tárgyalások alapján az ENSZ Statisztikai Hivatala eredeti javaslatát egyszerűsítette, és egyetlen javasolt listát határozott meg.⁶ Összehasonlításunkban főleg ez utóbbi jegyzéket használtuk fel, de figyelembe vettük az Európai Statisztikusok Értekezlete által készített két jegyzéket is.

Az 1960. évi magyar népszámlálásnak az előzőekben ismertetett kérdésanyaga teljes mértékben tartalmazza az ENSZ legutolsó népszámlálási javaslatában szereplő kérdéseket. A magyar népszámlálási programban azonban van néhány olyan kérdés, amelyet ez a javasolt jegyzék nem tartalmaz. Ezek az alábbiak.

1949. január 1-i állandó lakóhely.
Házasságkötés éve.
Nyelvtudás.
Szaktanfolyami végzettség.
Munkahely.
Önálló alkalmazottainak száma.
Szakképzettség.
Földtulajdon, földbérlet, gazdaságnagyság.
Eltartottak eltartójának foglalkozása.

Az Európai Statisztikusok Értekezlete által meghatározott pótlistán szereplő kérdések közül szintén jelentős számú szerepel a magyar népszámlálási programban. Így például a fent felsoroltak egy része is. Ugyanakkor ennek a listának több olyan kérdése van, amely nem azonos a mi programunkban szereplőkkel. Így a kiegészítő listán az alábbi olyan kérdések szerepelnek, amelyeket mi nem kívánunk számbavenni.

Jövedelem.
Mellékfoglalkozás.
Munkában töltött idő.
Munkanélküliség.
Vallás.
Iskolába járás.
Házasságkötési életkor.
Jelenlegi vagy a legutóbbi házastárs születési éve.

A fenti összehasonlítások után röviden kérdéscsoportonként kívánjuk megindokolni a népszámlálási programunkban szereplő, illetve elhagyásra javasolt kérdéseket.

A legkevesebb vitatható kérdés szerepel az *azonosítási és területi* kérdéscsoportban. Az *összeírás helye* már az összeírás technikájából is adódik,

⁴ Population Census Programme: Draft International Recommendations St/Stat/P/L. 1. 10 May 1955. Statistical Office of the United Nations.

⁵ Conference of European Statisticians, Working Group on Censuses of Population Report of Meeting Held in Geneva, Conf. Eur. Stats. /WG. 6./5. 30 August 1955.

⁶ Second Draft General Principles for a Population Census, St/Stat/P/L1./Rev. 1. 3 August 1956.

és ugyancsak ebből a célból szükséges a név tudakolása. Az előbbi számbavétele teljes részletességgel történik, így a község (város) megnevezésén kívül a kerület (a városrész), utca (út, tér stb.), földszint (emelet), ajtószám, illetve külterület esetén a pusztá, telep, tanya (helyrajzi szám) feltüntetésével és a közigazgatási hovatartozás (megye, járás) megjelölésével.

Az *állandó lakóhelyre* vonatkozó kérdés természetesen csak azon személyeknél jelent újabb ismérvet, akik az összeírás időpontjában nem állandó lakóhelyükön tartózkodnak. A következő népszámlálás alkalmával ugyanis — a korábbi magyar népszámlálások és a legtöbb külföldi népszámlálás gyakorlata alapján — mindenkit ott fogunk összeírni, ahol a népszámlálás eszmei időpontjában tartózkodik, tehát a népszámlálás adatfelvétele az ún. jelenlevő népességre fog kiterjedni. Így a jelenlevő népességben belül az állandóan jelenlevők kategóriájában az összeírás helye azonos az állandó lakóhellyel. Az ideiglenes jelenlevőknél azonban e két fogalom nem egyezik meg, és éppen e két kategória szétválasztása érdekében szükséges valamennyi összeírt személy állandó lakóhelyének megtudakolása. Az ideiglenesen jelenlevőkről ezenkívül még két kiegészítő kérdést kívánunk feltenni arra vonatkozóan, hogy mióta és miért tartózkodnak távol állandó lakóhelyüktől.

Itt jegyezzük meg, hogy bár — mint mondtuk — a népszámlálási adatfelvétel a jelenlevő népességre terjed ki, kiegészítésül számbavesszük az ideiglenesen távollevők adatait is. Ezekre vonatkozóan természetesen jóval kevesebb kérdést teszünk fel, mint a jelenlevőkre. Ez a módszer azt célozza, hogy mód nyíljon az egyes települések (városok és községek) jelenlevő népességén kívül az állandó (lakó) népesség számának és néhány adatának megállapítására is. Feldolgozásaink azonban minden esetben a jelenlevő népesség számán alapulnak, és csupán a háztartási és családi feldolgozások készülnek ezek állandó létszáma alapján.

Az előbbieken a népszámlálás alkalmával kérdezett adatok felsorolásánál a területi kérdések között említettük az *előző* — 1949 előtti utolsó — állandó *lakóhelyre* vonatkozó kérdést. Ehhez hasonló kérdés szerepelt az 1941. és az 1949. évi népszámlálás gyakorlatában is, amelyek az 1938. március 1. előtti állandó lakóhelyre, és az 1920 és 1930 előtti népszámlálások gyakorlatában, amelyek az első világháború előtti állandó lakóhelyre vonatkoztak. A következő népszámlálás tervezett kérdése az elmúlt 11 évben történt népesség-mozgásra kíván feleletet adni. Feltevését az is indokolja, hogy a népesség belső vándorlására vonatkozó folyamatos statisztikai adatgyűjtés csak 1955-ben indult meg és 1949—1954 között — amikor a népesség mozgása igen nagyarányú volt — sem ennek irányát, sem nagyságát nem ismerjük. Ennek ellenére népszámlálásunk programjának ez a kérdése még vitatható és esetleg sor kerülhet elhagyására.

A *személyi (demográfiai)* kérdéscsoport egyes kérdései a népszámlálás legtermészetesebb velejárói. Így elképzelhetetlen népszámlálás a nem, a kor, valamint a családi állapot kérdezése nélkül. E két utóbbinál csupán bizonyos kérdezés-módbeli problémák adódhatnak. Így az *életkornál* az, hogy nem elegendő-e az egyes személyek korának betöltött évek szerinti megtudakolása, vagy pedig a születés pontos időpontját (évét, hónapját, napját) kell kérdezni. A magyar — és az általános európai — gyakorlat szerint az utóbbi kérdezésmód a célravezetőbb, kitöltése nem jár nehézséggel és sokkal megbízhatóbb adatokat ad. (Ennél a legutóbbi népszámlálás ta-

pasztalata szerint már nyoma sincs a korakkumulációnak, vagyis annak, hogy egyes, különösen idősebb személyek pontatlanul — 0-ra vagy 5-re végződő számokban — adják meg életkorukat.⁷ A *családi állapot* kérdésével kapcsolatban pedig az az eldöntendő kérdés, hogy a jogi vagy pedig a tényleges állapotot kívánjuk-e számbavenni. Véleményünk szerint a kérdés természete és megbízható megválaszolhatósága az előbbi megoldást követeli, tehát azt, hogy minden személy saját jogi helyzetére válaszoljon. Így nem kíséreljük meg ennek kapcsán a házasság nélkül együttélők, valamint a törvényes elválás nélkül különváltan élők számának megállapítását, mivel ezekre vonatkozóan amúgy sem kapnánk megbízható adatokat (az utóbbiakra vonatkozóan rendelkezésre áll az 1949. évi népszámlálás negatív értékű tapasztalata). E kérdések vizsgálata amúgyis inkább a családstatistika tárgykörébe tartozik és ennek keretében fogjuk feldolgozni.

E kérdéscsoportba tartozik a *születés helyének* megtudakolása, amely a magyar tapasztalatok szerint szintén a népesség belső mozgására is ad választ. E kérdés valamennyi magyar népszámlálás kérdőívén szerepelt, indokoltsága ma is fennáll, és csupán az merülhet fel, hogy szükséges-e mind ezt, mind pedig az előző lakóhelyre vonatkozó kérdést feltenni, amikor e két kérdésre adott válaszok az esetek jelentős részében valószínűleg azonosak.

Az elmúlt népszámlálásokhoz hasonlóan kívánjuk feltenni a termékenységre vonatkozó kérdéseket. Így az összes és az életben levő gyermekek számát és ehhez kapcsolódva a házasságkötés (több házasságkötés esetében valamennyi házasságkötés) évét. Részletesebb termékenységi vizsgálat ezekből a kérdésekből nem képzelhető el, mivel például ez nem nyújt módot a két házastárs koradatainak összevetésére, több házasságkötés esetében az egyes házasságok termékenységének vizsgálatára stb.⁸ Ezért azt tervezzük, hogy a termékenység fenti kérdések alapján történő feldolgozása mellett a népszámláláshoz kapcsolódva részletes termékenységi vizsgálatot hajtunk végre. Elképzelésünk az, hogy reprezentatív módszerrel a házasság, özvegy és törvényesen elvált nők mintegy 5—10 százalékánál külön kérdőíven igen részletes további adatokat gyűjtünk be.

A *családi állásra* (a családfőhöz való viszonyra) vonatkozó kérdés tulajdonképpen nem tartozik szorosán véve a személyi ismérvek közé, erre valószínűleg a háztartási, illetve családi feldolgozás céljából van szükség.

A *kulturális és oktatási* kérdéscsoport két nagyobb kategóriára osztható. Az egyik azokat a kérdéseket foglalja össze, melyek az egyes személyek nemzeti sajátosságait kívánják számbavenni. Ezek közül legfontosabb az *anyanyelv* tudakolása, amelyen a múlt népszámlálások gyakorlata alapján azt a nyelvet értjük, amelyet az összeírt személy saját nyelvének vall és a legjobban és legszívesebben beszél. Véleményünk szerint a nemzeti hovatartozás elbírálására ez a kérdés a legalkalmasabb és e nélkül ennek helyes megállapítása lehetetlen. Ugyanakkor kiegészítésül szükség van a *beszélt nyelv* megkérdezésére, vagyis arra, hogy az összeírt személy anyanyelvén kívül milyen más nyelven beszél még. E kérdés célja kettős, részben annak megállapítását célozza, hogy a nemzetiségi nyelveken a nem olyan anya-

⁷ Az 1956. évi bolgár népszámlálás mindkét ismérvet: a születés időpontját és a kort is kérdezte.

⁸ A csehszlovák népszámlálás tervezetében szerepel az özvegy és elvált személyekről a házasság megszűnésének időpontja, valamint a jelenlegi vagy az utolsó házasságból származó összes és élő gyermekek száma.

nyelvűnek vallottak közül hányan tudnak beszélni, másrészt pedig alkalmas az idegen nyelvtudás számbavételére.

A nemzetiségi hovatartozás másirányú megtudakolását szolgálja az egyes személyek *nemzetiségére* vonatkozó kérdés. Az erre való választ az anyanyelvtől függetlenül kell megadni és a megválaszolás során azt a nemzetiséget kell megjelölni, amelyhez tartozónak az összeírt személy érzi és vallja magát. E három kérdés párhuzamos megkérdezése és vizsgálata alkalmas lesz arra, hogy a Magyarországon élő nem magyar nemzetiségűek számát meghatározhassuk.

Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik az *állampolgárság* megtudakolása is, amely valamennyi magyar népszámlálás kérdőívén szerepel és amelyet az ENSZ is felvett javasolt kérdéseinek listájára. Ennek ellenére esetleg vitatható ennek a kérdésnek feltevése, mivel nálunk a nem magyar állampolgárok száma igen kis arányt képvisel,⁹ és pontos számukat és megoszlásukat a külföldiek nyivántartásából amúgy is ismerjük.

Népszámlálási programunk tervezetében nem szerepel a vallásra vonatkozó kérdés. Véleményünk szerint mai társadalmi berendezkedésünkben a vallás nem olyan ismérv, amely alapvetően határozza meg az egyes személyeknek a társadalomban elfoglalt helyét. Ugyanakkor bizonyos demográfiai vonatkozásokban azonban jelentős lehet a vallási különbségek megállapítása; így esetleg a termékenységi reprezentatív vizsgálatban szükség merülhet fel a vallás megtudakolására.

Az egyes személyekre vonatkozó adatgyűjtés egyik legnehezebb kérdése az *iskolai végzettség* megfelelő számbavétele. Ez különösen azért jelent komoly feladatot, mert az iskolarendszer az elmúlt években nagymértékben és ismételten megváltozott és olyan adatokat kell nyerni, amelyek a különböző fajta iskolákban nyert végzettségeket összehasonlíthatóvá tesz. Ugyanakkor biztosítani kell a régebbi iskolai végzettségi adatokkal való összehasonlítás lehetőségét is. Erre vonatkozóan többféle megoldási mód kínálkozott, de mindegyik csak több kérdés feltevésével tudta volna megoldani a kívánt célt. A pillanatnyilag legmegfelelőbbnek látszó kérdészi mód a következő:

Legmagasabb iskolai tanulmányait

- a) milyen iskolában folytatta (elemi, általános, középiskola, például gimnázium, technikum; egyetem és annak kara stb., az iskola nevének és típusának pontos megnevezése);
- b) ebben az iskolatípusban (egyetemen) hány osztályt (évfolyamot) végzett;
- c) az utolsó osztályt (évfolyamot) melyik évben végezte;
- d) rendszeres iskolai (egyetemi) tanulmányait összesen hány éven keresztül folytatta;
- e) érettségi (képesítő-) bizonyítványának megnevezése;
- f) egyetemi, főiskolai oklevelének megnevezése.

Véleményünk szerint a fenti kérdésrendszer a)–d) pontjai feltétlenül alkalmasak az adatok megfelelő feldolgozására, illetve arra, hogy a bármikor bevégzett tanulmányokat a mai iskolarendszernek megfelelően átdolgozva lehessen számbavenni. Ugyanis azáltal, hogy az iskolatípus nevének és az ott járt osztálynak adatait összehasonlítjuk azzal, hogy melyik évben fejezte be tanulmányait és még ellenőrző kérdésként felhasználjuk

⁹ Az 1949. évi népszámlálás adatai szerint az ország népességének csupán 0,6 százaléka volt külföldi állampolgár.

a rendszeres tanulmányokra fordított összes időt, mindenképpen megállapítható a mai iskolarendszernek megfelelő legmagasabb iskolai végzettség. Így a magyar népszámlálások gyakorlatának megfelelően nemcsak a mai értelemben vett befejezett általános és középiskolai, illetve egyetemi, főiskolai végzettséget tudjuk feldolgozni, hanem ki tudjuk mutatni a be nem fejezett iskolai végzettséget is. Tehát adatok fognak rendelkezésre állni például az 5, 7 általános (elemi) iskolát, a mai értelmezés szerinti 2 középiskolát végzettekről, a végbizonyítványt szerzett, de nem okleveles egyetemi végzettségűekről stb. A d) pontban feltett kérdés esetleg alkalmas — iskolatípustól függetlenül is — az iskolai végzettség megállapítására. Ezt a gyakorlatot egyes külföldi országok nagy sikerrel alkalmazzák, sőt egyes helyeken az iskolai végzettséget csupán ennek alapján állapítják meg. Az e) és f) pont feltevésére az érettségivel és egyetemi (főiskolai) oklevéllel rendelkezők adatainak részletesebb feldolgozása miatt van szükség.

Az iskolai végzettségre vonatkozó fenti kérdéscsoport még két kérdéssel egészül ki. Az egyik az egyéb *szakiskolai* és szaktanfolyami végzettséget tudakolja. Ennek célja kettős: részben azt kívánja elérni, hogy a nem rendszeres iskolai végzettséget (például ipari-tanuló iskolai stb.) elválassa a rendszeres iskolai végzettségtől, részben pedig a szakképzettség kérdésének kiegészítéséül szolgál. Külön feldolgozására nem gondolunk és emiatt a próbaszámlálás fogja eldönteni, hogy feltevésére egyáltalán van-e szükség.

Indokolt még az *írni-olvasni tudásra* való kérdés feltevése is, annak ellenére, hogy az elmúlt években jelentős eredmények születtek az analfabétizmus felszámolása terén, de még nem ismerjük ennek számszerű adatait. Emiatt — valószínűleg ennél a népszámlálásnál utoljára — még szükséges ennek szerepeltetése.¹⁰

Egyes külföldi országok külön megtudakolják, hogy az összeírt személy iskolába jár-e, illetve ha igen, milyen iskolát végez. Ez nem látszik szükségesnek, mivel adatfelvételi tervünk szerint a tanulóknak a foglalkozásra vonatkozó kérdésnél kell ezt megválaszolniuk.

Az 1949. évi népszámlálásnak az a kérdése, hogy az összeírt személy a Dolgozók iskolájában szerezte-e végzettségét, elhagyandó; a szakvizsgák felsorolása pedig a szakiskolai végzettségre, illetve a szakképzettségre tett válaszokat ismételné meg.

A *foglalkozási (gazdasági-társadalmi)* kérdések közül egyes klasszikus ismérveknek a népszámlálási programba való felvétele teljesen nyilvánvaló. Így vitathatatlan a jelenlegi foglalkozásra (az ún. egyéni foglalkozásra), a foglalkozási viszonyra és a foglalkozási ágra vonatkozó kérdés.¹¹

A népszámlálás foglalkozási kérdéscsoportjában az ún. *egyéni foglalkozásra* vonatkozó alapkérdést tekintjük a legáltalánosabbnak, amelyre a választ valamennyi összeírt személynek ki kell töltenie, függetlenül korától és attól, hogy saját magának van-e külön (önálló) jövedelme (kereső-e) vagy eltartott. Azoknál, akiknek van keresetük, illetve jövedelmük, erre a kérdésre a jelenleg űzött foglalkozásukat (állásukat, beosztásukat, munkakörüket stb.) kell bejegyezniük. Akiknek nincs keresetük, jövedelmük, azt kell megjelölniük, hogy háztartásvezetők, háztartásbeliek, illetve

¹⁰ A szovjet népszámlálás tervezete szerint ezt a kérdést csak azoknál kell megválaszolni, akik nem jártak iskolába.

¹¹ Kérdőívünk külön kérdés feltevése nélkül alkalmat ad a keresők és eltartottak, illetve a gazdaságilag aktív és passzív népesség különválasztására, amit egyes országokban önállóan tudakolnak.

iskolai tanulók, vagy az eltartottak milyen egyéb csoportjába tartoznak. A foglalkozási megjelölésnek a legrészletesebbnek kell lennie, olyannak, hogy abból lényegében már az illető foglalkozási viszonya is kitűnjék.

Az egyéni foglalkozásra vonatkozó kérdés pontos kitöltése esetén a foglalkozási viszony meg tudakolása az esetek többségében már csupán ellenőrző kérdés jellegű. Feltevése azonban feltétlenül szükséges, mivel enélkül a népesség társadalmi rétegződésének, illetve osztályhelyzetének megállapítása lehetetlen. Véleményünk szerint az osztályhelyzet közvetlen megkérdezése, amelyet egyes szocialista országok népszámlálásai követnek, nem ad pontosabb választ, mint a foglalkozási viszony megkérdezése, sőt esetleg hamis kitöltésre vezethet.

A foglalkozási viszony szerinti tagolást a következőképpen tervezzük:

Önálló (alkalmazottal vagy alkalmazott nélkül).

Segítő családtag.

Szellemi dolgozó (tisztviselő stb.): adminisztratív, műszaki alkalmazott.

Fizikai dolgozó:

művezető,
szakmunkás,
betanított munkás,
segédmunkás, napszámos.

Szövetkezeti tag.

Nyugdíjas:

nyugdíjas szellemi dolgozó,
nyugdíjas fizikai dolgozó.

A foglalkozási (népgazdasági) ágra vonatkozó kérdést nem közvetlenül fogjuk feltenni, hanem sokkal célravezetőbbnek tartjuk — hasonlóan az előző magyar népszámlálásokhoz és a legtöbb külföldi ország ezirányú gyakorlatához — azáltal számbavenni, hogy az alkalmazásban álló személyek munkáltatójának, a szövetkezeti tagok szövetkezetének vagy az önállók saját üzemének (üzletének) megnevezését tudakoljuk meg, azzal, hogy az üzemrész (osztály stb.) megjelölését is megkívánjuk.¹²

Az egyéni foglalkozások és a foglalkozási ágak feldolgozására vonatkozóan a hazai adottságoknak legjobban megfelelő feldolgozási jegyzéket készítünk el. Az egyéni foglalkozási jegyzéknél főleg a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal foglalkozási jegyzéktervezetét, valamint a Magyarországon ez ideig használt egységes foglalkozási jegyzékeket vesszük figyelembe. A foglalkozási ágakra vonatkozó jegyzék kidolgozása pedig főleg az 1949. évi magyar népszámlálás hasonló összeállításán, az erre vonatkozó nemzetközi javaslaton, valamint az egyéb statisztikai feldolgozások céljaira készült vállalati számjelrendszeren alapul. Az előbbi jegyzék mintegy 300 egyéni foglalkozást, az utóbbi pedig kb. 300 foglalkozási ágat különböztet meg.

A munkaadóra vonatkozó kérdés mellett szükségesnek látszik a munkahely pontos címének számbavétele is, részben a munkaadó azonosítása céljából (tehát a foglalkozási ág megállapításának kiegészítéséül), részben pedig külön feldolgozás alapjául. Azt kívánjuk ugyanis megállapítani, hogy az egyes személyek munkahelye és lakóhelye milyen gyakran tér el egymástól, vagyis, hogy hányan vannak olyanok és milyen foglalkozásúak, akik nem lakóhelyükön dolgoznak. Ez a kérdés alkalmas közvetett módon az ingavándor-mozgalom megállapítására is.

¹² A Német Demokratikus Köztársaság 1958. évi népszámlálási próbafelvételénél közvetlenül tudakolták meg a foglalkozási ágat, azonban kitöltése igen sok esetben használhatatlan volt.

A népszámlálás programjába felvett három további foglalkozási kérdés lényegében a három klasszikus ismerv kiegészítését szolgálja. Így nem kerül külön feldolgozásra az *önállók alkalmazottainak számára*, a *szakképzettségre* és az *eltartottak eltartója* foglalkozására, illetve foglalkozási viszonyára és ágára vonatkozó kérdés, mivel az előző kettő a foglalkozási viszony megfelelő feldolgozásához ad segítséget, az utóbbi pedig az eltartottak eltartójuk szerinti besorolására szolgál alapul. (Megjegyezzük, hogy az eltartottak eltartójának foglalkozására vonatkozó kérdést a tervezett kérdőívünkön csupán abban az esetben kell kitölteni, ha az eltartottakat nem az eltartójukkal együtt írják össze, mivel a háztartásban (családban) együtt élők adatai egy összeíróíven közösen szerepelnek). A szakképzettségre vonatkozó kérdés külön feldolgozása nagy nehézségekbe ütközne és a próbaszámlálás tapasztalata alapján esetleg elhagyható lesz. Az önállók alkalmazottainak számára vonatkozó kérdés pedig valószínűleg csupán annak elhatárolására szolgál, hogy az önállók foglalkozási viszonyán belül megkülönböztethessük a munkáltatókat (alkalmazottal dolgozó önállókat) és az alkalmazott nélkül dolgozó önállókat. Az alkalmazottak számának részletesebb feldolgozására mai társadalmi rendszerünkben, ahol már nincsenek nagyszámú alkalmazottat foglalkoztató munkaadók, nincs szükség.

Ugyancsak nem tartjuk szükségesnek a népszámlálás programjába felvenni az egyes személyek *rendszeres foglalkozására*¹³ vonatkozó kérdést, valamint az *időszaki és mellékfoglalkozás* megtudakolását. Mindkettő megfelelő kitöltése nehézségekbe ütközik és feldolgozása is — a múltbeli népszámlálások tapasztalatai alapján — igen bonyolult feladatot jelent. Az e kérdésekből nyert adatok ugyan pontosabban világítják meg a népesség foglalkozási összetételét, de túlterhelné az adatfelvétel és az adatfeldolgozás programját. A magyar népszámlálások gyakorlatában eddig ismeretlen fogalom „a munkában töltött idő” kérdezése, tehát annak megállapítása, hogy az összeírt személy mióta dolgozik. Ennek bizonyos munkaügyi (és esetleg nyugdíjügyi) jelentősége ugyan lenne, azonban távol áll a népszámlálási adatgyűjtéstől és megnehezítené a népszámlálási foglalkozási feldolgozást.

Eddig a magyar népszámlálások nem tértek ki a *jövedelem* számbavételére. Az Egyesült Államok például kísérletet tett e kérdés feldolgozására a népesség jövedelmi struktúrájának megállapítására és ennek más — foglalkozási és demográfiai — ismérvvvel való összevetésére.¹⁴ Ebből a szempontból a következő magyar népszámlálás alkalmával is indokolt lenne feltenni ezt a kérdést, azonban adatgyűjtési nehézségek inkább elhagyását teszi szükségessé. Így már a jövedelem meghatározása is majdnem lehetetlen minden rétegnél, elsősorban pedig a parasztságnál. Részben a természetbeni jövedelem miatt, részben pedig azért, mert a jövedelmi viszonyok az év különböző részében jelentősen eltérnek egymástól és csupán az egész évi jövedelem számbavétele mutatna megfelelő képet, amelyet azonban nem lehetséges ilyen módszerrel megállapítani. Még a munkabérükből élőkkel is jelentkezik ez az időszakosság a prémiumok, húségpénzek, természetbeni juttatások stb. miatt és ezért itt sem lenne elegendő az egy havi kere-

¹³ Az 1956. évi román népszámlálásnál a jelenlegi foglalkozáson kívül a főfoglalkozást is megkérdezték.

¹⁴ A Szovjetunió és az NDK népszámlálási tervezete a megélhetés forrásának tudakolására terjedt ki.

set megkérdezése. Olyan módszerek pedig, amelyek az egész évi jövedelmet tudakolják, nem alkalmazhatók. Külön problémát jelent még az, hogy a bruttó vagy pedig a nettó jövedelem vétessék-e figyelembe. A fentiekén kívül még azért tartjuk elhagyandónak a jövedelem megkérdezését, mivel ennél a kérdésnél a szándékosan hamis — a valóságnál alacsonyabb — jövedelem bevallásának a veszélye áll fenn. Ilyen kérdés feltevése esetén a népszámlálás többi kérdésére adott válaszok is bizonytalanná válnának.

A *munkanélküliség* külön megtudakolása mai viszonyaink között, amikor hazánkban lényegében megszűnt a munkanélküliség, nem látszik célszerűnek. Azoknak a személyeknek számát, akik a népszámlálás időpontjában nem állanak alkalmazásban, illetve munkát keresnek, amúgyis meg tudjuk állapítani abból, hogy ezeknél a munkaadóra vonatkozó kérdés kitöltetlen marad, vagy utalást tartalmaz erre a tényre.

A régebbi magyar népszámlálások és elsősorban az ebből a szempontból túlzottnak tekinthető 1949. évi népszámlálás jelentős számú *mezőgazdasági vonatkozású* kérdést tartalmaztak. Már a népszámlálás terjedelmével kapcsolatban megemlítettük, hogy a népszámlálási számbavételnél csupán olyan mezőgazdasági vonatkozású kérdéseket kívánunk szerepeltetni, amelyek szükségesek a népesség társadalmi és foglalkozási struktúrájának megállapításához. Ezért a következő népszámlálás programjába csupán a földterületre vonatkozó kérdéseket vettük fel, külön megtudakolva a földtulajdon, a bérbevett föld, a bérbeadott föld és ezek mérlegeként a sajátkezelésű föld (gazdaság) területét. Ezek az adatok alkalmasak a foglalkozási és társadalmi struktúra megállapításához, valamint ezen keresztül meg tudjuk állapítani a népesség földbirtok-, valamint gazdaságviszonyait is.¹⁵ A múltban a pontos besoroláshoz még szükségesnek tartották a gazdaságterület művelési ágak (szántó, kert, rét, szőlő stb.) szerinti megoszlásának vagy a fő művelési ágak számbavételét is. Ezt tervezetünkben mellőzhetőnek tartottuk, mivel úgy kívánjuk kitöltetni az egyéni foglalkozásra vonatkozó kérdést, hogy ebből ez megállapíthatóvá váljék. (Így például szőlőtermelőknek az egyéni foglalkozási rovatba azt kell beírniok: . . . holdas szőlőbirtokos stb.) Az 1949. évi népszámlálás egyéni számlálólapján szereplő többi mezőgazdasági vonatkozású kérdést mindenképpen elhagyandónak tartjuk, mivel ezek nem a népességre, hanem az egyes gazdaságokra vonatkoznak.

Összefoglalva tehát megállapítható, hogy az 1960. évi magyar népszámlálás előzetes programjában az előző népszámlálás 43 személyi ismérével szemben csupán 26 szerepel és ezek közül is a próbaszámlálás tapasztalatai alapján esetleg 4—5 kérdés elhagyható. A nemzetközi igényeket pedig népszámlálási programunk teljes mértékben kielégíti.

*

Az egyes személyekre vonatkozó népszámlálási kérdések után ezeknél rövidebben most a *lakóházakra*, intézeti és egyéb lakott épületekre vonatkozó adatgyűjtési programot kívánjuk ismertetni. Ezekre vonatkozóan az alábbi kérdéseket tervezzük feltenni.

¹⁵ A legtöbb ország még ennek megismerésére sem szorítkozik népszámlálása alkalmával. A szocialista országok közül a földterület kérdése a lengyel, a német (NDK) és a csehszlovák népszámlálási programban szerepel.

1. Összeírás helye.
2. Jelenlegi rendeltetés.
3. Eredeti rendeltetés.
4. Tulajdonos neve, megnevezése; tulajdoni jelleg (állami, szövetkezeti, magán).
5. Építési idő.
6. Magasság (földszintes, emeletes).
7. Alapozás.
8. Falazat.
9. Tetőszerkezet anyaga.
10. Tetőfedés.
11. Alápincézettség.
12. Ivóvízellátás módja.
13. Felszereltség:
 - villany,
 - gáz,
 - központi vagy távfűtő berendezés,
 - központi melegvízszolgáltatás,
 - felvonó,
 - mosókonyha.
14. Szennyvíz gyűjtésének módja, csatornázottság.
15. Lakások száma.
16. Lakott üzletek, műhelyek száma.
17. Intézeti háztartások száma.
18. Szobák száma.
19. Jelenlevő személyek száma.

A következő magyar népszámlálással tervezett épületösszeírás főbb kérdéseiben azonos az 1949. évvel és az 1954. évi épület- és lakásösszeírással, csupán az épületek állapotára és helyreállítására vonatkozó kérdéseket, valamint néhány lényegtelen kérdést találtunk elhagyhatónak. Megjegyzendő, hogy lakóház-összeírásunk még így is sokkal bővebb lesz a külföldi országok hasonló adatgyűjtéseinél.

A lakásviszonyok tudakolására az alábbi kérdéseket kívánjuk feltenni.

1. Összeírás helye.
2. Jelenlegi rendeltetés.
3. Eredeti rendeltetés.
4. Bérló (több bérló esetén a bérlők) neve.
5. A lakás használatának jogcíme (több bérló esetén külön-külön).
6. Helyiségek száma¹⁶ (több bérló esetén háztartásonként a bérlők által kizárólagosan és közösen használtak különválasztásával).
7. A lakásban összeírt jelenlevők — férfiak és nők —, ideiglenesen jelenlevők, ideiglenesen távollevők száma (több bérló esetén háztartásonként).
8. A lakás felszereltsége:
 - vízvezeték,
 - villanyvezeték,
 - gázellátás,
 - árnyékszékek.
9. A lakás helyiségeinek száma padozat szerint.
10. A konyhában rendszeresen alszanak-e.

A lakásviszonyok megállapításánál főleg arra kívánunk törekedni, hogy a népesség és az egyes családok (háztartások) lakásviszonyait jellemző adatokat vegyük számba. Ezért a lakás helyiségeire és jelenlevőire vonat-

¹⁶ A helyiségek számát részletesen kell megadni, így külön a lakószobák, a hálófülkék, a hallok, a személyzeti szobák, a konyhák, előszobák, fürdőszobák, valamint külön-külön az egyéb mellékhelyiségek számát; ezenkívül a lakott vagy a lakással szorosan összefüggő gazdasági helyiségek (üzlet, iroda, műhely stb.) számát. Kiegészítésként azt is meg kell jegyezni, hogy a lakószobák közül hány szolgál iroda, műhely stb. céljaira is és hogy a gazdasági helyiségek közül hány szolgál lakásul is.

kozó adatokat, valamint a lakás használatának jogcímét háztartásonként (bérlőnként) vesszük számba. Ez a szándék már az 1949. évi népszámlálásnál is jelentkezett, azonban megvalósítása a mostani elképzelések szerint részletesebb következtetésekre adna alapot.

A fenti célból kiindulva a lakóépületekre vonatkozó kérdőívhez hasonlóan itt is szűkítettük a számbaveendő adatok körét, mégpedig itt is a lakások állapotára és romosságára vonatkozó kérdések elhagyásával. Ezenkívül csupán az 1954. évi lakásösszeírás néhány túlzottnak tekinthető tulajdoni és kezelői kérdését hagytuk el.

A lakásviszonyokra vonatkozó két olyan kérdés nem szerepel azonban jelenleg programunkban, amelyeknek megtudakolása nagy érdeklődésre tarthat számot. Ezek közül a *lakbér* kérdése mind 1949-ben, mind pedig 1954-ben szerepelt. Mostani elhagyását az indokolja, hogy a lakbérek megállapítása szinte teljesen független jelenleg a lakások nagyságától, felszereltségétől és fekvésétől; a lakásviszonyok helyes megvilágítására nem alkalmas. Amellett a lakásállomány jelentős része személyi tulajdonban van, ilyen esetekben pedig ennek a kérdésnek nincs jelentősége. Az állami tulajdonban levő lakások lakbéreinek esetleges módosítására ez az adatgyűjtés amúgyis alkalmatlan, illetve arra a házkezelőségek nyilvántartásai is kellő alapul szolgálnak.

A másik, programunkban nem szereplő kérdés a lakások lakóhelyiségeinek *alapterülete*. Ez pontos adatszolgáltatás esetén valóban igen jelentős módon járulna hozzá adataink minőségének növeléséhez, bár statisztikai értéke erősen korlátozott. Az adatgyűjtés mai formája azonban megfelelő, használható adatok szerzésére nem ad lehetőséget. A számlálást pedig megnehezítené az az amúgyis járhatatlan módszer, hogy a számlálóbiztosok valamennyi lakás lakóhelyiségeit lemérnék.

Az alapterületi kérdésre, valamint a lakóházak és lakások állapotára és egyéb minőségi mutatójára vonatkozóan az az álláspontunk, hogy ezeket statisztikai módszerekkel nem lehet megfelelően számbavenni. Véleményünk szerint ezért ezeket a kérdéseket az egyéb műszaki ismérvekkel együtt a népszámlálás után — annak *adataira* támaszkodva — az Építési Minisztérium által tervezett és műszaki káderek által végzett műszaki felvétel során kell összeírni.

*

A népszámlálás programjának ismertetése után röviden kitérünk a népszámlálással kapcsolatos kérdőív-terveinkre. Az 1949. évi népszámlálás alkalmával az egyes személyek, lakások és épületek összeírása három alapkérdőmintán történt. Így a személyek összeírására szolgált a *Számlálólap*, a lakásokéra a *Lakásösszeírólap*, az épületekére pedig a *Házigyűjtőív*. A két utóbbi kérdőminta egyúttal bizonyos összesítéseket is tartalmazott, így a lakásösszeírólap a lakásban lakók — családstatistikai célú — összesítését, a Házigyűjtőív pedig a lakások lakásonkénti adatainak kimutatását és összesítését.

Jelenlegi elgondolásaink szerint indokoltabbnak látszik ettől a legutóbbi és az azt megelőző népszámlálások alkalmával használt módszertől eltérni, és az egyes külföldi országokban általánosan használatos adatgyűj-

tési formára rátérni.¹⁷ E szerint nem kellene valamennyi személyről külön kérdőívet kitölteni, hanem az egyes személyek adatait egy lajstromba lenne elegendő bevezetni. Ezt úgy kívánnánk megoldani, hogy ennek alapján lakásonként, illetve az egyes lakásokon belül háztartásonként (családonként) különválasztva álljanak rendelkezésre az egyes személyek adatai.

Népszámlálási alapnyomtatványunkat ennek megfelelően az az *Összeíróív* képezné, amely egyszerre szolgálna a népesség, a háztartások (családok) és lakások számbavételére. Az *Összeíróív* első oldala a jelenlevők adatait tartalmazná, a második oldalon pedig ennek folytatásaként a távollevők adatai szerepelnének és ugyanitt lennének elhelyezve a lakásra vonatkozó adatok.¹⁸ A háztartások, illetve családok adatainak megállapítása céljából az egyes háztartások adatait egymástól különválasztva kell kitölteni. Ezért egy *Összeíróív* első részében (a jelenlevők adatainak felsorolásánál) csupán egyetlen egy háztartás állandóan vagy ideiglenesen jelenlevő tagjait szabad összeírni. Ha a lakásban több háztartás él, akkor minden egyes háztartásról külön *összeíróívet* kell kitölteni. Minden egyes társbérlő, albérlő, ágybérlő (ágyrajáró) — családtagjaival együtt —, valamint minden egyedülálló általában külön háztartásnak számít s így róluk külön-külön *összeíróívet* kell kitölteni. Eszerint egy-egy lakásban annyi *összeíróívet* kell kitölteni, ahány háztartás és egyedülálló lakik ott. Hasonlóképpen háztartásonként kell kitölteni a háztartáshoz tartozó ideiglenesen távollevők adatait.

Az *Összeíróív* második részében (a lakásokra vonatkozó adatoknál) egy-egy egész lakás (lakott üzlet, lakott műhely stb., illetve intézeti háztartás) adatait kell bejegyezni. Ha egy lakásban több háztartás (család, esetleg egyedülálló is) lakik, amelyekről a fentieknek megfelelően több *összeíróívet* állítottak ki, a lakásra vonatkozó adatokat mindig csak az első bérlő (például tulajdonos, főbérlő) *Összeíróív*ének második részébe szabad — összefoglalva — bevezetni, de természetesen a megfelelő kérdőpontok háztartásonkénti (családonkénti) megválaszolásával. Ilyen esetekben a többi háztartás (család, egyedülálló) *Összeíróív*én a második részt nem szabad kitölteni.

Az *Összeíróív* második részét akkor is ki kell tölteni, ha a lakásban (lakott üzletben, szállodában stb.) nincs jelenlevő és így az *Összeíróív* I. része üresen marad.

A népszámlálási adatgyűjtésnek ez a módszere főleg azzal az előnnyel jár az eddig követett egyéni számlálólapos adatgyűjtési rendszerrel szemben, hogy módot nyújt az egyes háztartások (családok) adatainak megfelelő feldolgozásához: ezek lakásviszonyaira, valamint személyi viszonyaira vonatkozó adatokat együtt tartalmazza. Ezáltal a kérdőívek kitöltése és helyességének ellenőrzése is egyszerűbbé válik. A feldolgozást sem nehezíti meg, mivel valamennyi személyi, lakás- és családi (háztartási) feldolgozás gépi úton fog történni és az egyéni számlálólap megtartását csupán a kézi feldolgozás szétvetési módszere indokolná.

A lajstromos adatgyűjtési forma megvalósításának bizonyos technikai előfeltételei vannak. Ezek közül a legfontosabb az egyes személyekre vonatkozó kérdések száma. Nagyszámú kérdés esetén ugyanis megoldhatatlan

¹⁷ A rendelkezésre álló adatgyűjtőív-nyomtatványok szerint 18 európai ország közül népszámlálási adatgyűjtései alkalmával legutóbb 13 lajstromos, 5 egyéni kérdőívformát használt. Az európai szocialista országok mindegyike a lajstromot alkalmazza következő népszámlálása alkalmával (valószínűleg Lengyelország kivételével).

¹⁸ Ehhez hasonló megoldású az 1960. évi csehszlovák népszámlálás kérdőív-tervezete.

ez az adatgyűjtési forma, mivel ebben az esetben az egy személy által megválaszolható kérdések nem kerülhetnek rá egy oldalra. A jelenlegi kérdésprogram azonban még biztosítja ezt a megoldási lehetőséget. Az előzetesen elkészült népszámlálási Összeíróíven a kérdések függőlegesen egymás alatt szerepelnek és az egyes személyekre vonatkozó válaszokat párhuzamosan egymás mellett kell megadni. Az a forma — amely ennek fordítottja —, hogy a kérdések szerepelnek az Összeíróív fejrovatában és az egyes személyek adatait vízszintesen kell kitölteni, kérdéseink száma miatt nem valószínűsíthető meg.¹⁹

Az 1960. évi népszámlálás alkalmával csupán két alapnyomtatványt használnánk, az Összeíróívet és a lakóházak összeírására szolgáló Épületívet. Ez utóbbi lényegében azonos lesz az 1949. évben használt Házigyűjtőívvvel. Ennek 1. oldala az épületre vonatkozó általános adatokat tartalmazná, belső oldala pedig a lakások és azok lakóinak egyénienkénti felsorolására és összesítésére szolgálna.

Az *Épületív* főbb adatait — az eddigi gyakorlatnak megfelelően — a Számlálókörzeti összesítőre kell bevezetni (épületenként), innen pedig a Községi (városi) összesítőre (számlálókörzetenként). E két összesítőre az előzetes adatok megállapítása és területi nyilvántartások céljából lenne szükség. Az *Épületív* adatokat tartalmaz az épületek számáról, rendeltetés szerinti megoszlásáról és főbb felszereltségi mutatóiról, a lakások rendeltetéséről, szobáinak számáról, háztartások számáról, a jelenlevő férfiak és nők, az ideiglenesen jelenlevők és az ideiglenesen távollevők számáról.

A NÉPSZÁMLÁLÁS FELDOLGOZÁSI TERVE

A népszámlálás feldolgozási programja részben az adagyűjtési program változásai, részben az adatigények alapján még nagymértékben változni fog. Ennek ellenére talán nem lesz érdektelen, hogy az arra vonatkozó előzetes terveinket röviden körvonalazzuk.

A népszámlálás terjedelméből és adatgyűjtési programjából adódóan az alábbi feldolgozásokat kívánjuk végrehajtani:

1. Személyi feldolgozás (valamennyi erre vonatkozó adatfeldolgozás a jelenlevő népességre vonatkozik, ezek kiegészítéséül azonban külön feldolgozást tervezzünk, egyrészt az ideiglenesen jelenlevőkről, másrészt az ideiglenesen távollevőkről).
2. Családi és háztartási feldolgozás.
3. Termékenységi (reprezentatív) feldolgozás.²⁰
4. Lakás és intézeti háztartás feldolgozás.
5. Lakóház feldolgozás.

A népszámlálás *feldolgozásai gépi úton történnek.* (Az 1949. évi népszámlálás alkalmával csupán a személyi feldolgozás volt gépesítve, a többi ismérvnél még kézi feldolgozás volt.) A gépi feldolgozás céljából tehát külön lyukkártya-karton készül minden egyes személyről, családról (háztartásról), lakásról (intézeti háztartásról) és lakóházzal (egyéb lakott épületekről), valamint a termékenységi (reprezentatív) feldolgozásban szereplő nőkről.

¹⁹ A külföldi országok népszámlálási lajstromai általában ezt az utóbbi módszert alkalmazzák. De tervezetünk hasonló Bulgária 1956. évi, valamint a Szovjetunió és a Német Demokratikus Köztársaság 1959. évi népszámlálási összeíróíveihez.

²⁰ Ennek terjedelmére ezúttal nem térünk ki.

A teljeskörű feldolgozások mellett gyors tájékoztatás céljából reprezentatív feldolgozást tervezünk a legfontosabb ismérvekre vonatkozóan a népesség néhány százalékáról vett minta alapján.

Népszámlálási feldolgozásaink általában részletes területi tagolásban készülnek. Az egyes táblázatok területi alapegységei a következők lesznek.

- Község (város, kerület).
- Járás (város).
- Kiemelt járások (községek szerint is).
- Városok egyenként, járások megyén belül együtt.
- Megye, megyei jogú város, a megyén belül község, város.
- Megye, megyei jogú város.
- Budapest, város, község.
- Ország.

A fenti területi tagolás természetesen annyit jelent, hogy az ott szereplő egységek a feldolgozás alapegységei, de tartalmazzák — összesítésekben — a további területi egységeket is.²¹

A legsokrétűbb és a legtagoltabb a *személyi* ismérvekre vonatkozó feldolgozási program. Jelenlegi tervezetünkben 41 ilyen feldolgozás szerepel, amelyek közül 24 vonatkozik a szorosabb értelemben vett demográfiai, kulturális és oktatási ismérvekre és további 17 a foglalkozási (társadalmi-gazdasági) ismérvekre.

Valamennyi személyi ismerv szerinti táblánk nemenkénti részletezéssel készül. Alapismerv még, amely néhány kivételtől eltekintve valamennyi táblánkon szerepel, a kor (tagolása csupán egyes esetekben történik születési év — korév — szerint, az esetek többségében azonban csak korcsoportonként), valamint a — foglalkozási ág, foglalkozási viszony és egyéni foglalkozás kombinációjából kialakult — társadalmi-gazdasági csoport.²²

A feldolgozási tábláinkban a népességre vonatkozó adatok az alábbi kombinációk szerint állnak majd rendelkezésre:

1. Születési év — családi állapot.
2. Családi állás — korcsoport, családi állapot.
3. Anyanyelv — korcsoport,
— nemzetiség,
— nyelvismeret.
4. Nemzetiség — korcsoport.
5. Állampolgárság — társadalmi-gazdasági csoport.
6. Férj születési éve — Feleség születési éve (házasságkötés éve szerint).
7. Iskolai végzettség — korcsoport.
8. Érettségi bizonyítványok — korcsoport.
9. Főiskolai (egyetemi) oklevelek — korcsoport.
10. Házasságkötés sorszáma — korcsoport, családi állapot.
11. A házas nők — gyermekszám, korcsoport, házasság időtartama, (társadalmi-gazdasági csoport szerint).
12. A házas férfiak — gyermekszám, korcsoport.
13. Születési hely — korcsoport,
— társadalmi-gazdasági csoport.
14. Az 1949. január 1-i lakóhely — korcsoport,
— társadalmi-gazdasági csoport,
— születési hely.

²¹ Az egyes feldolgozások területi tagolását azok szükségszerűsége dönti el. Egyes esetekben előfordul, hogy ugyanarra a táblázatra vonatkozóan részletesebb kombináció készül nagyobb és egyszerűbb kombináció kisebb területi egységeként.

²² Ennek kialakítása az erre vonatkozó nemzetközi javaslat és az 1949. évi népszámlálásnál alkalmazott társadalmi réteg szerinti csoportosítás figyelembevételével történik.

15. Foglalkozási ág és foglalkozási viszony — korcsoport, családi állapot (keresők és eltartottak szerint).
16. Keresők foglalkozási ága és foglalkozási viszonya — munkahely,
 - egyéni foglalkozás,
 - iskolai végzettség, korcsoport,
 - földtulajdon, gazdaságnagyság.
17. Keresők egyéni foglalkozása és foglalkozási viszonya — munkahely,
 - társadalmi-gazdasági csoport,
 - iskolai végzettség, főiskolai (egyetemi) oklevél, korcsoport,
 - korcsoport, családi állapot.
18. Társadalmi-gazdasági csoport — korcsoport, családi állapot, iskolai végzettség (keresők és eltartottak szerint).
19. Gazdasággal rendelkezők gazdaságnagyság szerint — földtulajdon nagysága, bérbeadott föld nagysága, bérbevett föld nagysága.

A *családi* (háztartási) ismérvek feldolgozása az egyes személyek egyéni adatainak kombinatív feldolgozásából, illetve ezt megelőzően ezek ilyen jellegű tarifálásából (kódolásából) adódnak. Feldolgozási tervünk szerint a feldolgozások alapján megállapítható lesz mind a háztartások, mind pedig a családok száma, illetve megoszlása. Valamennyi táblázat családtípusonként készül, amely kifejezi a család összetételét és a családtagok számát is.²³ Ezenkívül a családstatistikai táblázatok mindegyike a családfő társadalmi-gazdasági csoportja szerint is tagozódik. Így családtípusonként és azonbelül társadalmi csoportonként feldolgozások készülnek a családfő és a családtagok kormegoszlásáról, iskolai végzettségéről, társadalmi-gazdasági helyzetéről, a velük együtt lakó rokonokról és nem családtagokról, valamint a család lakásviszonyairól.

E feldolgozások nem a jelenlevő, hanem az állandó népesség adatai alapján készülnek, tehát itt figyelmen kívül vannak hagyva az ideiglenesen jelenlevők, de számításba vannak véve az ideiglenesen távollevők. Külön feldolgozás készül azokról a családokról, amelyek egy háztartásban közösen élnek együtt. A megfelelő feldolgozások alapján adatokat nyerünk a háztartások számáról és összetételéről.

A népszámlálás *lakás-feldolgozása* kettős részletezésben készül. Az alaptáblázatok a lakástípus²⁴ kombinációjában készülnek el. A kiegészítő táblázatok valamennyi alaptáblára vonatkozóan a lakás használójának társadalmi-gazdasági csoportja szerint készülnek. Az alaptáblázatok területi tagolása községenként (városenként), a kiegészítő táblázatoké járásonként, illetve városenként történik. Mindkét feldolgozásnál a lakásviszonyokra vonatkozó valamennyi olyan kérdés szerepel, amelyeket az előzőekben az adatgyűjtési programmal kapcsolatban már ismertettünk. Ezekon kívül még figyelembe vesszük a lakásban levő háztartások és családok számát, valamint a lakás fekvését (aszerint, hogy földszinten vagy emeleten van) és az épület jellegét (nagyságát), amelyben a lakás van.

²³ A családtípusok kidolgozása ez ideig még nem történt meg, de valószínűleg hasonló vagy bővebb lesz az 1949. évinél. Akkor a következő főbb típusokat különböztették meg: a) családok: 1. házaspár gyermekkel vagy anélkül, 2. egy szülő (apa vagy anya) gyermekkel, 3. házaspár felmenővel vagy más rokonnal, és gyermekkel vagy anélkül, 4. egy szülő (apa vagy anya) rokonnal és gyermekkel, b) családtörödékek: I. részcsalád, II. egyedülálló, III. más családtörödékek.

²⁴ A lakástípusokban egyrészt a lakás szobáinak száma, másrészt a konyhával való ellátottság, harmadrészt a főbb felszereltségi és komfortsági ismérvek vannak figyelembe véve. Ehhez hasonló részletes tagolás a múltban csak Budapestről készült el, ahol a lakástípus a lakószobák, az előszobák, a konyhák és a személyzeti szobák számának kombinációját tartalmazta.

A lakóházak feldolgozási programja lényegében azonos módszerrel történik a lakásokéval. Itt is valamennyi táblázat az épület nagyságát és rendeltetését kifejező épülettípus kombinációjában készül és valamennyi feldolgozott ismérvet — amelyeket az előzőkben már felsoroltunk — figyelembe vesz.

Mind a lakás-, mind pedig a lakóház-feldolgozás a lakások, illetve az épületek rendeltetése szerinti kombinációban készül el, illetve úgy tervezük, hogy a lakások esetében az intézeti háztartásokról, valamint a népszámlálás időpontjában nem lakott (kiadatlan vagy üresen álló, illetve csak nyári lakásokról, az akkor nem lakásul szolgálókról), a lakóháznaknál az intézeti épületekről és a lakásul szolgáló építménynek nem tekinthető barlanglakásokról, kunyhókról, hajókról, lakókocsikról stb. külön feldolgozás készülne.

A következő népszámlálás fentiekben körvonalazott feldolgozási programja magában foglalja az 1949. évi népszámlálás valamennyi táblázatát, kivéve az olyanokat, amelyekre vonatkozóan kérdés az adatfelvételi programban nem szerepel. Ugyanakkor több vonatkozásban újabb táblázatokat, illetve részletesebb kombinációkat tervezünk. Különösen vonatkozik a bővítés a családi, lakás- és lakóház-feldolgozásokra, mivel az ezeknél most első ízben alkalmazásra kerülő gépi feldolgozás nagyobb lehetőségeket nyújt a kézi feldolgozásnál.

Ugyancsak kimerítik táblaterveink az ENSZ által a népszámlálások feldolgozására javasolt táblasémákat.²⁵

A feldolgozásokkal kapcsolatos elvi, fogalmi, valamint csoportosítási terveinkre ezúttal nem térünk ki, mivel ezek általában még nem alakultak ki és részletekbe menő tárgyalása amúgyis kimeríti jelenlegi ismertetésünk kereteit.

A NÉPSZÁMLÁLÁS SZERVEZÉSI ELVEI

Az 1960. évi magyar népszámlálás megszervezésével és végrehajtásával a kormány a Központi Statisztikai Hivatalt bízta meg. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az előkészítést, a szervezést, az adatgyűjtést, valamint az adatfeldolgozást valamennyi fázisát a Központi Statisztikai Hivatal egymagában fogja megoldani.

Már az előkészítési szakaszban is be kell kapcsolódnia az érdekelt párt- és állami szerveknek. Így elsősorban a népszámlálási program véglegesebb kialakításához feltétlenül kérni kell véleményüket és figyelembe kell venni indokolt adatigényeiket. A területi előkészítés pedig elképzelhetetlen a helyi (tanácsi) szervek részvétele nélkül.

Magának a népszámlálásnak helyi megszervezése, valamint végrehajtása pedig — a múltbeli népszámlálásokhoz hasonlóan — közvetlenül a helyi szervek: községi, városi, kerületi tanácsok feladatát képezi. Nekik kell elkészíteniük a Központi Statisztikai Hivatal irányelvei alapján és ellenőrzése mellett a számlálókörzeti, valamint a bel- és külterületi beosztást, gondoskodniuk kell megfelelő számlálóbiztosok és felülvizsgálók beállításáról, irányítaniuk kell az adatgyűjtés munkáját és össze kell állítaniuk az előzetes községi (városi) eredményeket.

²⁵ Az ENSZ népszámlálási javaslatában felsorolt 29 — személyi ismérvekre vonatkozó — táblázat mindegyike szerepel (kis eltérésektől eltekintve) feldolgozási programunkban.

A Központi Statisztikai Hivatal és területi szervei az adatgyűjtés megszervezésének és végrehajtásának szakaszában az irányítás és ellenőrzés feladatait látná el, a munka tulajdonképpeni végrehajtása a helyi tanácsokra hárul.

Ugyanakkor az adatgyűjtés befejezése után a népszámlálás adatainak ellenőrzése és feldolgozása már teljesen központosítva a Központi Statisztikai Hivatalban történik. Itt erre a célra külön népszámlálási apparátust szerveznek, amely rendelkezni fog a feldolgozást elvégző gépparkkal és megfelelő számú kiképzett munkaerővel. Ugyancsak központilag fog megtörténni a népszámlálás adatainak publikálása is.

A népszámlálás munkálataiban tehát a Központi Statisztikai Hivatal rendes apparátusán kívül nagyszámú kiegészítő munkaerő vesz részt. Így a népszámlálás előkészítési, adatgyűjtési és feldolgozási munkálataiban közel 50 000 munkaerő vesz részt hosszabb-rövidebb ideig. Ezek közül legnagyobb számot képviselnek a számlálóbiztosok, akik mintegy 35 000-en az adatgyűjtést végzik, kb. 8 napon keresztül. Ezek ellenőrzését pedig kb. 10 000 felülvizsgáló látja el.²⁶ A feldolgozás munkájában részben ún. szakmáymunkaerők vennének részt, akik darabbér szerinti díjazásban otthoni munkával végeznék a kérdőívek tarifálását (kódolását). A többi feldolgozási munkát a Központi Statisztikai Hivatal időszaki munkaerői végeznék el.

*

A fentiekben az 1960. évi népszámlálásra vonatkozó főbb elgondolásainkat foglaltuk össze. Ezek — mint mondtuk — még nem véglegesek és a népszámlálás időpontjáig esetleg nagyobb mértékben módosulhatnak. Megváltoztathatják a népszámlálási adatgyűjtési és adatfeldolgozási programra vonatkozó terveinket az egyes állami és pártszervek hozzászólásai, a külföldi országok időközben lezajló népszámlálásainak tapasztalatai, valamint az 1959. év végén sorrakerülő népszámlálási próbaszámlálás eredményei.

Népszámlálási tervünknek ezúttal csupán főbb vonásaira szorítkoztunk, mivel a népszámlálási feldolgozás és csoportosítás egy-egy kérdésének mélyebb elemzése külön-külön tanulmányt igényel és már terjedelme miatt sem kerülhetett e cikk keretei közé. A népszámlálás előkészületei során, amennyiben egy-egy kérdés már véglegesebb kidolgozást nyer, vissza fogunk térni ismertetésükre.

²⁶ A számlálóbiztosok és felülvizsgálók az eddigi népszámlálások gyakorlata szerint főleg a pedagógusok közül fognak kikerülni, akik ezért a munkájukért külön díjazásban részesülnek. Az 1949. évinél magasabb létszámukat az indokolja, hogy a következő népszámlálás adatgyűjtését az előzőnél rövidebb időre — 8 napra — tervezzük és még a városokban is a kikérdezési módszert alkalmazzuk az önkitöltés helyett.

ARVAY JÁNOS:

NÉHÁNY PROBLÉMA A PARASZTSÁG REÁLJÖVEDELMÉNEK SZÁMÍTÁSI MÓDSZERÉBEN*

A parasztság anyagi helyzetének vizsgálata során számos elvi, módszertani és gyakorlati probléma merül fel, aminek következtében ezek a számítások sokkal bonyolultabbak, mint a munkások és alkalmazottak életkörülményeinek tanulmányozása. A nehézségek mindjárt a fogalmak meghatározásánál kezdődnek, amikor is azt kell tisztáznunk például, hogy a népesség mely csoportjai tartoznak a parasztsághoz, vagy milyen jövedelmi tételeket öleljen fel a reáljövedelem. Nehézséget okoz továbbá az, hogy az idevonatkozó számítások a statisztika szokásos feltételeinél kedvezőtlenebb körülmények között készülnek, mivel a másfélmillió parasztagazdaság termeléséről, de méginkább a termelés felhasználásáról nem állnak rendelkezésre olyan megbízható adatok, mint például a munkásoknak és alkalmazottaknak kifizetett bérekről.

Az alábbiakban csupán a legfontosabb elvi és módszertani kérdésekkel foglalkozunk, amelyeknek eldöntése vagy megoldása a közgazdászok szélesebb körét érdekelheti. A részletesebb gyakorlati problémákról — véleményünk szerint — csak akkor érdemes és célszerű vitatkozni, ha a fő kérdésekben sikerült egyértelmű álláspontot kialakítanunk.

I. A PARASZTSÁG KÖRÉNEK MEGHATÁROZÁSA

A parasztsághoz tartoznak minden kétséget kizáróan a mezőgazdasági termelők közül azok az egyéni gazdálkodók, a termelőszövetkezetek, a szakcsoportok, a termelői társulások azon tagjai, akik saját gazdaságukon kívül másutt tevékenységet nem folytatnak. A jelenlegi elhatárolás szerint az állami gazdaságok, erdőgazdaságok, gépállomások alkalmazottai nem ide, hanem a munkások és alkalmazottak csoportjába tartoznak. A nagyobb gond az ún. kétlaki családoknál merül fel, amelyekben az önálló mezőgazdasági tevékenységből származó jövedelem mellett munkabér- vagy kisipari tevékenységből eredő jövedelem is van. Pedig Magyarországon rendkívül nagy az ilyen családok száma. 1956 közepén kereken 120 000 gazdaságban¹

* Ebben a tanulmányban a Központi Statisztikai Hivatal Közgazdasági főosztályán az utóbbi években megvitatott, illetve vita alatt álló és az 1949—1956. évi paraszti reáljövedelem-számításokban alkalmazott legfontosabb módszertani kérdéseket ismertetjük, amelyeknek legnagyobb részében a főosztályon belül egységes az álláspont. A felhasznált adatokat a Központi Statisztikai Hivatal Statisztikai Időszaki Közlemények c. kiadványsorozatának 4. kötete (Népgazdasági mérlegek, reáljövedelmek 1956.) tartalmazza.

¹ 400 négyszögölnél nagyobb földterülettel rendelkező családok.

összeírták a családtagok számát és azt, hogy közülük hánynak van rendszeres jövedelme a saját gazdaságon kívüli tevékenységből. Az összeírás adatai szerint átlagosan minden harmadik gazdaság rendelkezik munkabérijövedelemmel, illetve kisipari tevékenységből származó jövedelemmel. Ez az adat gazdaság-nagyságcsoporthoz szerint nagyon eltérő: a 3 kat. holdnál kevesebb földterülettel rendelkező családok közül átlagosan minden másodikból, míg a 15 kat. holdnál nagyobb földterülettel rendelkezők közül minden tizenegyedik családból járnak az iparba, építőiparba, közlekedésbe, állami gazdaságba stb. dolgozni. Az összeírás kivetítve országosan a következő eredményeket adta.

1. tábla

*Munkabérijövedelemmel rendelkező és nem rendelkező
egyéni gazdaságok száma 1956 közepén*

Gazdaságnagyság	Összes	Ebből: munkabérijövedelemmel*	
		rendelkező	nem rendelkező
gazdaságok száma (ezerben)			
400 négyszögöl — 1 kat. hold	268,4	166,9	101,5
1— 3 kat. hold	395,6	182,4	213,2
3— 5 kat. hold	259,9	76,1	183,8
5— 8 kat. hold	252,3	52,5	199,8
8—10 kat. hold	100,0	17,4	82,6
10—15 kat. hold	114,0	16,9	97,1
15—20 kat. hold	36,9	4,4	32,5
20—25 kat. hold	11,4	1,1	10,3
25 kat. hold felett	6,5	0,5	6,0
<i>Összesen</i>	<i>1445,0</i>	<i>518,2</i>	<i>926,8</i>

* Az önálló kisipari tevékenységet folytató családok is itt szerepelnek.

A tábla adatai alapján látható, hogy milyen rendkívül népes (a családtagokat is figyelembe véve közel 2 millió főt tesz ki) az a csoport, amelynek hovatartozása vitás lehet.

Azoknak a családoknak a száma, amelyeknek közvetlen kapcsolata van a mezőgazdasággal, ennél sokkal több. Igen nagy a földdel nem rendelkező állattartóknak, továbbá a 400 négyszögölnél kisebb területek és a különféle illetményföldek gazdáinak száma.

A kétféle jövedelemmel rendelkező népesség hovatartozását nem lehet a keresők foglalkozása szerint eldönteni², mert egyrészt a családon belül a kétféle jövedelem összeolvad: mindegyik családtag élvez mind a mezőgazdasági, mind a munkabérből származó jövedelmet, tehát az eltartottak felosztása a keresők között nélkülözne minden társadalmi és gazdasági alapot. Másodszer azért nem lehet a keresők szerint különválasztani az eltartottakat, mert az utóbbiak (de még a munkabékkeresők³ maguk is) — kisebb-nagyobb mértékben — résztvesznek a mezőgazdasági termelőmunkában. (Ez a körülmény indokolja, hogy a parasztságnál nem számítunk keresőre vonatkoztatott reáljövedelmet.)

² Lásd például Vági Ferenc: A vásárlóalap tervezésének kérdései c. kandidátusi disszertációját.

³ A parasztszaládok azon tagjai, akiknek munkabérből vagy kisipari tevékenységből származó jövedelmük van, röviden: munkabékkeresők.

Korábban (1955 előtt) a kétlaki családok elhatárolásának elméleti alapjául az életkörülmények különbözősége szolgált. Eszerint parasztnak minősültek a „paraszti módon élők“, vagyis azok, akik falun laktak, saját házuk volt, alig költöttek valamit közlekedésre, kulturális célokra. A számszerű elhatárolást csakis becslések alapján lehetett elvégezni. Ez az álláspont indokolását tekintve nem volt meggyőző és világos, számszerűen pedig nem volt alátámasztható adatokkal. 1955 után az elhatárolás ismervét konkrétabbá tettük és a számszerű megalapozás érdekében a Központi Statisztikai Hivatal végrehajtotta a fentemlített adatgyűjtést (1953., 1954. és 1956. évben volt hasonló felvétel). Az újabb módszer szerint a kétféle jövedelemmel rendelkező családokat attól függően soroljuk a munkások és alkalmazottak vagy a parasztság (illetve az „egyéb népesség“) csoportjába, hogy melyik fajta tevékenységből származik jövedelmük nagyobbik része.

Az elhatárolás gyakorlati végrehajtásához a felvétel után sem álltak rendelkezésre családonkénti jövedelemadatok, így a szükséges összehasonlítást csak nagyobb családcsoportokra vonatkozóan lehetett végrehajtani. Gazdaságnagyság-csoportok szerint végzett becslésekkel megállapítottuk a mezőgazdasági eredetű tiszta jövedelmet. Ugyancsak becsléssel megállapítottuk a falusi családokból munkába járók valószínű évi átlagos munkabérijövedelmét. Az említett adatfelvételtől ismeretes volt, hogy az egyes gazdaságnagyság-csoportokban mennyi a munkabékkeresők száma. Ezután az elhatárolást a következők szerint hajtottuk végre:

1. A 400 négyszögöl — 1 kat. hold földterülettel rendelkező gazdaságok közül a munkások és alkalmazottak csoportjába soroltuk azokat, amelyekben egy vagy több családtag rendelkezett saját gazdaságon kívüli jövedelemmel, mivel itt már egy kereső évi jövedelme is meghaladta a gazdaság-csoport évi átlagos mezőgazdasági jövedelmét.

2. Az 1—3 kat. holdas és a 3—5 kat. holdas gazdaságok közül csupán azokat soroltuk a munkások és alkalmazottak csoportjához, amelyekben a család két vagy több tagjának volt rendszeres munkabér- illetve egyéb jövedelme, ugyanis mindkét gazdaságkategóriában az átlagos mezőgazdasági jövedelem magasabb volt, mint a faluról munkába járó keresők évi átlagos munkabérijövedelme, de nem érte el két kereső jövedelmét.

3. Az 5 kat. holdon felüli gazdaságokat kivétel nélkül a parasztsághoz soroltuk. Az 5 kat. holdnál nagyobb gazdaságokban a mezőgazdasági jövedelem színvonala már 3 munkabékkereső jövedelmét is felülmúlta. Olyan család viszont, amelyből hárman vagy még többen más munkahelyre járnak dolgozni — különösen a felső kategóriákban — gyakorlatilag nem volt. (Az 5—8 kat. holdas csoportban például 0,9%).

Az 1 kat. hold alatti és az 1—3 kat. holdas csoportban a saját gazdaságon kívüli jövedelemmel rendelkező keresők számát az eredeti felvételhez képest a gyakorlati számításokban magasabbra becsültük. A nyáron végrehajtott adatfelvételen ugyanis nem jutottak kifejezésre a helyben vállalt részesművelés és más idénymunkák, továbbá az őszi és téli idény munkalehetőségei az iparban, erdőgazdaságokban. (Ugyanis csak az adott állapotnak megfelelő rendszeres kereseti lehetőséggel rendelkezők számát kérdeztük meg.)

1956-ban az összes egyéni gazdaság közül több mint 400 000 gazdaságot soroltunk át a munkások és alkalmazottak, illetve az egyéb népesség csoportjába.

Az egyéni gazdaságok számának megoszlása a népesség
főbb csoportjai között, 1956-ban

2. tábla

Gazdaságnagyság	Összes	Ebből		
		a paraszt	a munkás és alkalmazott	az egyéb
		csoportba sorolt		
gazdaságok száma (ezerben)				
400 négyszögöl —1 kat. hold	268	44	200	24
1—3 kat. hold	396	244	140	12
3—5 kat. hold	260	221	36	3
5 kat. hold felett ..	521	521	—	—
<i>Összesen</i>	1445	1030	376	39

Különösen hosszú vita előzte meg azon termelészövetkezeti családok hovatarozásának elbírálását, amelyekben szintén van munkabérjövedelem. Az elhatárolás fent ismertetett alapelvei szerint a termelészövetkezeti családok közül is a munkásokhoz és alkalmazottakhoz kellene sorolnunk azokat a családokat, amelyekben a munkabérjövedelem nagyobb, mint a közös és háztáji gazdaságból származó együttes jövedelem. Ennek ellenére a reáljövedelem-számításokban mégis minden szövetkezeti családot a parasztsághoz soroltunk, mert eddig semmilyen módon nem lehetett megállapítani, hogy mely családokban, illetve a családok mekkora részében dominál a munkabérjövedelem. Még amiről leginkább vannak adatok: a közös gazdaságból származó részesedés különbözősége sem használható fel erre célra, mert a csoportosítást a tagokra és nem a családokra vonatkozóan végzik. (Márpedig gyakori, hogy egy-egy családból többen tagjai a szövetkezetnek.) Mindezen felül nehezíti a megoldást az a körülmény, hogy a közös gazdaságból származó jövedelmet jelenleg még lényegesen módosítja a háztáji gazdaságból származó jövedelem. A háztáji gazdaságok mérete, állattal való ellátottsága olyan különböző lehet, hogy a közös gazdaságból eredő jövedelemkülönbségeket egyes helyeken kiegyenlítheti, máshol az eltéréseket többszörösre fokozhatja. Ez a feltevés annál is indokoltabb, mert az 1951—1956-os években a háztáji gazdaságból származó jövedelem átlagosan csak alig 10—20 százalékkal volt kevesebb, mint a közös gazdaságból származó részesedés.

A termelészövetkezeti tagoknak a parasztsághoz történő sorolása — kényszerű okok miatt — kétségkívül eltér az egyéni gazdaságoknál alkalmazott módszertől, amiből következik, hogy e két réteg anyagi helyzetét nem lehet a teljes, hanem csak a mezőgazdasági eredetű reáljövadelmek alapján összehasonlítani. (Ugyanis a termelészövetkezetekben az elhatárolás különbözősége miatt sokkal nagyobb a munkabérjövedelem, mint az egyénileg gazdálkodó parasztságnál.)

*

A munkabérjövedelem mértéke az elhatárolás után parasztnak minősített népességnél természetesen lényegesen kisebb, mint amennyit az összes földdel rendelkezők élveznek. A munkabérjövedelem aránya az összes jövedelmen belül az utóbbi évek során a parasztnak minősített népességnél mindössze 10, és a mezőgazdasági rész aránya 90 százalék körül mozgott.

3. tábla

Az egy főre jutó reáljövedelem összetétele eredete szerint (forint)

1954. évi fogyasztói árakon

A jövedelem forrása	1955.	1956.	1956. év 1955. év százalékában
	évben		
Mezőgazdasági eredetű	6099	5575	91,4
Munkabér	628	654	104,1
<i>Összes reáljövedelem</i>	<i>6727</i>	<i>6229</i>	<i>92,6</i>

Felmerült az a kérdés is, hogy az elhatárolást minden évben végezzük el és ne csak a munkabérkeresők számát és jövedelmét, hanem a mezőgazdasági jövedelem változását is vegyük figyelembe. Ezt a javaslatot azért vettük el, mert a számításokban rendszeresen felölelt 3—5 év alatt a mezőgazdasági termelés színvonalában nem következett be olyan gyökeres változás, ami miatt tartósan megváltozna valamely család jellege. A termés évenkénti nagymértékű ingadozása miatt helytelen volna megváltoztatni a határeset közelében elhelyezkedő, nagyszámú gazdaság hovatározását. Az adatok úgy alakulnának, hogy a jó termésű években sok, a rossz termésű években pedig kevés lenne a parasztok száma, ami már önmagában is mutatja, hogy itt nem társadalmi átalakulásról van szó.

*

A parasztságra vonatkozó reáljövedelem-számításokat csupán két társadalmi rétegre csoportosítva végezzük. Az egyik a termelészövetkezeti, a másik az egyénileg gazdálkodó parasztság. A szövetkezeti rétegnél kizárólag a mezőgazdasági termelészövetkezetek tagjainak jövedelmét mutatjuk ki. A másik csoporthoz: az egyénileg gazdálkodó parasztsághoz a kifejezetten egyéni gazdaságokon kívül az alacsonyabb szövetkezeti formák (termelészövetkezeti csoportok, szakcsoportok, társulások) tagjait is hozzávesszük. Ezt egyfelől technikai (többek között adatszolgáltatási) okok, másfelől pedig az indokolja, hogy az utóbbiak gazdálkodásának kisebb-nagyobb, de mindenképpen jelentős része még az egyéni gazdálkodásra jellemző. Ugyanígy járunk el a mezőgazdasági termelés összefoglaló mutatóinak (a bruttó és a nettó termelés) szektorok szerinti csoportosításánál is. Amikor azonban arról van szó, hogy a szocialista és magánszektor egymáshoz viszonyított arányát fejezzük ki, akkor a szövetkezeti gazdaságok alacsonyabb típusainak eredményeit — a közös tevékenység mértékének megfelelően — a szocialista szektorhoz soroljuk.

II. A KÉSZLETVÁLTOZÁSOK FIGYELEMBEVÉTELE A PARASZTSÁG REALJÖVEDELMÉBEN

A munkásoknál és alkalmazottaknál a reáljövedelem fogalma általában egyértelműen meghatározható: a reáljövedelemnek részei azok a pénzbeli és természetbeni jövedelmek, amelyeket a munkások és alkalmazottak személyes szükségleteik kielégítésére fordíthatnak. Mivel a munkások és alkalmazottak pénzügyi jövedelmüket általában rendszeresen el is költik, a reáljöve-

delem csaknem teljesen megegyezik a fogyasztás reálértékével, úgyhogy a munkásoknál és alkalmazottaknál a két fogalmat (reáljövedelem, illetve fogyasztás reálértéke) nem is különböztetjük meg.

Más a helyzet a parasztságnál. Itt a család jövedelme összefonódik az üzem jövedelmével, a bruttó bevételek egy részét adó formájában elvonják, más részét az üzem fenntartására, esetleg bővítésére fordítják. Különleges esetekben az üzemi alapok mobilizálásával fedezik a fogyasztási szükségleteket, más években azokat újra feltöltik stb. Mindezek évente különböző formában jelentkeznek, mivel az időjárás miatt a termelés, az állami intézkedések miatt az értékesítés, az adózás, a tartalékolás stb. lényegesen változhat, és ezért az egymást követő évek összehasonlítása ezen a téren gyakran igen nagy nehézségekbe ütközik.

Kezdetben a parasztságnál az életszínvonal anyagi tényezőjét — a munkásokhoz hasonlóan — a fogyasztás volumenével mértük és ezt a mutatót neveztük reáljövedelemnek. Ez az általánosságban és elvileg helyes eljárás egy-egy konkrét időszakban nem fejezte ki azt, amit a reáljövedelem fogalmán a közgazdászok általában értettek. Legerősebben jelentkezett a mutató fogyatékosága az 1951., 1952. és az 1953. évi adatoknál, amikor a várakozástól nemhogy eltérő, hanem éppen ellentétes irányú fejlődést mutattak. Például 1952-ben a parasztság pénzbevétele és saját termelésből származó fogyasztása alig csökkent valamivel az 1951. évi különösen kedvező színvonal alá, noha köztudomású, hogy 1952-ben a parasztság anyagi helyzete nagyon leromlott. A fogyasztás reálértéke ezt a rosszabbodást nem tükrözte. Pedig a parasztság 1952. évi fogyasztása éppen azért volt viszonylag magas színvonalon, mert egyfelől a rossz takarmánytermés, másfelől a túlzott méretű beadási kötelezettség miatt tenyész- és haszonállatainak szokásosnál nagyobb részét leölte vagy eladta, a beadási kötelezettség olyan termékek eladására is rászorította, amelyek a gazdálkodás szempontjából nélkülözhetetlenek voltak. Tehát pénzjövedelmének és fogyasztásának egy része nem az az évi termésből, hanem a korábbi években felhalmozott alapok feléléséből származott.

Ennek fordítottja következett be 1953-ban. A kiemelkedően jó termésű esztendő, a megnövekedett termelési kedv, a jó takarmányhelyzet azt eredményezte, hogy a parasztság az évi termelésnek a korábinál kisebb részét vitte piacra, hizóit továbbtartotta stb.; ily módon terménykészlete és állatállománya az év végére jelentősen megnőtt.

Amint fenti példák mutatják, a fogyasztás reálértéke *egy-egy konkrét esztendőben* önmagában nem fejezi ki kielégítően az általunk keresett jelenség: a parasztság anyagi helyzetének adott évi alakulását, mert annak színvonalába (ti. a fogyasztás alakulásába) az előző és későbbi évek tartalékolásai is bejátszanak. Emiatt olyan mutatót készítettünk, amely azon pénzbeli és természetbeni jövedelmek együttes összegét tartalmazta, amelyek *csak a vizsgált év* eredményeképpen realizálódtak a parasztságnál, függetlenül attól, hogy azok egy részét még nem adták el, vagy nem fogyasztották el. Értelemszerűen ez a mutató nem ölelte fel azokat a javakat, amelyeket nem a vizsgált, hanem az azt megelőző években hoztak létre, noha a vizsgált évben kerültek fogyasztásra. Ehhez a második mutatóhoz úgy jutottunk el, hogy a fogyasztás reálértékéhez hozzáadtuk a mezőgazdasági eredetű termékek (termények és állatok) év folyamán bekövetkezett készletnövekedését, illetve levontuk a készletcsökkenést. Az ily módon

nyert mutató magában foglalta a parasztság jövedelmeinek három legfontosabb tényezőjét: a termelés, az árarányok⁴ és az adóteher alakulását, ennél fogva ezt használtuk a *reáljövedelem* mutatójaként. Ettől fogva a parasztságnál nyomatékosan különbséget tettünk jövedelem és fogyasztás között.

*

Hogy a készletváltozásnak milyen jelentős szerepe van a jövedelmek alakulásában, arra az 1955. és 1956. évi adatok is jó példát nyújtanak. 1955-ben az átlagosnál jobb volt a termés, a parasztság az eladott és elfogyasztott javak mellett még készleteit is növelte. 1956-ban viszont a gyengébb termés ellenére — készletei rovására — fogyasztásának színvonalát 1955-höz képest növelte.

4. tábla

A parasztság egy főre számított reáljövedelme és fogyasztásának reálértéke 1954. évi árakon (forint)*

Év (index)	Reál-jövedelem	Készlet-változás	Fogyasztás reálértéke
1955	6727	+ 474	6253
1956	6229	— 318	6547
<i>Index : 1955. év = 100</i>	92,6	—	104,7

* Munkabérijövedelemmel együtt.

A reáljövedelem mutatója ebben az értelmezésben nem teljes, ugyanis nem az összes, hanem csak a mezőgazdasági eredetű alapok változását foglalja magában. Eszerint ha a vizsgált területen az ipari eredetű állóeszközöket bővítették, az állóeszközök nettó értéknövekedése⁵ nem szerepel ebben a mutatóban, ugyanis az állóeszközök beszerzésére fordított összegeket üzemi pénzkiadásként levonjuk a pénzbevételből. Ha viszont az állóeszközök avulása meghaladja az új beruházások és felújítások értékét, a különbözetet nem állítjuk be jövedelemcsökkentő tényezőnek. Ennek az eljárásnak az a legfőbb oka, hogy sem az egyénileg gazdálkodó, sem a szövetkezeti parasztságnál a jelenlegi körülmények között nem tudjuk megfelelő módon megállapítani a parasztság tehermentes állóeszközeinek állományváltozását. Közelítő becslések szerint ez a tétel az utóbbi években a reáljövedelem összegéhez viszonyítva 2—3 százalékos nagyságrendű. Noha a parasztság két fő rétegénél a nagyságrend megegyezik, az összeg előjele azonban ellentétes. Az egyénileg gazdálkodó parasztságnál évente 300—400 millió forinttal nagyobbra tehető az üzemi állóalapok avulása, mint az új beruházások és a felújítások együttes értéke. Ezzel szemben a termelőszövetkezeti parasztság rendszeresen növeli állóalapjait, ennek mértéke a reáljövedelemhez képest mintegy 2—3 százalék.

⁴ Árarányokon itt a mezőgazdasági cikkek termelői, illetve a parasztság által vásárolt iparcikkek fogyasztói árának egymáshoz viszonyított arányát, illetve ezek változását kell érteni.

⁵ Az állóeszközök nettó értéknövekedésén az új beruházások és az avulás értékének különbségét kell érteni.

Az adatokból kitűnik, hogy az összes alapváltozáson belül legnagyobb súlya a mezőgazdasági eredetűeknek van. Minthogy ezeket a jövedelem-számításokban figyelembe vesszük, a kapott eredmény gyakorlatilag kevésbé tér el a teljesebb jövedelmi mutatótól.

Mivel a most használatos reáljövedelem-mutató nem foglalja magában a beruházásra kiharított jövedelemrészt, így tartalmát tekintve szintén a fogyasztás mutatójának tekinthető. A reáljövedelem csupán abban tér el a fogyasztás reálértékének mutatójától, hogy míg a fogyasztás reálértéke a vizsgált év tényleges fogyasztási színvonalát fejezi ki és elhanyagolja, hogy mikor jöttek létre ezek a javak, addig a reáljövedelem azt fejezi ki, hogy ezekből a fogyasztásra rendelkezésre álló javakból mennyi keletkezett a vizsgált évben. Mi sem bizonyítja jobban a két mutató *tartalmi* egyezőségét, hogy több év átlagában lényegében azonosak. A munkásoknál csak azért nincs szükség a két mutató megkülönböztetésére, mert ott nemcsak több év átlagában, hanem gyakorlatilag minden évben egybeesik a reáljövedelem és a fogyasztás reálértéke.

Ha a parasztságnál a reáljövedelem a fogyasztás mutatója, akkor tisztázni kell, hogy nem helytelen-e a készletek között valamennyi mezőgazdasági eredetű terméket számításba venni, mert azok egy része közvetlen fogyasztásra nem alkalmas (például takarmányok), más része állóeszköznek is tekinthető (igás- és tenyészállatok). Kétségkívül igaz, hogy a mezőgazdasági eredetű alapok jellege, egyik vagy másik csoportba történő sorolása egy adott pillanatban is vitatható, de különösen elmosódik a határ, ha hosszabb periódusra terjed ki vizsgálatunk. A döntésnél abból indultunk ki, hogy az évenkénti nagyobb fokú készletingadozást a tapasztalatok szerint döntő mértékben a forgóeszköznek tekinthető termékek okozzák, ami a hizlálási, az értékesítési idény eltolódása miatt következik be. Ily módon tehát e készletek változását nem tekintettük a termelőalapok bővítésének vagy szűkítésének. Éppen e szemlélet miatt a termelőszövetkezeti parasztságnál csak a háztáji gazdaság készleteit vettük figyelembe, mint amelyek felett a tagok — más fogyasztási javaikhoz hasonlóan — egyedileg rendelkeznek.

III. A REÁLJÖVEDELEM FŐBB TÉNYEZŐI ÉS AZOK ÖSSZEMÉRLEGELÉSE

A parasztság reáljövedelmének és fogyasztása reálértékének kiszámításánál elsősorban a mezőgazdasági bruttó és nettó termelés alapadataiból indulunk ki. A bruttó és nettó termelés meghatározásához valamennyi főbb termékre külön-külön, a kevésbé fontos termékekre összevont csoportokban ún. termelői mérlegek készülnek. Ezek a mérlegek társadalmi szektorok szerint csoportosítva, tételenként tartalmazzák az év folyamán rendelkezésre álló termékek forrását (általában az év eleji készleteket és az évi termelést), továbbá felhasználásukat. A felhasználásban leggyakoribb a következő négy tétel: 1. áruértékesítés, 2. személyi fogyasztás, 3. üzemi felhasználás és 4. készletváltozás, illetve zárókészlet. Az áruértékesítést megbontjuk aszerint, hogy abból mennyi a pénzbevétel nem jelentő mennyiség (adó-gabona, cséplési és őrlési díj stb.), mekkora az állami felvásárlás, illetve a szabadpiacon értékesített mennyiség.

A reáljövedelem meghatározásához termékenként összegyűjtjük a termelői mérlegekből azokat a tételeket, amelyek a reáljövedelemnek, illetve a fogyasztás reálértékének elemei.

Ezek pedig:

1. az áruértékesítésből származó pénzbevétel;
2. a személyes fogyasztásra fordított termékek;
3. a készletváltozás.

A termelői mérlegekben a felhasználás oldalán fentieknél több tétel szerepel, amelyeket nem veszünk figyelembe. Ilyenek például az adó-gabona, vám stb., amelyek árütermelésnek számítanak ugyan, azonban sem pénzbeli, sem természetbeni jövedelmeknek nem tekinthetők. A másik igen nagy súllyal szereplő tétel a vetőmag és a takarmányozásra felhasznált termékmennyiség, amelyet szintén nem lehet a közvetlen jövedelmekhez sorolni, mert azokat azon termékek előállítására érdekében kellett felhasználni, amelyeket vagy személyes fogyasztásra, vagy értékesítésre fordítottak. (Természetesen az értékesítésre fordított takarmány a reáljövedelemben szerepel, hiszen az egyes szektorokban a felesleges takarmány eladása pénzbevételt jelent.)

A pénzbevétel és a személyi fogyasztás együttvéve adja a fogyasztás reálértékét (természetesen bizonyos pénzkidadások, mint a pénzdó, az üzemi pénzkidadások stb. levonása után). A készletváltozás a reáljövedelem kiszámításához szükséges. A továbbiakban azzal foglalkozunk, hogy miképpen mérjük a parasztság mezőgazdasági eredetű jövedelmeinek színvonalát, tekintve hogy annak számos, különböző természetű összetevője van.

Először is az a kérdés, hogy milyen árakon értékeljük a saját termelésből személyi fogyasztásra fordított termékeket és milyen súllyal játszik szerepet a készletváltozás.

Abból a célból, hogy a fogyasztás színvonalát reálértékben mérjük, az értékelésnél változatlan fogyasztói árakat alkalmazunk. A pénzbevétel-nél (itt csak a fogyasztási cikkek vásárlására fordított ún. nettó pénzbevételről van szó) fogyasztói árindexek segítségével jutunk el a kívánt eredményhez. Például 1956-ban az egy főre jutó nettó pénzbevétel folyó áron 3175 forint volt. Mivel az 1954 utáni években a reáljövedelmeket az 1954. évi fogyasztói árak színvonalán mérjük, külön kiszámítottuk a parasztság által vásárolt fogyasztási cikkek 1956. évi árainak 1954-hez képest bekövetkezett változását. Ez az index 97,7 százalék, vagyis 2,3 százalékos árcsökkenés volt. A parasztság által 1956-ban vásárolt fogyasztási cikkek volumene 1954. évi fogyasztói árakon számítva tehát 3249 forint ($3175 : 0,977$).

A parasztság személyes fogyasztására fordított termékeket fogyasztói árakon értékeljük. Ennek egyik oka az, hogy a munkások és alkalmazottak reáljövedelmét is fogyasztói árakon mutatjuk ki, ezért a parasztság fogyasztását csak akkor lehet egybevetni a munkások és alkalmazottak fogyasztásával, ha a fogyasztásra fordított termékeket azonos árakon értékeljük. De nemcsak a két réteg jövedelmi helyzetének összehasonlítása indokolja a fogyasztói árak alkalmazását, hanem önmagában a parasztság fogyasztásának mérése is csak ilyen értékelés mellett reális. A fogyasztásra fordított javak két főcsoportba tartoznak: 1. a pénz ellenében vásárolt javak (cukor, só, ruha, bútor stb.) és 2. a saját termelésből származó élelmiszerek. A fogyasztási cikkek értékarányát — a mi árviszonyaink mellett is — a fogyasztói árak fejezik ki a legjobban. Tehát, ha a vásárolt cipő és a sajáttermésű burgonyából elfogyasztott mennyiség

együttes volumenét akarjuk megállapítani, akkor a cipőt is és a burgonyát is azonos (fogyasztói) árakon kell értékelni. A fogyasztói árak alkalmazása mellett szól az is, hogy a parasztság nem búzát, hanem kenyeret és lisztet, nem élősertést, hanem szalonnát, kolbászt, sonkát fogyaszt.

A készletek értékelésénél kétféle árszínvonalat alkalmazunk. A fogyasztásra közvetlenül alkalmas cikkeket (kenyérgabona, burgonya, hüvelyesek, bor, hizottsertés) fogyasztói árakon értékeljük, míg a takarmányokat, a tenyész- és igásállatokat termelői árakon. Ez utóbbiak ugyanis még nem alkalmasak fogyasztásra, tovább résztvesznek a termelési folyamatban és csak azután válnak fogyasztási javakká, vagy pedig eladásra kerülnek, akkor viszont termelői árakon realizálódnak.

A parasztság mezőgazdasági eredetű reáljövedelmében a három különböző természetű jövedelemrész arányát az alábbi adatok mutatják.

5. tábla

A parasztság egy főre jutó reáljövedelme 1954. évi árakon (forint)

Megnevezés	1955.	1956.
	évben	
Nettó pénzbevétel	3038	3249
Fogyasztás saját termelésből	3215	3298
Fogyasztás reálértéke	6253	6547
Készletváltozás	+ 474	— 318
<i>Reáljövedelem</i>	6727	6229

Megjegyzés: A nettó pénzbevétel 1956-ban az alábbi tételekből tevődött össze (egy főre, folyóáron):

I. Bevételek:	1. áruértékesítésből	3053 Ft
	2. tsz. tagok munkaegység részesedéséből	182 „
	3. munkabér	639 „
	4. fuvarozás és egyéb bevételek	293 „
	<i>Együtt</i>	4167 Ft
II. Levonandó:	1. pénzdó	411 Ft
	2. üzemi kiadás	431 „
	3. egyéb, nem fogyasztási célra	150 „
	<i>Együtt</i>	992 Ft
III. Egyenleg, mint nettó pénzbevétel		3175 Ft
	Fogyasztói árindex: 1954. év = 100	97,7
	<i>Nettó pénzbevétel 1954. évi árszínvonalon</i>	3249 Ft

*

A parasztság reáljövedelmében évente változó súllyal szerepel az áruforgalomban kicserélődő termékek volumene. Ugyanis a cserébe adott, illetve a cserébe kapott termékek mennyisége attól függ, hogy a parasztság egyfelől milyen árakon adja el termékeit, és másfelől milyen árakon vásárolja az iparcikkeket.

Egy adott ügyletet vagy egy adott időszakot alapul véve még nem állapítható meg, hogy az árucserében az eladó vagy a vevő járt-e jobban, minthogy az „igazságos cserét“ csak a marxi értelemben vett értékarányok fejezik ki, azokat pedig nem tudjuk pontosan megállapítani. A vizs-

gálat csak arra terjedhet ki, hogy valamely időszakot bázisul véve, a későbbi időszakokban milyen eltolódás következett be egyfelől a termelői, másfelől az iparcikkek fogyasztói árában. Ez dönti el, hogy a beszámolási időszakban eladott mezőgazdasági termékért a parasztság több, kevesebb vagy ugyanannyi iparcikket kaphat-e, tehát az árucserében előnyösebb vagy hátrányosabb helyzetbe kerül-e, mint a bázisidőszakban. 1955-ben és 1956-ban is a parasztság az árucserében az árarányok eltolódásából jelentős többletjövedelemre tett szert. A termelői átlagárak 1956-ban átlagosan 15 százalékkal voltak magasabbak mint 1954-ben, ugyanakkor a parasztság által vásárolt iparcikkek és szolgáltatások árszínvonala 2,3 százalékkal csökkent. Ez azt jelenti, hogy 1956-ban ugyanannyi mezőgazdasági termékért a parasztság 18 százalékkal több iparcikket kapott, mint 1954-ben, és 5,2 százalékkal többet, mint 1955-ben.

6. tábla

Az egyénileg gazdálkodó parasztság által eladott, illetve vásárolt cikkek volumene

Megnevezés	Az egy főve jutó, évi összeg forintban		1956. év 1955. év százalékában
	1955	1956	
Az eladott áruk volumene 1954. évi termelői árakon	3134	2990	95,4
Pénzbevétel folyóáron	3323	3441	103,6
Termelői árindex : 1954. év = 100	106,0	115,1	108,6
Fogyasztói árindex : 1954. év = 100	99,2	97,7	98,5
A pénzbevétel ellenében vásárolható fogyasztási cikkek volumene 1954. évi fogyasztói árakon	3349	3523	105,2

A parasztság helyzetének javulása az árucserében hosszú idő óta tart és az iparnak a mezőgazdaságot meghaladó gyorsabb ütemű fejlesztéséből törvényszerűen következik. Az iparosodásból származó előnyt nemcsak a munkásosztály, hanem a parasztság is élvezi, éppen az árarányokon keresztül: a mezőgazdasági termékekhez képest kisebb lett az iparcikkek értéke. Fordítva is igaz a tétel: a mezőgazdasági termelés lassú fejlődése nemcsak a parasztságot sújtja, hanem — újból csak az árarányokon keresztül — a munkások és alkalmazottak jövedelmét is érinti.

A parasztságnak az árucseréből, az árarányok eltolódásából nyert jövedelme részben közvetlenül a munkások és alkalmazottak reáljövedelmének csökkentő tényezője, részben a központosított jövedelmeket csökkenti. Előbbi esetben a szabadpiaci forgalomban, a szabadpiaci árak emelkedéséből szerzett többletjövedelemtől van szó, az utóbbi eset pedig akkor következik be, amikor az állami felvásárlási árak emelkedése idézi elő a termelői átlagárak növekedését. Az első ötéves terv időszakában általában mindkét eset egyidejűleg fordult elő. Volt azonban már arra is példa, hogy a szabadpiaci árak csökkentek, az állami felvásárlási árak emelkedtek, ami azt jelenti, hogy a parasztság reáljövedelme a központosított jövedelem rovására — mondjuk — 10 százalékkal gyarapodott, de ebből 5 százaléknak megfelelő rész a szabadpiaci árak csökkenése folytán átkerült a munkásokhoz és alkalmazottakhoz.

IV. A TERMELŐSZÖVETKEZETI PARASZTSÁG REALJÖVEDELMÉNEK FŐBB TÉNYEZŐI

A termelőszövetkezeti parasztság jövedelmi helyzetének vizsgálata a szövetkezeti mozgalom megindulásától kezdve a legfontosabb statisztikai feladatok közé tartozik, hiszen a belépés üteme jórészt attól függ, hogy miként alakulnak a régi és új gazdálkodási forma híveinek jövedelmei. Ahhoz, hogy ezt a feladatot jól végezzük, sok problémát kellett és kell még megoldani. Az utóbbi időkben évente adtunk jelentést a termelőszövetkezeti parasztság realjövedelméről és annak az egyéni parasztság átlagos realjövedelméhez viszonyított alakulásáról. Ezeknél a számításoknál rendkívül sok nehézség merült fel, elsősorban azoknak a viharos fluktuációknak a következményeként, amelyek 1949 óta minden esztendőben bekövetkeztek. A nehézségeket rendszerint fokozta, hogy a szövetkezeti tagok számának nagy növekedése, majd nagy csökkenése egyszer kiemelkedően jó, máskor pedig túlságosan rossz mezőgazdasági évben következett be. A szövetkezeti tagok számának 1953. és 1956. évi csökkenése ezenfelül olyan körülmények között ment végbe, hogy a vagyoni állapot változását, a vagyon tulajdonjogát, a tagokat, illetve a szövetkezeti javakat terhelő kötelezettségeket stb. megállapítani nem lehetett.

*

A termelőszövetkezeti parasztság anyagi helyzetének jellemzésére ugyanazt a két mutatót alkalmazzuk, mint az egyéni parasztságnál, a realjövedelmet és a fogyasztás realértékét. A jövedelmeket szintén a felhasználás oldaláról építjük fel: kiszámítjuk, hogy a termelőszövetkezeti tagok a közös gazdaságból kapott, valamint a háztáji gazdaságban termelt termékekből mennyit adtak el, ezért mekkora pénzügyi jövedelmet értek el, továbbá, hogy mennyit fordítottak közvetlen személyi fogyasztásra és végül hogyan változtak készleteik.

A termelőszövetkezeti parasztság realjövedelmének kiszámításánál a közös gazdaságban végbement gazdasági események (áruértékesítés, üzemi pénzkidadások, hitelek felvétele és törlesztése stb.) mind figyelmen kívül maradnak, miután a realjövedelem-számításokban az emberek életkörülményeinek, fogyasztásuk színvonalának vizsgálata a cél és nem az üzem működése. Ezért a közös gazdasággal kapcsolatban csak azt vesszük figyelembe, hogy mennyi pénzügyi és természetbeni jövedelem jutott a tagokhoz.

A realjövedelem-számítás módja és tételei lényegében megegyeznek az egyénileg gazdálkodó parasztságra vonatkozóan fent ismertetett eljárással, illetve tételekkel, bár némi eltérés előfordul. Például a termelőszövetkezeti tagok pénzügyi jövedelme az áruértékesítésből származó bevételeken kívül értelemszerűen magában foglalja a munkaegység-teljesítmény utáni pénzrészeseledést is. Továbbá az áruértékesítés nemcsak a háztáji gazdaságokban termelt mennyiségeket tartalmazza, hanem a természetbeni részeseledésből eladott tételeket is. A bruttó pénzügyi bevételből a szövetkezeti parasztságnál is levonjuk a befizetett adók és az üzemi pénzkidadások összegét, ezek azonban nem egyeznek meg a szövetkezeti parasztság teljes adóterhével, illetve teljes üzemi pénzkidásaival, mert itt csak a háztáji gazdasággal kapcsolatos összegeket számoljuk el, míg a közös gazdaságban eszközölt hasonló kiadások itt nincsenek felvéve.

Az adatok összehasonlításánál figyelembe kell venni, hogy a bruttó tételek sem azonos tartalmúak. Az egyéni gazdaságoknál az áruértékesítésből

származó pénzbevétel az államnak és a munkás-alkalmazott népességnek közvetlenül eladott termékek ellenértéke. A termelőszövetkezeti parasztságnál viszont az áruértékesítés csak a tagok által egyedileg eladott árukat, illetve az azokért kapott pénzt tartalmazza, tehát a közösen eszközölt értékesítéseket nem. Ez utóbbi tétel szintén megjelenik a tagság jövedelmében — a munkaegység utáni pénzbevételként —, azonban a közös gazdálkodásban felmerült költségeket ebből előzőleg levonják.

A két szektor jövedelmének eltérő szerkezetét az alábbi adatok tükrözik.

7. tábla
A termelőszövetkezeti és az egyénileg gazdálkodó parasztság mezőgazdasági jövedelemből eredő fogyasztásának reálértéke 1956-ban

Megnevezés	A termelőszövetkezeti	Az egyénileg gazdálkodó
	parasztságnál egy főre jutó évi összeg, 1954. évi fogyasztói áron (forint)	
<i>Pénzbevétel:</i> áruértékesítés.....	1547	3523
munkaegység-részesedés.....	926	—
fuvar és egyéb	105	348
<i>Együtt</i>	<i>2578</i>	<i>3871</i>
<i>Levonás:</i> adó	104	501
termelési kiadás	106	524
egyéb kiadás	156	154
Egyenleg, mint nettó pénzbevétel	2212	2692
Fogyasztás saját termelésből	3265	3306
<i>Fogyasztás reálértéke összesen</i>	<i>5477</i>	<i>5998</i>

Ahogy az egyéni gazdaságokat illetően már megállapítottuk, hogy a fogyasztás reálértéke nem fejezi ki eléggé hűen anyagi helyzetük változását, fokozottabban vonatkozik ez a termelőszövetkezeti parasztságra. A termelőszövetkezeti parasztság reáljövedelmében figyelembe vehető készletváltozás általános kérdéseit a II. fejezetben már ismertettük. Ennek megfelelően 1955-ben és az előző években a termelőszövetkezeti parasztság reáljövedelméhez csak a háztáji gazdaság mezőgazdasági eredetű készletváltozását számítottuk hozzá, a közös gazdaságban levő készleteket nem. 1956-ban ettől eltérően kellett eljárunk.

Az 1956. év végi nagyarányú feloszlás és kilépés olyan körülmények között következett be, hogy a termelőszövetkezeti közös gazdaságok terményeit, állatait és egyéb javait sok helyen zárszámadás nélkül vitték szét. Még olyan javakat is szétosztottak, amelyek hitelekkel voltak terhelve, illetve amelyeket az esedékes kötelezettségek (a gépállomásokkal és más vállalatokkal szemben fennálló tartozások, az állammal szembeni rövid- és hosszúlejáratú hitelek, adótartozás) kiegyenlítésére tartalékoltak a közös gazdaságokban. A közös terménykészleteknek és az állatállományuk kb. kétharmada a tagság egyéni tulajdonába került, ami a háztáji gazdasági készletek rendkívül nagy — nem valóságos jövedelemből, hanem a tulajdonforma változásából, illetve az állóvagyon mobilizálásából származó — felduzzadását eredményezte.

8. tábla

**A termelőszövetkezeti parasztság terménykészleteinek és
állatállományának változása 1956-ban**

1954. évi változatlan áron

Megnevezés	Készletérték egy főre számítva forintban		
	év elején	év végén	különbség
Közös gazdaságban	2138	1008	— 1130
Háztáji gazdaságban	2337	3841	+ 1504
<i>Együtt</i>	4475	4849	+ 374

Fenti adatok kétségtelenül igazolják azt a más forrásból is ismert tény, hogy 1956 végén a háztáji gazdaság készletnövekedése túlnyomó részben a közös gazdaság felszámolásából származott, tehát helytelen lett volna ebben az esztendőben is mechanikusan ugyanazt a módszert követni, mint előzőleg.

Mindezeket figyelembe véve — és mert a szövetkezeti vagyon felosztásának igen sokféle formájáról nincsenek megfelelő adatok — a szövetkezeti tagok anyagi helyzetének jellemzésére a fogyasztás reálértéke mellett 1956-ban nemcsak a háztáji, hanem a közös és háztáji gazdaság együttes készleteinek változását vettük figyelembe. Ez az eljárás (ti. hogy a közös gazdaságban levő mezőgazdasági készleteket egészében a szövetkezeti tagok tulajdonaként vettük számításba) azért volt tűrhető, mert feltehetően a közös készleteket terhelő tartozások aránya a két év során nem változott lényegesebben és ezért az ily módon számított készletkülönbségek nem térhetnek el számottevően a saját tulajdont képező készletváltozástól.

Felmerül a kérdés, hogy a további években miként járjunk el: a közös gazdaság készleteivel együtt vagy azok nélkül számítsuk a reáljövedelemben a készletkülönbséget. Véleményünk szerint a továbbiakban is csak a háztáji gazdaság készletváltozásával kell számolnunk, a korábban ismertett okok miatt. Az 1956. évi eljárást olyképpen kell megítélni, hogy a rendkívüli körülmények és megfelelő adatok hiánya miatt a kívánt készletváltozás (vagyis az évi tényleges jövedelemből eredő gyarapodás) megállapításához a kétféle készlet együttes állományát kellett tekinteni.

Mint a fejtegetésből kitűnik, a szövetkezeti tagság 1956. évi jövedelmi viszonyainak egyértelmű megállapítása — még ha minden szükséges adat rendelkezésre is állna — akkor is nagy nehézséget okozna. 1956-ban a saját tevékenységből származó jövedelem szét nem választhatóan összeolvadt a feloszlásból szerzett és a vagyon mobilizálásából eredő jövedelemmel. Emiatt a termelőszövetkezeti tagság 1956. évi reáljövedelme nem hasonlítható össze az előző évek vagy az egyénileg gazdálkodó parasztság reáljövedelmével, illetve az összehasonlítás reális következtetések levonására alkalmatlan.

*

A termelőszövetkezeti parasztság jövedelmeinek elemzése kapcsán gyakran szóba kerül, hogy „reálisabb“ mutató elérése érdekében a szövetkezetek beruházási összegével növelni kellene a jelenlegi módszerrel kiszámított reáljövedelmet. Kétségtelen, hogy a most alakult és a nagyüzemi gazdálkodás feltételeinek megteremtése érdekében nagy áldozatokat hozó

termelőszövetkezeti parasztság reáljövedelme nagyobb volna a kimutatottnál, ha csak ugyanolyan fokú volna a beruházásuk, mint az egyénieké, akik — mint fent ismertettük — nemhogy keveset fordítanak beruházásra, hanem még az állóeszközök avulását sem pótolják teljes mértékben.

Ebből azonban nem azt a következtetést kell levonni, hogy a parasztság reáljövedelmét nem jó módszerrel számítjuk, hanem azt, hogy önmagában a reáljövedelem mutatója nem alkalmas mindenféle jelenség mérésére. Akik azt kívánják, hogy a reáljövedelem mutatóját a beruházási összegek hozzáadásával tegyék alkalmassá a szektorok eredményeinek összehasonlítására, azok tulajdonképpen a két szektor hatóképességét akarják lemérni, vagyis azt, hogy melyik a fejlettebb, melyik az eredményesebb. Ezt a feltétlenül indokolt és nagyon fontos követelményt azonban az általuk ajánlott mutató, a kiegészített reáljövedelem sem elégíti ki. Véleményünk szerint az egyes szektorok hatóképességét legszintétikusabban az egy termelőre vagy egyszerűbben elérhető módszerrel, a területegységre jutó nettó termelés (*a létrehozott új értékek volumene*) fejezi ki. Ezt a mutatót kellene egybevetni, ha egyik vagy másik szektor gazdasági fölényét akarjuk lemérni, noha ez sem adja a legtökéletesebb eredményt, minthogy az egyes szektorok sajátosságaiból fakadó előnyökön, illetve hátrányokon túl nem egyformák a termelési feltételek.

A reáljövedelem mutatója, még ha magában is foglalná a beruházási összegeket, akkor sem lenne alkalmas a hatóképesség összehasonlítására. A nettó termelés és az ebből származó reáljövedelem között ugyanis nemcsak a beruházásra fordított összeg okoz eltérést, hanem még más, nagyságrendileg ugyancsak számottevő tétel is. Így például az összehasonlított két szektorban lényegesen eltérő az adóteher, az értékesítési, illetve a beszerzési árakban élvezett kedvezmények, az ellenszolgáltatás nélküli juttatások. Míg a beruházások miatt a termelőszövetkezeti parasztság fogyasztásra fordítható jövedelme a termeléshez képest viszonylag kedvezőtlenebb, mint az egyénileg gazdálkodó parasztségé, addig az utóbb felsorolt tételek miatt viszont a szövetkezeti parasztság jövedelme előnyösebb.

*

Ebben a tanulmányban a parasztság reáljövedelmével kapcsolatos statisztikai munkáknak csak a legfontosabb kérdéseit tárgyaltuk. Ezenkívül még számos probléma van, amelyet szintén meg kell oldani, hogy ezen a fontos területen világos, a lehetőséghez képest egyszerű, szélesebb körben is érthető és használható módszertant alkalmazzunk. Ennek elérése érdekében kívánatos lenne, ha a problematikus, gyakran elvi jellegű kérdések megvitatásában nemcsak a statisztikusok szűk köre venne részt, hanem a közgazdászok szélesebb rétege is, elsősorban azok, akik a számítások eredményét hasznosítani akarják.

FILE JENŐ — SZILÁGYI JÓZSEF:

A TERMELÉSI SZÍNVONAL ÉS A GAZDÁLKODÁS BELTERJESSÉGE A MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐSZÖVETKEZETEK BEN*

III.

A termelés szerkezete, színvonala, illetve a termelés iránya (belterjessége), valamint a termeléshez szükséges gépi, fogaterő és az emberi munkaterő között meghatározott összefüggés áll fenn. A belterjesebb irányú gazdálkodáshoz vagy nagyobb élők munkaráfordítás, vagy a termelés munkafolyamatainak nagyobb arányú gépesítése szükséges, attól függően, hogy milyen adottságok vannak a termeléshez.

A termelőszövetkezetekben 1955-ben a növénytermelés területén az élők munkáigényes folyamatok nagyrésztének gépesítése el volt maradva a többi munkákhoz képest.

17. tábla

A fontosabb munkák gépesítése a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Megnevezés	A gépesítés foka (százalék)		
	1953	1954	1955
<i>Talajmunkák</i>			
Őszi mélyszántás	100,0	100,0	96,5
Őszi vetőszántás	74,3	100,0	92,4
Őszi vetés	72,7	69,5	63,7
Tavaszi vetés	24,0	18,4	23,0
Kapálás	9,8	15,9	28,7
Tarlóhántás	19,7	43,1	67,1
<i>Betakarító munkák</i>			
Gabonaaratás	33,5	47,9	61,6
Takarmánykaszállás	3,2	19,4
Burgonyakiszedés	2,0	2,5	4,1
Répakiszedés		9,4	13,2
Kukoricaszár betakarítás		4,4	5,1

* A tanulmány I. részét a *Statisztikai Szemle* 1958. évi 1—2. számában (55—77. old.), II. részét az 1958. évi 4. számában (249—267. old.) közöltük.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben a növénytermelési munkák gépesítése közel azonos színvonalú volt, mert a gépállomások elsősorban olyan gépekkel rendelkeztek, amelyekkel nagyrészt csak a szántás, vetés munkáit és a gabonaaratás jelentős részét tudták elvégezni.

18. tábla
A gépállomások traktorainak megoszlása

Traktor	1954	1955
	december 31-én (százalék)	
Szántó	92,4	84,1
Universal	7,6	15,9
Összesen	100,0	100,0

A gépállomások azonban még a meglevő universal traktorokat sem tudták a legmunkaigényesebb növényápolási, kaszálási, valamint az egyéb betakarítási munkák elvégzésére felhasználni, mert ezekhez a munkákhoz a traktorállományhoz képest is kevés munkagéppel rendelkeztek. A gépállomásokon 1955. december 31-én 10 darab universal traktorra számítva az alábbi számú munkagép jutott.

Munkagép	Darab
Eke (2 vasú)	2,4
Függesztett kultivátor	8,8
Traktoros fúkasza	2,1
Négyzetbevetőgép	0,4
Répa-, burgonyaszedő, lennyűvő együtt	1,4

Miután a gépállomások főleg a kapás- és ipari növények termeléséhez, valamint a szállítási munkákhoz nem tudtak elég segítséget adni a termelőszövetkezeteknek, a termelőszövetkezetekben nagy jelentősége volt az igerőnek és azoknak a kisméreteknek, amelyekkel a munkák elvégzését megkönnyíthették. Fogaterőre és kisméretekre pedig annál nagyobb mértékben volt szüksége a termelőszövetkezeteknek, minél belterjesebben gazdálkodtak. A gépállomások ugyanis még azokban a termelőszövetkezetekben is alig végeztek több gépi munkát (100 kat. hold területre számítva), amelyekben kevés volt a kézi munkaerő. (Lásd a 19. táblát.)

A fogatsűrűség osztályról osztályra növekszik: a legbelterjesebben gazdálkodó termelőszövetkezetekben csaknem kétszerannyi fogat volt a területéhez viszonyítva, mint a legelmaradottabb szövetkezetekben. A fogattartásnak ez a mértéke azonban a belterjesebben gazdálkodó termelőszövetkezetekben is gátolta az állattenyésztést, sőt az egész termelés színvonalának a növelését. Ezek a termelőszövetkezetek ezért sem tudták a szarvasmarhatenyésztést fejleszteni, a trágyatermelést növelni és az állatállomány összetételét kedvezőbbé tenni. Ezenkívül figyelembe kell venni azt is, hogy bár a fogat nélkülözhetetlen volt ezekben a termelőszövetkezetekben is a munkák elvégzéséhez, fogattal általában nem lehet a munkákat nagy területen időben elvégezni.

A fogatos munkákhoz viszonylag sok kézi munkaerő szükséges. A gépi és fogatmunka hiányát bizonyos mértékig pótolni lehet kézi munkával. Ha azonban nem áll kézi munkaerő korlátlanul rendelkezésre, akkor a célul

tűzött termelés megvalósításához fogatra, illetve gépekre van szükség. Ez másként fogalmazva azt jelenti, hogy nagyjában azonos gépesítési színvonal és a legmunkaigényesebb termelési folyamatok gépesítésének viszonylagos elmaradottsága mellett a belterjesebb gazdálkodást csak ott lehet fogattal is megvalósítani, ahol viszonylag több a munkaerő. 1955-ben a legalacsonyabb osztályokba tartozó termelőszövetkezetekben elegendő fogatot tehát azért sem tudtak tartani, mert nem volt elegendő munkaerő, s mivel ezekben a termelőszövetkezetekben sem gép, sem fogat, sem munkaerő nem állt kellő mértékben rendelkezésre, csak külterjesen gazdálkodhattak. (Lásd a 20. táblát.)

19. tábla

A munkaigényesség, a fogatsűrűség és a gépi munka a termelőszövetkezetekben 1955. június 30.

Osztály	100 kat. hold mezőgazdasági területre jutó redukált szántó	Egy pár ígáslóra jutó mezőgazdasági	Gépállomási traktorosok 100 kat. hold szántóterületre jutó munkaegysége 1954—55. gazdasági évben
	terület kat. hold		
I.	89	96	198
II.	83	83	321
III.	86	87	349
IV.	89	72	336
V.	93	68	346
VI.	97	59	318
VII.	101	56	319
VIII.	102	54	315
IX.	107	47	308
X.	109	47	312
I. osztály = 100			
I.	100,0	100,0	100,0
II.	93,3	86,5	162,1
III.	96,6	90,6	176,3
IV.	100,0	75,0	169,7
V.	104,5	70,8	174,7
VI.	109,0	61,5	160,6
VII.	113,5	58,3	161,1
VIII.	114,6	56,3	159,1
IX.	120,2	49,0	155,6
X.	122,5	49,0	157,6

A munkaerő jelentős részét az állattenyésztés munkái kötötték le, főleg azért, mert az állattenyésztés munkafolyamatai a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben 1955-ben alig voltak gépesítve. 1955 végén a 3261 mezőgazdasági termelőszövetkezetben mindössze 2400 gépi szecskavágó, 1980 gépi répavágó, 900 gépi morzsoló, 3116 kalapácsos daráló, 500 önitató csésze és 38 fejőgép volt. Az állattenyésztési munkákat ezért főleg kézi munkaerővel kellett elvégezni. Ezt bizonyítja az, hogy valamennyi osztályban — kivéve a IX—X. osztályokat — egy állattenyésztésben dolgozó tag közel ugyanannyi állatot gondozott (számosállatban kifejezve).

Az állattenyésztésben dolgozó tagok aránya a tagok összes létszámának mintegy 10—15 százalékát tette ki. Ez az arány magas mind az alacsonyabb, mind a magasabb osztályokban, mert az állattenyésztésben dolgozók

aránya közel azonosan alakult az állásűrűséggel (kivéve a VI. és X. osztályt, amelyekben az állatsűrűség növekedése az előző osztályokhoz képest meghaladta a tagsűrűség növekedését). Ez még inkább bizonyítja, hogy az állattenyésztés a gépesítés hiánya miatt sok munkaerőt köt le.

20. tábla

*Az egy termelőszövetkezeti tagra jutó földterület
1955. június 30.*

Osztály	Az egy tagra jutó			Az egy családra jutó közös és háztáji mezőgazdasági terület	Az egy családra jutó háztáji mezőgazdasági terület
	szántó-	mezőgazdasági	redukált szántó-		
	kat. hold				
I.	8,3	11,0	9,8	16,8	0,93
II.	7,5	11,1	9,1	15,6	0,89
III.	8,3	11,6	9,9	16,0	0,95
IV.	7,2	9,8	8,7	13,9	0,89
V.	7,2	9,0	8,4	12,3	0,92
VI.	6,8	8,3	8,0	11,4	0,90
VII.	6,4	7,5	7,6	10,6	0,87
VIII.	5,9	7,0	7,1	9,8	0,87
IX.	5,2	6,2	6,6	8,8	0,87
X.	4,7	5,7	6,2	8,2	0,90
	X. osztály = 100				
I.	176,6	193,0	158,1	204,9	103,3
II.	159,6	194,7	146,8	190,2	98,9
III.	176,6	203,5	159,7	195,1	105,6
IV.	153,2	171,9	140,3	169,5	98,9
V.	153,2	157,9	135,5	150,0	102,2
VI.	144,7	145,6	129,0	139,0	100,0
VII.	136,2	131,5	122,6	129,3	96,7
VIII.	125,5	122,8	114,5	119,5	96,7
IX.	110,6	108,8	106,5	107,3	96,7
X.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

21. tábla

A termelőszövetkezeti tagok megoszlása üzemágak szerint 1955-ben

Osztály	Növény- termelésben*	Állat- tenyésztésben	Egyéb helyen*	Nem	Összesen	Egy állat- tenyésztési dolgozóra jutó számosállat 1955-ben
	dolgozó tagok száma a tagok összes számának százalékában					
I. ..	76,5	10,2	9,3	4,0	100,0	9,8
II. ..	62,4	12,8	13,3	11,5	100,0	9,2
III. ..	64,9	13,0	14,6	7,5	100,0	9,7
IV. ..	66,6	12,9	10,6	9,9	100,0	9,1
V. ..	68,4	13,0	8,5	10,1	100,0	9,7
VI. ..	66,9	14,3	9,2	9,6	100,0	9,1
VII. ..	69,9	13,2	8,5	8,4	100,0	9,4
VIII. ..	72,0	13,8	8,9	5,3	100,0	9,5
IX. ..	70,6	14,1	9,4	5,9	100,0	10,3
X. ..	72,0	15,2	9,4	3,4	100,0	11,9

* Számított adat.

Az állattenyésztésben dolgozó tagok magas aránya különösen az alacsonyabb osztályokba tartozó termelőszövetkezetekben okozott nehézséget a növénytermelésben, mivel itt a földterülethez képest amúgyis kevés a munkaerő és mivel ezekben a termelőszövetkezetekben volt azoknak a tagoknak az aránya is a legnagyobb, akik a munkában nem vettek részt, illetve nem termelőmunkát végeztek. Ez utóbbiak aránya viszont csak a tagok számához képest magas, a termelőszövetkezetek átlagos területéhez képest azonban nem. (Lásd a 21. táblát.)

A legalacsonyabb osztályokba tartozó termelőszövetkezetekben a belterjesebb gazdálkodást csak akkor lehetett volna megvalósítani, ha a termelés munkafolyamatait nagyobb arányban gépesítik. Ezekben a termelőszövetkezetekben ugyanis egy növénytermelésben dolgozó tagra sokkal több vetésterület jut még azokból a növényfélésegekből is — például kápások és szálastakarmányok —, amelyeknek vetésterületi aránya kisebb mint a belterjesebben gazdálkodó termelőszövetkezetekben. Ez a munkaerő oldaláról tekintve azt jelenti, hogy ezekben a termelőszövetkezetekben egy tagnak lényegesen nagyobb terület megművelését kellett vállalnia a munkaigényesebb növényekből is, a külterjes gazdálkodás ellenére. A belterjesebben gazdálkodó termelőszövetkezetekben csak szőlőből és gyümölcsből jut nagyobb terület egy dolgozóra. A munkaerőhelyzet azonban ezekben a termelőszövetkezetekben még mindig lényegesen jobb a belterjesebb gazdálkodás ellenére is, mint a külterjesen gazdálkodó termelőszövetkezetekben.

Az egy termelőszövetkezeti tagra jutó vetésterület 1955-ben

22. tábla

Osztály	Az egy növénytermelésben dolgozó tagra jutó terület										
	kenyér- gabona	takar- mány- összesen	kalászo- sok összesen	főbb kapások	szálas- takar- mányok	egyéb növé- nyek	vetetlen	szántó összesen	rét	szőlő, gyümöl- csös	redu- kált szántó
	kat. hold										
I.	3,81	1,57	5,38	2,01	1,36	0,87	0,84	10,46	1,33	0,20	12,78
II.	4,88	1,91	6,79	2,19	1,51	0,99	0,69	12,17	1,94	0,19	14,65
III.	5,06	1,78	6,84	2,36	1,75	1,37	0,42	12,74	1,18	0,24	15,30
IV.	4,17	1,52	5,69	2,16	1,50	1,08	0,17	10,60	1,32	0,21	13,01
V.	4,08	1,50	5,58	2,30	1,49	0,96	0,13	10,46	0,88	0,19	12,34
VI.	3,91	1,47	5,38	2,36	1,49	0,84	0,09	10,16	0,78	0,21	11,95
VII.	3,45	1,31	4,76	2,27	1,35	0,68	0,08	9,14	0,57	0,23	10,80
VIII.	3,06	1,19	4,25	2,05	1,26	0,56	0,05	8,17	0,59	0,23	9,88
IX.	2,67	1,11	3,78	1,84	1,18	0,47	0,06	7,33	0,45	0,31	9,34
X.	2,37	0,98	3,35	1,72	1,10	0,33	0,02	6,52	0,45	0,34	8,66
I. osztály = 100											
I.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
II.	128,1	121,7	126,2	109,0	111,0	113,8	82,1	116,3	145,9	95,0	114,6
III.	132,8	113,4	127,1	117,4	128,7	157,5	50,0	121,8	88,7	120,0	119,7
IV.	109,4	96,8	105,8	107,5	110,3	124,1	20,2	101,3	99,2	105,0	101,8
V.	107,0	95,5	103,7	114,4	109,6	110,3	15,5	100,0	66,2	95,0	96,6
VI.	102,6	93,6	100,0	117,4	109,6	96,6	10,7	97,1	58,6	105,0	93,5
VII.	90,6	83,4	88,5	112,9	99,3	78,2	9,5	87,4	42,8	115,0	84,5
VIII.	80,3	75,8	79,0	102,0	92,6	64,4	6,0	78,1	44,4	115,0	77,3
IX.	70,1	70,7	70,3	91,5	86,8	54,0	7,1	70,1	33,8	155,0	73,1
X.	62,2	62,4	62,3	85,6	80,9	37,9	2,4	62,3	33,8	170,0	67,8

Figyelembe véve a külterjesebben gazdálkodó termelőszövetkezetek kedvezőtlen munkaerőhelyzetét és a gépesítés korlátozott lehetőségeit: a gépesítést a termelőszövetkezetekben differenciáltan kell megoldani és első-sorban azokban a termelőszövetkezetekben kell nagyobb mértékben gépesíteni, amelyekben kevesebb a munkaerő.

A munkaerőhelyzetet befolyásolja az is, hogy a dolgozók mennyi munkát végeznek. Mint ismeretes, a termelőszövetkezetekben az elvégzett munkát munkaegységgel mérik, amelyben kifejezésre jut az elvégzett munka mennyisége, fontossága és a munka elvégzéséhez szükséges erő kifejtés, szaktudás is. Ennek ellenére felhasználható a munka mennyiségének a mérésére is.

A különböző osztályokba tartozó termelőszövetkezetekben a dolgozók átlagosan nagyjából azonos számú munkaegységet teljesítettek (kivéve az I. osztályt).

23. tábla

A teljesített munkaegységek száma a termelőszövetkezetekben az 1954—55. gazdasági évben

Osztály	Az egy munkában résztvett dolgozóra jutó munkaegységek	Az egy kat. hold mezőgazdasági területre jutó munkaegységek	A 100 családra jutó munkában résztvett dolgozók
	száma		
I.	222	20,5	147
II.	256	24,0	138
III.	267	26,1	147
IV.	262	29,2	145
V.	263	33,2	144
VI.	257	35,6	146
VII.	258	39,7	149
VIII.	258	43,3	150
IX.	254	49,4	154
X.	260	55,6	154
I. osztály = 100			
I.	100,0	100,0	100,0
II.	115,3	117,1	93,9
III.	120,3	127,3	100,0
IV.	118,0	142,4	98,6
V.	118,5	162,0	98,0
VI.	115,8	173,7	99,3
VII.	116,2	193,7	101,4
VIII.	116,2	211,2	102,0
IX.	114,4	241,0	104,8
X.	117,1	271,2	104,8

A belterjesen gazdálkodó termelőszövetkezetekben egy kat. hold mezőgazdasági területre mégis több munkaegység jutott, mert nagyobb a tagsűrűség. A nagyobb tagsűrűség lehetővé tette, hogy közel azonos átlagteljesítmények mellett a legbelterjesebben gazdálkodó termelőszövetkezetekben kétszerannyi munkaegység jusson egy kat. hold mezőgazdasági területre, mint az alacsonyabb osztályba tartozóknál.

Az egy dolgozóra jutó termelési érték hasonlóan alakult, mint az álló-, illetve a forgóvagyon egységére jutó termelési érték. Az egy dolgozóra

jutó, növénytermelésből származó termelési érték a VIII—X. osztályokban, az előző osztályhoz képest csökken, mert az álló- és forgóvagyon összetétele nem tette lehetővé, hogy pusztán élőmunkaráfordítással a növénytermelés termelési színvonala tovább növekedjék.

A munkaegységet teljesített dolgozókra jutó
bruttó termelési érték 1955-ben

24. tábla

Osztály	Az egy munkaegységet teljesített dolgozóra jutó		
	növénytermelésből	állattenyésztésből	összes
	származó		
bruttó termelési érték 1954. évi változatlan áron			
forint			
I.	6019	2779	8 798
II.	6487	3251	9 738
III.	7460	3506	10 966
IV.	7580	3530	11 110
V.	8004	3825	11 829
VI.	8341	4063	12 404
VII.	8845	4051	12 896
VIII.	8714	4365	13 079
IX.	8369	4754	13 123
X.	7800	5772	13 572
I. osztály = 100			
I.	100,0	100,0	100,0
II.	107,8	117,0	110,7
III.	123,9	126,2	124,6
IV.	125,9	127,0	126,3
V.	133,0	137,6	134,5
VI.	138,6	146,2	141,0
VII.	147,0	145,8	146,6
VIII.	144,8	157,1	148,7
IX.	139,0	171,1	149,2
X.	129,6	207,7	154,3

A tagok közös gazdaságból származó átlagos részesedését a termelés színvonala határozta meg. A belterjesebben gazdálkodó termelőszövetkezetek ezért egy tagra számítva is sokkal több részesedést osztottak, mint a külterjesebben gazdálkodók, annak ellenére hogy egy tag átlagosan közel ugyanannyi munkaegységet teljesített a külterjesen gazdálkodó szövetkezetekben is. A készpénzrészesezés aránya osztályról osztályra növekszik és a belterjesebben gazdálkodó termelőszövetkezetekben lényegesen nagyobb volt, mint a gyengébbekben. A természetbeni részesedés mértéke azonban, elsősorban a belterjesebben gazdálkodó termelőszövetkezetekben, meghaladja a tagok fogyasztási szükségletét. Ezekben a termelőszövetkezetekben, mint ahogy arra már cikkünk első részében utaltunk, ez is gátolja a közös állattenyésztés termelésének és a termelőszövetkezetek évközi pénzbevételeinek növelését, mert a forgóvagyonnak jelentős része a háztáji gazdaság forgóvagyonának nagyságát és forgási sebességét növeli, illetve a közösben megtermelt anyagi természetű forgóeszközök a háztáji gazdaságban realizálódnak.

25. tábla

*A termelőszövetkezeti tagoknak természetben
és pénzben kifizetett részesedés az 1954—55. gazdasági évben*

Osztály	Az egy tagra jutó			kenyérgabona- részesedés (mázsa)
	természetbeni	kézpénz-	összes	
	részesedés (forint)*			
I.	2933	583	3 516	5,88
II.	3927	789	4 716	6,80
III.	4711	1210	5 921	9,30
IV.	5129	1355	6 484	9,56
V.	6225	1742	* 7 967	10,93
VI.	7074	2119	9 193	11,77
VII.	7686	2953	10 639	12,62
VIII.	8024	3684	11 708	13,12
IX.	7847	4729	12 576	12,06
X.	7682	6670	14 352	12,34
I. osztály = 100				
I.	100,0	100,0	100,0	100,0
II.	134,0	135,3	134,1	115,6
III.	160,6	207,5	168,4	158,2
IV.	174,9	232,4	184,4	162,6
V.	212,2	298,8	226,6	185,9
VI.	241,2	363,5	261,5	200,2
VII.	262,1	506,5	302,6	214,6
VIII.	273,6	631,9	333,0	223,1
IX.	267,5	811,2	358,7	205,1
X.	261,9	1144,1	408,2	209,9

* Szabadpiaci áron.

IV.

Ebben a cikkben — a rendelkezésre álló adatok alapján — azt igyekeztünk megvilágítani, hogy milyen volt az összefüggés a termelés szerkezete és a termelés élő- és holtmunka-szükséglete, illetve felhasználásának mértéke között a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben.

A rendelkezésre álló anyag elemzése megmutatta, hogy minél belterjesebb volt a termelés szerkezete, annál több álló- és forgóeszközzel, valamint munkaerővel rendelkeztek a termelőszövetkezetek, és hogy a termelés szerkezetének kialakulását végső soron a rendelkezésre álló élő- és holtmunka mennyisége és összetétele határozza meg. A termelési színvonal megállapíthatóan aszerint változott az egyes osztályok között, hogy milyen volt a termelés szerkezete és a termeléshez felhasznált élő- és holtmunka mennyisége. Az egyes osztályokban pedig a termelés színvonalát az szabta meg, hogy az egyes osztályokra jellemző termelési szerkezet mellett milyen volt az élő- és holtmunka-ráfordítás nagysága és összetétele, és hogy az milyen mértékben felelt meg a termelés szükségleteinek. Ez utóbbi pedig azt jelenti, hogy a termelés belterjessége és ebből következően a termelés színvonala nemcsak a felhasznált élő- és holtmunka abszolút mennyiségétől, hanem attól is függött, hogy az élő- és holtmunka-ráfordításokban milyen mértékben szerepeltek azok az eszközök, amelyek az adott viszonyok között a legnagyobb hatékonysággal alakíthatják a termelést.

Azért, hogy számbavehessük azokat a szükségleteket, amelyek a termelőszövetkezetek gazdálkodásának irányát és a termelés színvonalát 1955-ben meghatározták, a termelőszövetkezeteket a gazdálkodás irányát és színvonalát tekintve három csoportba osztjuk. Az első csoportba az I—IV. osztályokba tartozó külterjesen, a második csoportba az V—VII. osztályokban levő átlagosan, míg a harmadik csoportba a VIII—X. osztályba tartozó belterjesen gazdálkodó termelőszövetkezeteket soroljuk.

Az ún. külterjesen gazdálkodó termelőszövetkezetekben nemcsak a termelés szerkezete volt külterjes, hanem a termelés is, hiszen ezek a termelőszövetkezetek érték el a legalacsonyabb terméseredményeket, és ezekben volt a legkisebb az állattenyésztés hozama is. Ennek az volt az oka, hogy a külterjes termelési szerkezethez mérten is kevés volt a munkaerő, valamint az álló- és forgóeszköz.

Ezekben a termelőszövetkezetekben jutott egy családra a legtöbb földterület, s emellett a termelés legmunkaigényesebb folyamatai éppen úgy nem voltak gépesítve, mint a többi termelőszövetkezetben. Ezek a termelőszövetkezetek jórészt a munkaerőhiány miatt fogatot sem tudtak tartani, és emiatt nem tudták elvégezni azokat a munkákat, amelyek a nagyobb termés előfeltételei. Ezek a termelőszövetkezetek használták a legkevesebb szerves- és műtrágyát is. A külterjes növénytermelés viszont nem tette lehetővé a nagyobb mértékű állattartást, mert nem volt elég takarmány. Az amúgyis kevés termés jelentős részét ugyanis a tagoknak osztották ki a viszonylag nagy háztáji állattartás takarmányszükségletének fedezésére.

A tagok részesedése azonban csak a termelés oldaláról tekintve volt túlzott, mert a tagok ezekben a termelőszövetkezetekben sokkal kevesebb részesedést kaptak, mint a többiben.

Ezekben a külterjesen gazdálkodó termelőszövetkezetekben volt a legmagasabb a középparasztok aránya. A középparasztok által bevitt felszerelésből sem lehetett azonban a belterjesebb gazdálkodáshoz szükséges eszközöket biztosítani, mert a középparasztok a családi munkaerőhöz képest nagy területet és a nagyüzemi gazdálkodáshoz korszerűtlen eszközöket vittek a közös gazdaságba, míg gazdasági épületeiket és állatállományuk nagy részét visszatartották a háztáji gazdaságban, ami az amúgyis kevés családi munkaerő jelentős részét elvonta a közös gazdaságtól. Ezekben a termelőszövetkezetekben a családok jelentős részének már akkor megvolt az intenzív háztáji gazdasága, amikor a közös gazdaságban nagyon kedvezőtlenek voltak a termelés feltételei.

Emellett a külterjesen gazdálkodó termelőszövetkezetek között sok volt a nagyobb területű termelőszövetkezet, amelyek kevésbé tudták használni a tagok által bevitt felszereléseket, és az állam sem tudta ezeket a belterjesebb gazdálkodáshoz szükséges valamennyi eszközzel ellátni.

A közös gazdaság alacsony termelési színvonala és a családok jelentős részénél meglevő intenzív háztáji gazdálkodás következtében a tagság kevésbé volt érdekelve a közös gazdaság fejlesztésében, mint a háztáji gazdaságban, egyrészt mert megélhetését nem alapozhatta a közös gazdaságra, másrészt pedig mert a háztáji gazdaság fejlesztésére sokkal inkább megvoltak a lehetőségek.

Ezeknek a termelőszövetkezeteknek a helyzetéből általánosságban azt a következtetést lehet levonni, hogy a termelési színvonal növelésének kulcskérdése a növénytermelés színvonalának növelése. Ezzel lehet ugyanis

biztosítani, hogy létrejöjjön az intenzívebb közös állattartáshoz szükséges takarmánybázis, és hogy a tagok a közös gazdaságból mielőbb nagyobb jövedelemhez jussanak, amely érdekeltté teszi őket a közös gazdaság fejlesztésében. Ehhez viszont az szükséges, hogy elsősorban ezek a termelőszövetkezetek gépesítsék a munkaigényes termelési folyamatokat, és hogy sokkal nagyobb forgóvagyonnal rendelkezzenek, hogy biztosíthassák a talajerőpótlást elsősorban fokozott műtrágyázással, különösen addig, amíg közös állattenyésztésük ki nem fejlődött. E célkitűzések kétségtelenül szerényebbek, de megvalósításukhoz inkább megteremthetők a feltételek, mint a termelés minden ágának egyszerre történő belterjesebbé tételéhez. Az elért eredmények pedig alapjául szolgálhatnak a termelés többi ágának fokozatos, egymásutáni fejlesztéséhez.

Az átlagos termelési színvonalú termelőszövetkezetekben a termelés fejlesztésének problémái és a fejlesztéshez szükséges feltételek megteremtésének sorrendisége sok tekintetben eltér a külterjes termelőszövetkezetektől. Ezekben a termelőszövetkezetekben — amelyek között több a kisebb területű, mint a külterjesek között és kisebb a középparasztok aránya is — lényegesen kedvezőbb a munkaerőhelyzet és területegységre számítva is sokkal több az álló- és forgóvagyon, valamint magasabb az új beruházások értéke, mint a külterjesebb termelőszövetkezetekben. Forgóvagyonuk aránya még a belterjesen gazdálkodó termelőszövetkezetekét is meghaladta. Ezenkívül mind az álló-, mind a forgóvagyon továbbá az új beruházások hatékonysága is ezekben a termelőszövetkezetekben volt a legnagyobb, ami arra utal, hogy a termelés szerkezete és a termelés szükségletei között az összhang ezekben a termelőszövetkezetekben volt leginkább biztosítva.

A kedvezőbb munkaerőhelyzet, a forgóvagyon viszonylag magas aránya azt eredményezte, hogy a növénytermelés szerkezete belterjesebb lehetett, és hogy a növénytermelés eredményei nemcsak a külterjesen gazdálkodó termelőszövetkezetekét, hanem az egyéni gazdaságok átlagos eredményeit is általában meghaladták. Ezekben a termelőszövetkezetekben ugyan nagyobb a közös állatsűrűség, kedvezőbb az állatállomány összetétele és nagyobbak az állatok hozamai is, mint a külterjesen gazdálkodó termelőszövetkezetekben, a közös állattenyésztés a növénytermeléshez képest mégis viszonylag elmaradott, amit az is bizonyít, hogy az állattenyésztés részesedése az össztermelési értékből alig valamivel nagyobb, mint a külterjesen gazdálkodó termelőszövetkezetekben.

A növénytermelés eredményei és a takarmányhelyzet lehetővé tenné az állatállomány számbeli növelésének és az állatállomány termelékenységének a fokozását. Ezért ezekben a termelőszövetkezetekben a termelés színvonalát elsősorban a közös állattenyésztés fejlesztésével, az állatállomány számbeli összetételének javításával és hozamának fokozásával kellene növelni, ami kedvezően befolyásolná a növénytermelést is, amelynek eredményei a belterjesen gazdálkodó termelőszövetkezetekénél még lényegesen alacsonyabbak.

Az állattenyésztés fejlesztéséhez ezeknek a termelőszövetkezeteknek — melyek a termelőszövetkezetekhez tartozó területnek mintegy 60 százalékan gazdálkodtak 1955-ben — épületekre és állatokra lett volna szükségük.

A belterjesen gazdálkodó termelőszövetkezetekben a termelés kedve-

zőbb szerkezetével együttjárt a nagyarányú élő- és holtmunka-felhasználás és a magas termelési színvonal.

A magas termelési színvonal ellenére is a termelés szerkezetében és a vagyon összetételében, valamint a termelés szerkezete és a vagyon összhangjában még található néhány olyan ellentmondás, amely gátolja a termelési színvonal további növelését.

Ezekben a termelőszövetkezetekben az állattenyésztés szükségleteihez mérten kevés a takarmánytermő terület aránya és alacsonyak a takarmánynövények hozamai is, aminek kedvezőtlen hatása főleg a tejtermelésben jelentkezett.

Az állatállományon belül alacsony volt a szarvasmarha aránya és magas a lóé, valamint a juhé, amit a hiányos gépesítettség és a rossz legelőterületek indokolhattak.

Az álló- és forgóvagyon összetétele kevésbé szolgálja a növénytermelést, mint az állattenyésztést, ami abban is kifejezésre jutott, hogy az álló- és forgóvagyon hatékonysága, valamint a munka termelékenysége alacsonyabb a növénytermelésben. Ezek a termelőszövetkezetek tehát olyan állóvagyonnal is rendelkeztek, amelyeket nem használtak fel a termelésben, de nem rendelkeztek elég forgóvagyonnal a termelés további növeléséhez.

Ezekben a termelőszövetkezetekben a termelési színvonal növelésének kulcskérdése a növénytermelés fejlesztése.

A növénytermelésben fokozni kellene a takarmánytermelést a takarmánynövények területének kiterjesztésével és a hozamok növelésével. Ezzel lehetővé válna az állattenyésztés szerkezetének megváltoztatása a szarvasmarhatartás javára és az állatok termelésének növelése. Emellett ezekben a termelőszövetkezetekben fejleszteni kellene minden olyan sok értéket adó üzemet, amelyhez megvannak a megfelelő termelési és közgazdasági adottságok.

A termelés fejlesztéséhez ezeknek a termelőszövetkezeteknek elsősorban forgóeszközre — műtrágyára, takarmányra stb. — van szükségük, amelyet jórészt saját erőből, illetve termelésből vagy esetleg rövidlejáratú hitel igénybevételével is beszerezhetnek, illetve fedezhetnek. Ezekben a termelőszövetkezetekben is csökkenteni kellene a természetbeni részesedés mértékét annak ellenére, hogy ennek aránya az összes részesedésen belül ezekben a legalacsonyabb.

A közös gazdaság termelési színvonalának a növelését elősegítené, ha a háztáji állattartás szükségletét meghaladó természetbeni takarmányrészesedés helyett a takarmányt a közös állattenyésztésben használnák fel, és ezáltal a tagok pénzügyi helyzetét növelnék.

Azok az összefüggések, amelyek a termelőszövetkezetek 1955. évi adatai alapján megállapíthatók voltak a termelés belterjessége és színvonala, valamint a termelőszövetkezeti mozgalom és a termelőszövetkezetek gazdálkodása között, kifejezik azokat az eredményeket és fogyatékokat, amelyek a termelőszövetkezetek gazdálkodását jellemezték. Ezekből az összefüggésekből azonban levonhatók olyan következtetések is, amelyek elősegíthetik annak a magyar mezőgazdaság előtt álló kettős feladatnak a megvalósítását, amely szerint a mezőgazdasági termelés általános fejlesztését és a mezőgazdaság szocialista átszervezését úgy kell egy időben végrehajtani, hogy a termelőszövetkezeti gazdálkodás legfőbb eszköze legyen a mezőgazdasági termelés általános fellendülésének.

E kettős feladat megvalósulásának az teremtheti meg a szubjektív és objektív feltételeit, ha már az új termelőszövetkezetek is legalább annyit termelnek a közös és háztáji gazdaságban, mint amennyit termeltek a tagok belépésük előtt egyéni gazdaságukban, s ezzel együtt fokozatosan és következetesen biztosítják a közös gazdaság termelésének további fejlesztését, belterjesítését. A belterjesítés megvalósításakor azzal az általánosan elismert követelménnyel kell számolni, hogy a belterjesebb termeléshez több élő- és holtmunkaráfordítás szükséges, amit a cikkünkben közölt adatok is megerősítenek.

A termelés általános fejlesztésének ezért egyik fő kérdése, hogy milyen forrásokból lehet biztosítani a termelőszövetkezetek belterjesítéséhez szükséges eszközöket. Ehhez — az ország erejére támaszkodva — általában a parasztság saját eszközei és felhalmozása, valamint az állam anyagi erőforrásai állhatnak rendelkezésre.

A parasztság 1955. évi gazdasági helyzete azonban általában nem tette lehetővé, hogy a termelőszövetkezetekbe való belépéskor saját eszközeikkel megteremthessék a közös gazdaságban a fejlettebb termelés feltételeit. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezzel a forrással, amely a legnagyobb jelentőségűvé válhat, a jövőben nem lehet számolni. Helyes gazdasági politika esetén ugyanis az egyénileg dolgozó parasztság is törekszik a termelés növelésére, nagyobb állattartásra, ami azt eredményezheti, hogy a termelőszövetkezetbe való belépéskor állatokat stb. vihet be a termelőszövetkezetbe, mert állatállománya meghaladja a háztáji gazdálkodás kereteit. A parasztság kedvezőbb anyagi helyzete úgy is forrása lehet a termelőszövetkezeti gazdálkodásnak, ha jövedelmének egy részét olyan termelőeszközökbe fekteti, amely elősegíti, hogy saját életszínvonala is növekedjék — mert ez a feltétele, hogy befektessen — és amely a nagyüzemi termelőszövetkezeti gazdálkodás követelményeinek is megfelel.

A mi viszonyaink között erre az olyan egyszerűbb, szántóföldi növénytermeléssel, szőlő- és gyümölcsstermeléssel foglalkozó társulási formákat lehetne felhasználni, amelyek esetleg traktorokat és nagyobb munkagépeket is vásárolhatnának az államtól akkor, ha olyan parasztok társulnak, akiknek földje egymás mellett fekszik és így ezeket a gépeket ki tudják használni.

Ez lényegében nemcsak azt jelentené, hogy ezzel a parasztság úgy járulna hozzá saját eszközeivel a mezőgazdaság szocialista átszervezéséhez szükséges anyagi alapok egy részének — esetleg nagy részének — a megteremtéséhez, hogy az számára is azonnali előnnyel jár, hanem ez a földterületek összevonását és a növénytermelés kollektivizálását eredményezhetné. Más társulások, alacsonyabb szövetkezeti formák — bár a parasztságot szubjektíve közelebb hozhatják a közös gazdálkodáshoz — a fenti átfogóbb célok megvalósítására — véleményünk szerint — nem alkalmasak, mert a növénytermelés társadalmosítása és fejlesztése teremtheti csak meg az alapot a magasabb szövetkezeti formára való áttérésre.

Egyébként — mind az új, mind pedig a régebben működő — mezőgazdasági termelőszövetkezetekben is a növénytermelés fejlesztése az elsődleges, mert a közös gazdaságban elsősorban a növénytermelés fejlesztésének vannak meg a lehetőségei. Itt a hozamokat a termeléshez szükséges munkaerővel, megfelelő gépekkel és átmenetileg szervetlen talajerőpótlással — fokozott műtrágyázással —, tehát viszonylag kisebb ráfordításokkal

is lehet növelni. A növénytermelésben elért magas hozamok pedig még a háztáji állattartás mellett is már 1955-ben megteremtették a feltételeket — a legbelterjesebben gazdálkodó termelőszövetkezetekben — az intenzívebb közös állattenyésztés kialakításához és fejlesztéséhez. Ez pedig lehetővé teszi azt is, hogy az állam támogatása mellett egyre nagyobb mértékben legyenek képesek a termelőszövetkezetek a belterjesebb gazdálkodáshoz szükséges beruházások fokozatos megvalósításához saját eszközeikkel hozzájárulni.

A termelés fejlesztésének ez az útja a mezőgazdasági termelőszövetkezetek közül elsősorban a külterjesen gazdálkodó termelőszövetkezetekben szükség szerű, mert ezekben a növénytermelés hozamai olyan alacsonyak, hogy a háztáji állattartás mellett nem lehet intenzívebbé tenni a közös állattartást, és nem lehet biztosítani azt sem, hogy a tagok a közös gazdaságból nagyobb jövedelemhez jussanak, ami érdekeltté tenné őket a közös gazdaság fejlesztésében.

Altalánosságban is elsődleges a növénytermelés fejlesztése mindaddig, amíg a növénytermelés szerkezete és a hozamok nem biztosítják az üzemben belüli olyan intenzív állattartást, amivel együtt a mezőgazdasági termelés képes kielégíteni a népgazdaság szükségleteit mezőgazdasági termékekből.

A parasztság beruházásain kívül elengedhetetlenül szükséges, hogy az állam is nagyarányú segítséget adjon a mezőgazdaság szocialista átszervezéséhez és a termelés fejlesztéséhez.

Az ehhez szükséges eszközök azonban nem állnak korlátlan mértékben az állam rendelkezésére. Ezért a parasztság olyan felhalmozásai, amelyek a termelés növelését a szocialista átszervezés igényeinek megfelelően segítik elő, valamint a mezőgazdasági termelésnek az a sajátossága, hogy a termelés belterjesítését és fejlesztését a növénytermelésre támaszkodva fokozatosan is meg lehet valósítani: megteremthetik a feltételeket a termelés fejlesztésének és szocialista átszervezésének egyidejű végrehajtásához, és gyorsíthatják a feladatok megvalósulását.

Véleményünk szerint: miután az állami eszközök nem állnak korlátlanul rendelkezésre, hatékonyságuk attól függ, hogy a rendelkezésre bocsátott eszközök egyrészt olyanok-e, amelyek a leghatékonyabban segítik elő a termelési színvonal növelését, másrészt pedig azok kapják-e, akiknek ezekre a termelés fejlesztéséhez leginkább szükségük van, és legkevésbé képesek azokat saját erőből beszerezni, de ugyanakkor megvan a biztosíték arra, hogy a rendelkezésre bocsátott eszközöket a termelés növelésére felhasználják.

Az előzőkben, a cikkünkben közölt anyagra támaszkodva, azokat a fő kérdéseket érintettük, amelyek biztosíthatják az előttünk álló feladatok sikeres megoldását, ugyanakkor igyekeztünk felvázolni a megoldásnak egy olyan útját, amely megteremtheti a feltételeket a feladatok végrehajtásához. Úgy véljük, hogy az általunk felvázolt összefüggések ismerete esetleg elősegítheti mind a mezőgazdaság szocialista átszervezését, mind pedig az egész mezőgazdaság termelésének a fejlesztését.

Adatok a gyáripár államosításának tíz évéről

1. A gyáripár termelőeszközök szocializálásának folyamata, 1945—1949.

A felszabadulás után Magyarország a kibontakozás útjára a népi demokratikus utat, a szocializmus építésének útját választotta. A szocialista termelési viszonyok kialakítása, a termelőeszközök társadalmi tulajdonba vételének folyamata közvetlen a felszabadulás után, a szénbányák államosításával, már 1945—1946-ban megkezdődött és 1949-ben fejeződött be. 1949 végén lényegében az egész magyar gyáripár — beleértve a bányászatot is — az állam tulajdonába került.

Magyarországon már a felszabadulás előtt is állami tulajdonban volt néhány gyáripári vállalat. Az akkori állami üzemek azonban merőben különböztek a felszabadulás után kialakult állami vállalatoktól. Nemcsak abban, hogy az az állam, amelynek a tulajdonában ezek az üzemek voltak, a tőkés és nagybirtokosok állama volt, hanem abban is, hogy ezek az ún. „állami“ vállalatok valójában a magántőke, a nagykapitalisták és nem az állam tulajdonában voltak azáltal, hogy az ő érdekeiket szolgálták ki, részvényük nagy többsége a vezető „iparbárok“ tulajdonában volt, a vállalatok munkásai által termelt értéktöbbletet is ők zsebelték be, sőt az állami támogatás is végső fokon néhány vezető kapitalista profitját jelentette. 1945 előtt a magán- és az állami vállalatok között tehát különbség nem volt, a tőke egyformán kizsákmányolta mindkét vállalat dolgozóit. A felszabadulás előtt az ilyen jellegű ún. „állami“ vállalatoknál dolgozott a gyáripárban foglalkoztatottak mintegy 10 százaléka, 1945-ben, a felszabadulás után, e vállalatok a demokratikus kormányzat ellenőrzése, irányítása alá kerültek és ez a 10 száza-

lék volt lényegében az első lépcső a gyáripár államosításának folyamatában.

A Debrecenben megalakult koalíciós kormány programja a földreformen kívül célul tűzte ki „a magyar föld kincseinek államosítását“ is. Ennek szükségességét nemcsak a népi demokratikus fejlődés indokolta, hanem az is, hogy a többségben magánkézen levő szénbányák termelése nem fedezte a romjaiból feléledő népgazdaság növekvő fűtőanyagszükségletét és a régi bányavezetőség sok vonatkozásban inkább akadályozta, mintsem elősegítette volna a termelés fokozását. Nem tudott, de nem is akart gondoskodni a termelés fokozását célzó elemi előfeltételek (megfelelő mennyiségű és minőségű bányafa, robbanóanyag, a bányászok részére élelem és iparcikk stb.) biztosításáról. 1938-ban a havi átlagos széntermelés Magyarországon 29 000 tonna volt, ezt mintegy 37 000 dolgozóval érték el. A háborús erőfeszítés következtében a széntermelést 1943-ban 42 000 tonnás napi átlagra sikerült felemelni, ekkor a szénbányászatban közel 50 000-en dolgoztak. 1945 második felében a szénbányászatban csaknem 40 000 munkás dolgozott, napi átlagban azonban a széntermelés alig haladta meg a 16 000 tonnát. Míg a háború alatt a szénbányák termelése rövid idő alatt másfélszeresére nőtt, addig a felszabadulás utáni hónapokban, amikor a gazdasági élet létkérdése volt a széntermelés fokozása, a termelés alig emelkedett, sőt 1945 végén a széntermelés némileg csökkent.

Ilyen körülmények között került sor már 1945 végén a Szénkormánybiztosság és a Széngazdálkodási Tanács létrehozására, amelyek feladatát a kormány a széntermelés és elosztás irányításában és el-

lenőrzésében jelölte meg. 1946. január 1-től pedig a szénbányák közvetlen vezetését kormánybiztosok vették át és ezzel gyakorlatilag az állam kezébe került a szénbányászat. Ugyanakkor elkészült a szénbányák államosításáról szóló törvényjavaslat is, amely hosszas pártközi és parlamenti vita után 1946. június 26-án emelkedett törvényerőre, 1946. január 1-ig visszamenőleges hatállyal. (1946. évi XIII. törvénycikk: „A szénbányászat államosításáról“).

A szénbányászat államosítását követően a napi átlagos széntermelés hónapról hónapra emelkedett és 1946 végén, 1947 elején már elérte az 1938. évi szintet. Ugyanezen idő alatt 1945 végétől 1947 elejéig a szénbányászatban dolgozók száma mintegy 10 000 fővel emelkedett és 1947-ben már meghaladta az 50 000-et, ami mintegy 12 százaléka volt a gyárparban foglalkoztatottaknak. A szénbányászat államosításával az államosított szektor súlya a foglalkoztatottak alapján számítva 12 százalékkal emelkedett és 1946 közepén mintegy 22 százalék volt.

Még ugyanebben az évben, 1946. december 31-én miniszterelnöki rendelettel (23 550. ME) a jóvátétel idejére állami kezelésbe vették a legfontosabb nehézipari üzemeket és e vállalatok irányítására megalakult a Nehézipari Központ, a NIK. E nehézipari vállalatok állami kezelésbe vételét két lényeges szempont indokolta. Az egyik az volt, hogy az állam kezébe ezáltal olyan kulcspozíciók kerüljenek, amelyeknek birtokában jelentős befolyást gyakorolhatott az egész magyar iparra. A másik szempont, ami szükségessé tette a nagy nehézipari vállalatok állami kezelésbe vételét az volt, hogy a háború után e vállalatok állandóan súlyos veszteséggel, deficittel dolgoztak, amit az államnak kellett szubvencionálni. Az állami kezelésbe vétel 1946 végén többek között a következő öt nagy iparvállalatot érintette:

Üzem	Munkáslétszám 1946. decemberben
Weiss Manfréd Acél- és Fémművei RT	16 742
Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyár	20 377
Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű RT ..	12 369
Ganz és Társa Villamosság, Gép-, Vagon- és Hajógyár RT	8 557
Magyar Vagon- és Gépgyár	3 939

Az 1946 végén állami kezelésbe vett nehézipari vállalatok dolgozóinak összes száma mintegy 70 000 volt, ami a gyár-

iparban foglalkoztatottaknak mintegy 21 százalékát tette ki. 1946 végén a nehézipari vállalatok állami kezelésbe vételével az állami tulajdonba, illetve állami kezelésbe vett vállalatoknál dolgozott a gyárparban foglalkoztatottaknak mintegy 42 százaléka. A nehézipari vállalatok állami kezelésbe vétele ekkor még nem érintette a vállalatok tulajdonjogát, gyakorlatilag azonban az állami kezelésbe vétel időpontjától kezdve a nehézipari vállalatok állami vállalatoknak tekinthetők. E vállalatok állami tulajdonbavételét jogilag az 1948. évi államosítási törvény rendezte.

A nehézipari vállalatok állami kezelésbe vételét követően a nehézipar termelése ugrásszerűen emelkedett: 1946-ban például nyersvasból alig 160 000 tonnát termeltek, ami a háború előtti mennyiségnek alig 50 százaléka, 1957-ben csaknem megkétszereződött ez a mennyiség (301 000 tonna) és 1948-ban a nyersvas-termelés már túlszárnyalta az 1938. évit, 1950-ben pedig a háború alatti legmagasabb termelést. Hasonló ütemű volt a vállalatok állami kezelésbe vétele után az acél termelésének rohamos növekedése.

A nyersvas- és acéltermelés alakulása

Év	Nyersvas-	Acél-
	termelés (ezer tonna)	
1938	335	647
1939	409	733
1940	427	750
1941	447	781
1942	417	784
1945	44	129
1946	160	353
1947	301	650
1948	384	770
1949	411	860
1950	461	1048

Általában hasonló ütemben növekedett valamennyi nehézipari termék termelése. A termelés ilyen ütemű emelkedése lehetővé tette a nehézipari vállalatok deficitjének fokozatos felszámolását. 1946 novemberében például az állam kerekén 40 millió forint hitelt folyósított az öt, akkor még állami kezelésbe nem vett nehézipari vállalatnak, félévvel rá a NIK 1947 márciusában az államtól már csak 20 millió forint hitelt igényelt a deficit fedezésére.

1946-ban sor került még egy, a foglalkoztatottak számát tekintve kisebb jelen-

tőségű, de a népgazdaság szempontjából igen fontos kulcsterület, a fontosabb villamoserőművek és távvezetékek állami tulajdonbavételére. Erről az 1946. évi XX. törvénycikk intézkedett 1946. szeptember 14-én, amely a 20 MW-nál nagyobb teljesítőképességgel rendelkező villamoserőműveket vette állami tulajdonba.

Alig telt el egy félév a nehézipari üzemek és a villamoserőművek államosítása után, az országgyűlés 1947. június 21-én törvényt hozott a Pénzügyi Központ első kúriájához¹ tartozó bankok államosításáról (1947. XXX. törvénycikk). A nagybankok államosítása a gyáripár államosításának folyamatában további jelentős lépés volt, mivel ezzel állami tulajdonba kerültek a nagybankok iparvállalatai is, amelyek a gyáripárban foglalkoztatottaknak kb. 7 százalékát alkalmazták. Ezzel együtt 1947-ben államosított vállalatnál dolgozott a gyáripárban foglalkoztatottaknak már több mint 50 százaléka.

Ezt követően az 1948. XIII. törvénycikk 1948. február 18-i érvénnyel állami tulajdonba vette a bauxitbányászatot és az alumíniumtermelést. A „magyar ezüst“ állami tulajdonba vétele megteremtette a lehetőséget arra, hogy nagyarányú beruházásokkal kiépüljön a magyar könnyűfémkohászat. Az államosítást követő évben, 1949-ben, már mintegy tízszerannyi volt az alumíniumtermelés, mint 1938-ban és kb. háromszorannyi, mint 1942-ben.

Még ugyanebben az évben, 1948. március 25-én, a minisztertanács határozatot hozott a 100 munkásnál többet foglalkoztató iparvállalatok államosításáról. Ez a rendelkezés a legjelentősebb lépés volt a magyar gazdasági élet, az ipar szerkezetének, a gyáripár termelés viszonyainak átalakítása szempontjából. Az 1948. március 26-án érvénybelépő XXV. törvénycikk rendelkezései értelmében 625 gyárvállalat került az állam tulajdonába. Ezekben a vállalatokban csaknem 150 000 munkás dolgozott, azaz a gyáripárban foglalkoztatottaknak több mint egyharmada. Ez a szám nem tartalmazza a korábban állami kezelésbe vett nehézipari vállalata-

tokat, amelyek ugyancsak ezzel a törvénnyel kerültek véglegesen az állam tulajdonába. E nehézipari üzemek foglalkoztatottáival együtt számítva 1948. március 26-án a gyáripár 54 százaléka került az állam tulajdonába.

Az 1948. XXV. törvénycikk az „Egyes ipari vállalatok állami tulajdonbavételéről“ „Minden olyan magántulajdonban álló ipar-, közlekedési, bánya- és kohóvállalatra, továbbá közhasznú villamosműre“ vonatkozik, „amelynél a bármilyen munkakörben alkalmazott munkavállalók összlétszáma az 1946. augusztus hó 1. napjától a jelen törvény hatálybalépéséig (1948. március 26.) eltelt időben bármikor elérte a 100 főt“. Ezen túlmenően államosításra került 47 — a törvényben név szerint felsorolt — olyan vállalat, mely 100-nál kevesebb alkalmazottat foglalkoztatott, de államosításuk szükségességét a termelési folyamatban elfoglalt, viszonylag nagy jelentőségük indokolta.

A 100 munkásnál többet foglalkoztató gyárvállalatok államosításával és a már korábban államosított vállalatokkal az állami szektor súlya a gyáripárban belül — a foglalkoztatottak alapján számítva — 84 százalékra emelkedett és 1948 végén az államosított gyáripár már közel 400 000 dolgozót foglalkoztatott, csaknem annyit, mint az egész gyáripár 1938-ban.

A gyáripár termelőeszközök társadalmasításának folyamata végére a pontot az 1949. szeptember 1-én megjelent 20. sz. törvényerejű rendelet tette. E rendelet a 10 munkásnál és alkalmazottnál többet foglalkoztató iparvállalatokat vette állami tulajdonba és ezzel lényegében a magyar gyáripár állami tulajdonba került.

A gyáripár államosításának 1945 végén kezdődő és 1949 végén befejeződő négy éves folyamatát — a foglalkoztatottak arányai alapján számítva — összefoglalóan a 446. oldalon levő első tábla szemlélteti.

A gyáripár államosításának üteme és mértéke az államosított gyárak száma és termelési értéke alapján számolva, az előbbiekhöz képest eltérő képet mutat. Ennek oka az, hogy az államosítás első ütemében a több munkást foglalkoztató, magasabb termelékenységgű, nagy gyáripári vállalatok kerültek állami tulajdonba és így a gyárak számának alapján számolva az államosítás mértéke alacsony-

¹ A Pénzügyi Központ tagjait (bankok, takarékpénztárak stb.) alaptőkéjük nagysága szerint „kúriákba“ sorolták. Az első kúriába a 10 millió pengőt meghaladó, saját tőkével rendelkező pénzügyintézetek tartoztak.

nyabb, a termelési érték alapján számolva az államosítás aránya jóval magasabb, mint a foglalkoztatott létszám szerint számított arány.

A gyáripár államosításának főbb lépcsői az összes gyáripári foglalkoztatottak százalékában

Megnevezés	Az államosított vállalatoknál	Az összes államosított vállalatnál
	foglalkoztatottak száma az összes gyáripári foglalkoztatottak százalékában	
1945. előtti állami vállalatok	10	10
1946. évi XIII. tc. (január 1.) „A szénbányák államosításáról”	12	22
1946. évi XX. tc. (szeptember 14.) „A villamoserőművek és távvezetékek állami tulajdonbavétele”	21	43
1946. évi 23 550. ME sz. miniszterelnöki rendelet (december 31.) az egyes nehézipari üzemek állami kezelésbeviteléről (NIK)		
1947. évi XXX. tc. (június 21.) a bankok államosításáról	7	50
1948. évi XIII. tc. (február 18.) a bauxitbányászat és az alumíniumtermelés állami tulajdonbavétele	1	51
1948. évi XXV. tc. (március 26.) a 100 munkásnál többet foglalkoztató „Egyes ipari vállalatok állami tulajdonbavételéről”	33	84
1949. évi 20. sz. törvényerejű rendelet (szeptember 1.) a 10 munkásnál többet foglalkoztató iparvállalatok állami tulajdonbavételéről	15	99

A gyáripár államosításának mértéke

Év	Az államosított gyárak		
	által foglalkoztatottak száma a gyáripár összes foglalkoztatottainak	száma az összes gyárak	termelési értéke a gyáripár termelési értékének
	százalékában		
1947	50	10	68
1948	84	42	88
1949	99	98	100

Tíz év távlatából a gyáripár államosítása egyszerű folyamatnak tűnik. Valójában azonban ez a négy év szívós, küzdelmes, nehéz harcokat jelentett. A harcok nemcsak a parlamentben, pártközi értekezleteken, minisztertanácsi üléseken folytak, hanem a vállalatoknál is,

a gyárak régi és új vezetői „tulajdonosai”, a tőkés és néhány őket kiszolgáló régi alkalmazott és a munkások képviselői, üzemi bizottságok, pártszervezetek, új igazgatók között. Az államosítás egyes lépcsői, a rendeletek, törvények elfogadása és végrehajtása igen nehéz feladatok elé állította az akkor még az állami és gazdasági vezetésben járatlan, tapasztalatlan új vezetőket. A tudás, a tapasztalat, a megszokás a régi gyárvezetők szövetségese volt. Igen sokan szinte reménytelennek tekintették azt, hogy képes lesz-e a munkásosztály ennek a harcnak megvívására és azt is, hogy az államosítás után lesz-e elég tudása, ereje a gyárak, a magyar ipar vezetésére, továbbfejlesztésére. A történelem azonban már bizonyította, hogy a munkásosztály erre is és még nagyobb tettek megvalósítására is hivatott.

Tíz év ragyogó sikerei bizonyítják azt, hogy a magyar munkásosztály be tudta tölteni hivatását.

2. Az államosított gyáripár tízéves fejlődése, 1948—1958.

A termelési viszonyok átalakítása, a gyáripár államosítása után a termelőerők és a termelés fejlődése gyors ütemben indult meg. A feladat az volt, hogy a régi, technikailag elavult, szerkezetileg aránytalan, súlyos háborús károkat szenvedett gyáripárt néhány év alatt fejlett nehéziparral rendelkező, szerkezetében, arányaiban egységes gyáriparrá kell fejleszteni és termelését rövid idő alatt a háború előttinek többszörösére kell emelni. A feladatok végrehajtását nagymértékben elősegítette az államosításon kívül a szocialista tervgazdálkodás bevezetése is.

A hároméves terv időszakában az ipar helyreállítására és fejlesztésére 3,4 milliárd forintot fordítottak, ami az összes beruházásoknak kerekén egyharmad része (33%). 1949 után az ipar fejlesztése céljából még nagyobb mértékű beruházásokat valósítottak meg. Az első ötéves terv-időszakban közel 30 milliárd forintot, 1955—1957-ben, három év alatt további 15 milliárdot forintot fordítottak ipari beruházásokra. 10 év alatt 1947-től 1957-ig tehát csaknem 48 milliárd forintot fordítottak az ipar fejlesztésére, ami az összes népgazdasági

beruházásoknak kereken 43 százaléka. Az ipari beruházások legnagyobb részét, több mint 40 millárd forintot, az ipari beruházásoknak csaknem 90 százalékát a nehézipar fejlesztésére fordították. Ez egyben azt is jelentette, hogy a nehézipar elsődleges fejlesztése bizonyos értelemben más ágazatok terhére is történt.

Az első ötéves tervidőszakban, 1950-től 1954-ig új vállalatok létesítését, új gyárak építését szolgálja az összes üzembehelyezett beruházásoknak csaknem 21 százaléka. Ebben az időszakban kereken 75 új iparvállalat, új gyár épült,

Új iparvállalatok az állami iparban
(1950—1954)

Iparcsoport	Az új vállalatok száma	Az üzembehelyezett új vállalatok beruházási értéke (millió Ft)	Az új vállalatok 1954. évi termelése az állami ipar termelésének százalékában	Az új vállalatok 1954. évi munkáslétszáma az állami ipar munkáslétszáma százalékában
Bányászat	3	391	1	1
Kohászat	6	1395	8	7
Gépipar	17	498	5	6
Villamosenergiaipar	3	1149	26	26
Építőanyagipar ..	8	483	14	8
Vegyipar	7	265	5	7
Könnyűipar	10	296	3	4
Élelmiszeripar ...	21	188	2	3
Új vállalatok összesen	75	4665	4	5

Az iparfejlesztési politika az államosítások után azt is célul tűzte ki, hogy a beruházások területi elosztásával fejlessze a múltban iparilag elmaradott országrészeket. A 75 új iparvállalat közül Budapesten csupán 16 létesült, értékben számítva pedig az új iparvállalatok létesítését szolgáló beruházásoknak csupán 8 százaléka jutott Budapestre. Az ilyen irányú iparfejlesztés következményeként megnőtt az ipari munkások aránya az egyes megyékben: 1954-ben például az új iparvállalatoknál dolgozott Fejér megyében a megye munkásainak 36, Somogy és Zala megyében 24, Szabolcs-Szatmár megyében 23, Békés megyében 16 százaléka stb.

Az államosítások után a magyar gyár-
ipar a beruházások, nevezetesen új ipar-

vállalatok építése, a régiék átalakítása, átszervezése, bővítése eredményeként a háború előtti több ezer kisüzemből fejlett nagyiparrá alakult át. Ma a magyar ipar munkásainak több mint a fele 1 000 munkásnál többet foglalkoztató, további negyedrésze pedig 500—1 000 munkást foglalkoztató iparvállalatoknál dolgozik.

A gyáripari vállalatok százalékos megoszlása munkáslétszám szerint

Munkáslétszám nagyságkategória	1949.	1955.
	évben	
50 munkásnál kevesebb	50	17
51—100 munkás	13	16
101—500 munkás	26	43
501—1000 munkás	6	16
1000-nél több munkás	5	9
Összesen	100	100

A nagyarányú iparfejlesztés következtében megnőtt az állami gyár-
ipar súlya, jelentősége a népgazdaságban. 1938-ban az összes keresőknek még csak alig 10—12 százaléka dolgozott a gyár-
iparban és még 1949-ben is csak mintegy 13 százaléka, 1957-ben a gyár-
ipar foglalkoztatta az összes keresőknek kereken 21 százalékát.

A gyár-
iparban foglalkoztatottak száma már 1947-ben meghaladta az 1938. évi és 1950-ben pedig az 1945 előtti legmagasabb foglalkoztatottsági szintet, az 1943. évi létszámot. 1956-ban az állami iparban már 923 000-en dolgoztak több, mint kétszerannyian (félmillióval többen), mint 1938-ban és 73 százalékkal többen, mint 1949-ben. Az államosított gyár-
ipar munkásainak száma 1957-ben 705 000 volt az 1938. évi 332 000-rel szemben.

A gyár-
iparban dolgozók számának növekedésével egyidejűleg évről évre nagymértékben emelkedett a gyár-
ipari termelés. A termelés növekedése különösen gyorsütemű volt az államosításokat követő években. Az államosítás után lehetőség nyílt az üzemek, vállalatok, egyes iparágak és az ipar ésszerű átszervezésére. Összevonták a kisebb és nem gazdaságosan működő vállalatokat. A termelési eszközöket és a munkásokat nagyobb vállalatokba összpontosították. Az egyes gyárakat, üzemeket egy vagy néhány — a termelés feltételeinek legjobban megfelelő — gyártmány termelésére speci-

zálták és a vállalatok között kiépítették a tervszerű együttműködést, munkamegosztást. Mindezeknek az ún. „rejtett tartalékoknak“ a kihasználását mutatja az, hogy a gyáripártermelése az államosításokat követő években, 1947 és 1951 között évi átlagban mintegy 30 százalékkal emelkedett és már 1951-ben az államosított gyáripárban több mint kétszerannyi volt a termelés, mint 1948-ban és ugyanabban az évben az 1938. évnek is már több mint kétszeresét termelték. 1952—1953-ban a gyáripari termelés növekedésének üteme lelassult, sőt 1954-ben a termelés 2 százalékkal kevesebb volt, mint az előző évben és a termelés évi növekedése 1955-ben is csak 7 százalék volt. Az ipari termelés ilyen alakulása az iparfejlesztés, a beruházási politika sok vonatkozásban helytelen irányával és módszerével függ össze.

*Az ipari nettó termelés alakulása az állami ipárban
(1949. év = 100)*

Év	Bányászat	Nehéz- ipar (bányászat nélkül)	Könynyű- ipar	Nehéz- és könynyű- ipar együtt	Élel- míszér, ital és do- hány- gyár- tás	Állami (gyár-) ipar
1949 ...	100	100	100	100	100	100
1950 ...	110	133	135	129	123	128
1951 ...	125	173	177	164	154	163
1952 ...	114	246	199	197	192	196
1953 ...	158	246	199	215	226	216
1954 ...	161	225	213	209	228	211
1955 ...	169	244	230	225	243	226
1956 ...	153	227	192	203	234	206
1957 ...	157	256	235	230	257	232

Az egyes ágazatokat, iparcsoportokat tekintve, tíz év alatt az államosított gyáripárban jelentős változások történtek. Jelentős mértékben kibővült az ipar fűtő- és nyersanyag-, valamint energiabázisa. Tíz év alatt a legfontosabb alapanyagok és a villamosenergia termelése többszörösére nőtt a háború előttinek és az 1948. évnek.

A gyáripari termelés növelésének és a választék sokoldalú bővítésének forrása, a nagyarányú beruházási program végrehajtásán és a foglalkoztatottság növekedésén kívül, az ipari munkások termelékenységének emelkedése volt. A munka termelékenységének növekedése azonban nem volt kielégítő. Az egy munkásra jutó ipari nettó termelés 1949-től 1952-ig,

három év alatt 29 százalékkal emelkedett. Ezt követően a munka termelékenysége öt év alatt lényegében nem változott. Az egy munkásra jutó ipari nettó termelés 1957-ben 32 százalékkal volt magasabb, mint 1949-ben. Különösen lassú volt a termelékenység emelkedése a nehézipárban, ahol az egy főre jutó nettó termelés 1957-ben az 1949. évinél csak 27 százalékkal volt magasabb.

A munka termelékenységének nem kielégítő alakulása részben visszavezethető arra is, hogy az államosításokat követően, 1949-től nem emelkedett megfelelően a munkások reálbére, sőt 1951. és 1953. között az 1949. évi színvonal alá csökkent. E csökkenést még az sem ellensúlyozta, hogy ez időszakban jelentősen emelkedett az ipárban foglalkoztatottak száma, tehát megnövekedett az egy családon belüli keresők száma. A reálbérek alakulásában 1954-ben jelentős változás állt be: ez évben a gyáripari munkások egy keresőre jutó reálbére 18 százalékkal emelkedett. A következő években a reálbér tovább emelkedett és végeredményben 1957-ben a gyáripari munkások egy keresőre jutó reálbére kb. egyharmaddal volt több mint 1949-ben. A foglalkoztatottság növekedése következtében ennél nagyobb mértékben nőtt az egy főre jutó reáljövedelem: 1957-ben a munkások és alkalmazottak egy főre jutó reáljövedelme mintegy másfélszer annyi volt, mint 1949-ben.

*Az egy munkásra jutó ipari nettó termelés
és a gyáripari munkások reálbérének alakulása
(1949. év = 100)*

Év	Egy munkásra jutó ipari nettó termelés a gyáriparban	A gyáripari munkások egy keresőre jutó reálbére
1949	100	100
1950	112	107
1951	122	94
1952	129	85
1953	129	88
1954	124	104
1955	132	107
1956	111	115
1957	132	130*

* Előzetes, számított adat.

A gyáriparon belül jelentősen megváltoztak az egyes iparcsoportokban dolgozók bérarányai. Ennek következtében az ipar különböző ágaiban dolgozó munkások életszínvonala is eltérően alakult. Külö-

nösen jelentősen nőtt a reálbér a szénbányászatban: 1957-ben a szénbányászatban dolgozók egy keresőre jutó reálbére mintegy kétszerese volt az 1949. évének. 1938-ban a bányászatban dolgozók átlagkeresete még 15 százalékkal alacsonyabb volt a gyáripari átlagnál, 1949-ben viszont már 8 százalékkal, 1957-ben pedig 38 százalékkal több volt annál.

Helytelen volna azonban, ha a gyáripari dolgozók életszínvonalának, életkörülményeinek változását csak a reálbér alakulásán keresztül szemléltetnénk. A gyáripari termelőeszközök szocializálása után az állam a beruházások jelentős részét arra fordította, hogy megjavítsa a dolgozók munkakörülményeit, egészségesebbé, biztonságosabbá és könnyebbé tegye a munkát. Ami a magántulajdonban levő

vállalatoknál a múltban elképzelhetetlen volt, az ma a munkás számára az állami vállalatnál természetes, magától értetődő. Ide sorolhatjuk az általános társadalombiztosítást, a kedvezményes üzemi étkeztetést, a szakszervezeti üdültetést, az üzemi könyvtárakat, kultúrházakat, bölcsődéket, napköziket, a munka- és munkásvédelem számos intézkedését, és még számos olyan kedvezményt, amit az állam mint tulajdonos juttat a dolgozóknak.

Mindezt figyelembevéve az államosított gyáripar 10 éves története nemcsak a termelés és a termelőerők jelentős fejlődését, hanem egyben a gyáripari dolgozók életének nagyarányú javulását is eredményezte.

Nyilas András

A kenyérgabonaellátás néhány problémája

A termelés és a fogyasztás tervszerű összhangjának biztosítása a tervgazdaság alapvető követelménye. A kenyérgabona-termelés és -fogyasztás területén ennek az összhangnak a megteremtése hosszú évek óta csak a legnagyobb erőfeszítések árán sikerül. A lakosság kenyérgabonaszükséglete, valamint az exportálási lehetőségek — egy-két jótermésű év kivételével — meghaladták a kenyérgabonatermelés színvonalát, a tartalékkészletek nem voltak elegendők, s egyre többször kellett kenyérgabonát importálni. A fennálló nehézségek megoldása során a figyelem majdnem kizárólag a kenyérgabonatermelés növelésére irányult, s azt a kérdést, hogy a belföldi fogyasztás színvonala nem túlzott mértékű-e, nem vizsgálták.

A kenyérgabonatermelés és -fogyasztás közötti feszültség abban mutatkozik, hogy a termelés a háború előtti, általában a korábbi évekhez képest alacsonyabb, ugyanakkor a lakosság kenyérgabonafogyasztása a már kialakult fogyasztási szokások és más élelmiszerekből való tartós vagy időleges ellátatlanság miatt magas.

*

A viszonylag magas kenyérgabonafogyasztásnak hazánkban hagyományai vannak. Mintegy 70—80 évvel ezelőtt az egy lakosra jutó lisztfogyasztás 160 kilo-

gramm volt, alig 5—10 kilogrammal több, mint jelenleg. Az elmúlt évtizedekben a változás nem annyira mennyiségi, mint inkább minőségi volt. Az 1883—1885. évi adatok szerint ugyanis a lisztfogyasztásnak csak 40 százalékát tette ki a búzaliszt, míg a többi roz-, árpa-, kukoricastb. lisztből tevődött ki. A két világháború között a búzaliszt aránya már 70—75 százalékra emelkedett, s a rozson kívül az egyéb gabonafélék felhasználása e célra jelentéktelenné vált. A felszabadulás óta pedig a búzaliszt aránya tovább növekedett. A magas kenyérgabonafogyasztás tehát a minőség állandó javulásával járt együtt.

A kenyérgabonafogyasztás a múltban azért nem csökkent jelentékeny mértékben, mert a kenyérgabona olyan alapvető élelmicikk volt, amely ha egyoldalúan is, de a legalapvetőbb táplálkozást biztosította. A háború előtt a parasztság nagy tömegeinek és a munkásosztály — a munkanélküliség állandó veszélye és nagyon alacsony jövedelmi színvonaluk miatt — mindenkori élelmiszertartalékául a kenyérgabona szolgált. Az ebből készült termékek mindig a legolcsóbb élelmiszerekhez tartoztak, bizonyos mennyiség fogyasztása a létfenntartást már lehetővé tette. Ezért igyekezett a szegényparaszt-ság nagy tömege minden évben aratási munka vállalásával legalább kenyér-

nösen jelentősen nőtt a reálbér a szénbányászatban: 1957-ben a szénbányászatban dolgozók egy keresőre jutó reálbére mintegy kétszerese volt az 1949. évinek. 1938-ban a bányászatban dolgozók átlagkeresete még 15 százalékkal alacsonyabb volt a gyáripari átlagnál, 1949-ben viszont már 8 százalékkal, 1957-ben pedig 38 százalékkal több volt annál.

Helytelen volna azonban, ha a gyáripari dolgozók életszínvonalának, életkörülményeinek változását csak a reálbér alakulásán keresztül szemléltetnénk. A gyáripari termelőeszközök szocializálása után az állam a beruházások jelentős részét arra fordította, hogy megjavítsa a dolgozók munkakörülményeit, egészségesebbé, biztonságosabbá és könnyebbé tegye a munkát. Ami a magántulajdonban levő

vállalatoknál a múltban elképzelhetetlen volt, az ma a munkás számára az állami vállalatnál természetes, magától értetődő. Ide sorolhatjuk az általános társadalombiztosítást, a kedvezményes üzemi étkeztetést, a szakszervezeti üdültetést, az üzemi könyvtárakat, kultúrházakat, bölcsődéket, napköziket, a munka- és munkásvédelem számos intézkedését, és még számos olyan kedvezményt, amit az állam mint tulajdonos juttat a dolgozóknak.

Mindezt figyelembevéve az államosított gyáripar 10 éves története nemcsak a termelés és a termelőerők jelentős fejlődését, hanem egyben a gyáripari dolgozók életének nagyarányú javulását is eredményezte.

Nyilas András

A kenyérgabonaellátás néhány problémája

A termelés és a fogyasztás tervszerű összhangjának biztosítása a tervgazdaság alapvető követelménye. A kenyérgabona-termelés és -fogyasztás területén ennek az összhangnak a megteremtése hosszú évek óta csak a legnagyobb erőfeszítések árán sikerül. A lakosság kenyérgabonaszükséglete, valamint az exportálási lehetőségek — egy-két jótermésű év kivételével — meghaladták a kenyérgabonatermelés színvonalát, a tartalékkészletek nem voltak elegendők, s egyre többször kellett kenyérgabonát importálni. A fennálló nehézségek megoldása során a figyelem majdnem kizárólag a kenyérgabonatermelés növelésére irányult, s azt a kérdést, hogy a belföldi fogyasztás színvonala nem túlzott mértékű-e, nem vizsgálták.

A kenyérgabonatermelés és -fogyasztás közötti feszültség abban mutatkozik, hogy a termelés a háború előtti, általában a korábbi évekhez képest alacsonyabb, ugyanakkor a lakosság kenyérgabonafogyasztása a már kialakult fogyasztási szokások és más élelmiszerekből való tartós vagy időleges ellátatlanság miatt magas.

*

A viszonylag magas kenyérgabonafogyasztásnak hazánkban hagyományai vannak. Mintegy 70—80 évvel ezelőtt az egy lakosra jutó lisztfogyasztás 160 kilo-

gramm volt, alig 5—10 kilogrammal több, mint jelenleg. Az elmúlt évtizedekben a változás nem annyira mennyiségi, mint inkább minőségi volt. Az 1883—1885. évi adatok szerint ugyanis a lisztfogyasztásnak csak 40 százalékát tette ki a búzaliszt, míg a többi roz-, árpa-, kukoricastb. lisztből tevődött ki. A két világháború között a búzaliszt aránya már 70—75 százalékra emelkedett, s a rozson kívül az egyéb gabonafélék felhasználása e célra jelentéktelenné vált. A felszabadulás óta pedig a búzaliszt aránya tovább növekedett. A magas kenyérgabonafogyasztás tehát a minőség állandó javulásával járt együtt.

A kenyérgabonafogyasztás a múltban azért nem csökkent jelentékeny mértékben, mert a kenyérgabona olyan alapvető élelmicikk volt, amely ha egyoldalúan is, de a legalapvetőbb táplálkozást biztosította. A háború előtt a parasztság nagy tömegeinek és a munkásosztály — a munkanélküliség állandó veszélye és nagyon alacsony jövedelmi színvonaluk miatt — mindenkori élelmiszertartalékául a kenyérgabona szolgált. Az ebből készült termékek mindig a legolcsóbb élelmiszerekhez tartoztak, bizonyos mennyiség fogyasztása a létfenntartást már lehetővé tette. Ezért igyekezett a szegényparaszt-ság nagy tömege minden évben aratási munka vállalásával legalább kenyér-

gabonáját biztosítani. A mezőgazdaságból az iparba átkerült munkások ezt a hagyományt rendszerint még hosszú esztendőig megtartották. Emellett a vidéki ipartelepeken élő bányászok és egyéb ipari munkások között is kialakult az a szokás, hogy vagy aratási munka vállalásával, vagy készpénzért a betakarítás után az évi lisztszükségletüket biztosítják. Ez még munkanélküliség idején is megmentette a családot a közvetlen éhezés veszélyétől.

A háború előtti kenyérgabonafogyasztásra vonatkozó, abból az időszakból származó adatok, amikor Magyarországon az 1930-as évek válságának következményeképpen magas volt a munkanélküliek száma, a következőket mutatják.

1. tábla

A lakosság egy főre jutó kenyérgabonafogyasztása az 1926—1935. évek átlaga alapján

Megnevezés	Az egy lakosra jutó fogyasztás	
	kilogramm	az országos átlag százalékában
Mezőgazdasági lakosság ...	282,2	136,2
Nem mezőgazdasági lakosság	93,1	45,0
<i>Össznépesség</i>	<i>207,3</i>	<i>100,0</i>

A vizsgált tíz év adatainak több mint a fele a válság idejére esik. A válság egyik hatása az volt, hogy a korábban nagy gabonaexportot lebonyolító ország — a világ gabonafeleslegeinek megnövekedése miatt, — a korábbi évekhez képest csak jelentéktelen mennyiséget tudott kivinni. Ennek következtében a parasztság gabonatermésének csak kis részét tudta értékesíteni, pénzjövedelme így csökkent, a fogyasztása ezért is jórészt a kenyérgabonára korlátozódott. Ugyanakkor a városokban a munkanélküliség miatt már arra sem volt a nagy tömegeknél vásárlóerő, hogy minimális mennyiségű, kenyérgabonából készült terméket megvásároljanak. Ezért is volt viszonylag olyan magas a mezőgazdasági lakosság fogyasztása. A jelentős jövedelemmel rendelkező városi polgárság viszont más élelmiszerekhez a válság következtében olcsó áron hozzá tudott jutni, ezért csökkent mértékben fogyasztott kenyérgabonát. Egyébként még a jómódú parasztságnál is erős

volt a magasabb kenyérgabonafogyasztásnak a paraszti életmódból következő hagyománya.

Később, az 1930-as évek második felében — a háborús konjunktúra következtében — a városi lakosság kenyérgabonafogyasztása is emelkedett, s mindössze csak 25—30 százalékkal volt alacsonyabb, mint a parasztságé.

*

A felszabadulás után a fogyasztás egészen a legutóbbi évekig, a háború előtti évekhez képest lényegében alig változott, kisebb mértékben emelkedett. A lakosság szükségleteinek kielégítése bizonyos nehézségekkel járt, mert a termelés kisebb volt.

2. tábla

A kenyérgabonatermelés alakulása 1934—1938. és 1950—1955. években

Megnevezés	Mértékegység	1934—1938.	1950—1955.	1950—1955. évek átlaga az 1934—1938. évek átlagának százalékában
		évek átlaga		
<i>Búza</i>				
Vetésterület ...	ezer kat. hold	2806	2383	84,7
Átlagtermés ...	mázsa	7,9	8,5	107,6
Összes termés ...	ezer tonna	2219	2018	91,0
<i>Rozs</i>				
Vetésterület ...	ezer kat. hold	1114	878	78,8
Átlagtermés ...	mázsa	6,3	7,0	111,1
Összes termés ...	ezer tonna	697	615	88,3
<i>Kenyérgabona együtt</i>				
Vetésterület	ezer kat. hold	3920	3261	83,2
Átlagtermés	mázsa	7,5	8,1	108,0
Összes termés	ezer tonna	2916	2633	90,2

A vetésterület a háború előtti évekhez képest csökkent, s bár a termésátlag növekedett, a kenyérgabona össztermése mégis 10 százalékkal alacsonyabb. A kenyérgabona vetésterületének csökkenése mellett a lakosság száma viszont évről évre növekedett. Az 1931—1940. évek átlagában az egy lakosra jutó kenyérgabona-vetésterület 0,43, 1950-ben 0,37, 1957-ben pedig 0,30 kat. hold volt. 1957-ben tehát az egy lakosra jutó kenyérgabona-vetésterület a háború előtti tíz éves átlagnál már 30 százalékkal volt alacsonyabb.

Sokszor felvetik, hogy az ellátásban mutatkozó feszültség egyik oka a kenyérgabona-exportban keresendő. Ténylegesen a kenyérgabona-export sokkal kevesebb, mint a háború előtt volt.

3. tábla

A kenyérgabona-export alakulása (1000 tonna)

Megnevezés	1933—1939.	1950—1956.	1950—1956. évek átlaga 1933—1939. évek átlagá- nak száza- lékában
	évek átlaga		
Búza	515,7	223,5	43,3
Rozs.	68,8	39,6	57,7
Liszt	52,9	18,5	35,0

Az export a lakosság ellátását azért sem zavarhatta, mert az mindenkor összhangban volt az adott év feladataival, s az utóbbi 7—8 évben — néhány héttől vagy hónaptól eltekintve — kenyérgabonából, illetve termékeiből a szükséges mennyiség rendelkezésre állott, s csupán 1951-ben kellett jegyrendszert alkalmazni.

Megnövekedtek azonban az állami feladatok a lakosság kenyérgabona-ellátása terén. A lakosság foglalkozási összetételének megváltozása, nevezetesen a bérből és fizetésből élők arányának növekedése és a parasztság számarányának csökkenése azzal járt, hogy a lisztfogyasztás az utóbbi években a központi árukészletek terhére nőtt meg, csak az utóbbi két évben változott meg újból ez a tendencia.

4. tábla

A belföldi fogyasztás alakulása

Év	Belföldi fogyasztás		A központi készletből való fogyasztás százalékos részesedése az összfogyasztásból
	központi készletből	egyéb forrásokból	
	ezer vagon		
1950	62,2	69,7	47,2
1951	60,4	80,0	43,0
1952	78,8	63,1	55,5
1953	95,9	51,5	65,1
1954	86,0	55,4	60,8
1955	94,8	52,9	64,2
1956	91,5	60,9	60,1
1957	75,9	71,3*	51,6*

* Becsült adat.

Az 1950—1953. években a központi készletekből való fogyasztás aránya elég

gyors ütemben emelkedett. 1953-ban az 1950. évvel egybevetve — a lisztfogyasztás központi készletekből 52 százalékkal volt magasabb, míg ugyanakkor a saját termelésből és egyéb forrásból történő fogyasztás 24 százalékkal csökkent. 1953 után a központi készletekből való fogyasztás átmenetileg kisebb lett, majd a kötelező beadás megszüntetésével újból csökkent. Addig, amíg 1955 előtt a felvásárlás általában elérte vagy meghaladta a termés 50 százalékát, 1957-ben csupán 43,3 százalékát tette ki, arányában alacsonyabb volt, mint azt megelőzően bármikor.

A parasztság központi készletekből csak akkor és olyan mértékben vásárolt, ahogy saját készletei ezt szükségessé tették. 1954—1955-ben, amikor a központi készletekből való fogyasztás elég magas volt, mégis például az egy lakosra jutó finomliszt- és száraztészta-vásárlás a mezőgazdasági jellegű megyékben 38 százalékkal volt alacsonyabb, mint az ipari jellegű megyékben.

A központi készletekből való fogyasztás emelkedése miatt megnőtt a kenyérgabonából készült termékek kereskedelmi forgalma. Az egy lakosra jutó lisztforgalom már az utóbbi három évben kevésbé emelkedett, a kenyérforgalom csökkent, megnőtt viszont a péksütemény és a száraztészta forgalma. (Meg kell jegyezni, hogy az 1956. évi adatok a IV. negyedév miatt részben torzítanak, miután ebben az időszakban a lakosság szükségletén felül vásárolt lisztet, ugyanakkor az üzemek nem vagy csak alig süttöttek péksüteményt.)

5. tábla

A kenyérgabonából készült termékek kereskedelmi forgalmának alakulása

Cikk	Eladási forgalom		Index: 1951—1953. évek átlaga = 100	Egy lakosra jutó eladási forgalom		Index: 1951—1953. évek átlaga = 100
	1951—1953.	1954—1956.		1951—1953.	1954—1956.	
	évek átlaga (ezer tonna)			évek átlaga (kilogramm)		
Finomliszt .	172,3	247,2	143,2	18,1	25,2	139,2
Kenyerliszt .	14,0	5,7	40,7	1,5	0,6	40,0
Kenyer.	772,2	717,7	92,9	81,3	73,2	90,0
Péksütemény	32,8	54,0	164,6	3,5	5,5	157,1
Száraztészta	13,4	19,4	144,8	1,4	2,0	142,9
<i>Együtt lisztben</i>	<i>797,1</i>	<i>847,1</i>	<i>106,3</i>	<i>83,9</i>	<i>86,4</i>	<i>103,0</i>

A finomliszt-forgalom növekedett, noha az lett volna indokolt, hogy ebben az időszakban az emelkedő jövedelmek miatt csökkenő, de legalábbis stagnáló legyen. Ennek az a magyarázata, hogy a bérből és fizetésből élők száma a parasztság rovására olyanokkal növekedett, akik korábban lisztzükségletüket saját termelésből fedezték, míg most a vásárlók sorába léptek. A kenyérfogalom viszont ennek ellenére visszaesett, elsősorban a parasztság kenyérvásárlásának csökkenése, de nem utolsó sorban a városi lakosság kisebb kenyérfogyasztása miatt is.

A lakosság elég jelentékeny összeget költ a kenyérgabonából készült termékek megvásárlására, noha e cikkek — főként a kenyér — ára a többi élelmiszerekhez képest alacsony.

A bérből és fizetésből élő lakosság élelmiszerkiadásainak jelenleg mintegy 15 százalékát költi kenyérgabonából készült termékek vásárlására. Eltekintve az élelmiszerárak és árarányok lényegesen eltérő voltától, a többi országokhoz képest ez a vásárlási arány átlagosnak tekinthető. Nagyjából ugyanennyit költenek kenyérgabonából készült termékek megvásárlására Belgiumban, Angliában és Finnországban; ennél többet költenek Ausztriában, Hollandiában és a Német Szövetségi Köztársaságban, és csupán néhány országban költenek kevesebbet, mint például: Franciaországban, Norvégiában, Svájcban és Svédországban. (Meg kell jegyezni azonban, hogy ez az arány elsősorban annak köszönhető, hogy nálunk viszonylag olcsók a kenyérgabonából készült termékek.)

Ha azonban azt vizsgáljuk, hogy a lakosság pénzjövedelmeinek mekkora hányadát költi kenyérgabonából készült termékek vásárlására, azt látjuk hogy ez az arány sokkal magasabb. Az 1954—1956. évek átlagában az élelmiszerforgalomnak a kenyérgabonából készült termékek forgalma 21,3 százalékát tette ki. Ebből kenyérré 13,2 százalékot költöttek.

A magasabb kenyérgabonafogyasztás egyik oka feltétlenül abban keresendő, hogy a háború előtti évekhez képest más fontos élelmiszerek fogyasztása nem nőtt megfelelő mértékben vagy éppen visszaesett. Az 1955. évet véve alapul (1956—1957. években a fogyasztást a rendkívüli

viszonyok is befolyásolták), az 1934—1938. évek átlagához képest például az egy lakosra jutó húsfogyasztás 12, a zsírfogyasztás 29, a cukorfogyasztás 133, a zöldségfogyasztás 46, a tojásfogyasztás 10 százalékkal nőtt, ugyanakkor a burgonyafogyasztás 8, a tej és a tejtermékek fogyasztása 14, a szárazhüvelyesek fogyasztása 21, a gyümölcsfogyasztás 3 százalékkal csökkent.

Ezt az is lehetővé tette, hogy kenyérgabonából az állam a mindenkori ellátási szükségletek fedezéséről gondoskodott. Szocialista viszonyok között ugyanis az államnak megvan a lehetősége, hogy a lakosság kenyérgabonaszükségletét átmenetileg a terméshelyzettől függetlenül is biztosítsa.

6. tábla
A kenyérgabonatermés
és a lisztfogyasztás alakulása

Év	A kenyérgabonatermés		Az egy lakosra jutó lisztfogyasztás	
	ezer tonna	a leggyengébb termésű év százalékában	kilogramm	a legalacsonyabb fogyasztás százalékában
az 1931—1938. években				
1931	2525	106,0	135,8	101,0
1932	2524	106,0	157,5	117,2
1933	3578	150,2	189,8	111,9
1934	2383	100,0	134,3	100,0
1935	3020	126,8	180,0	134,0
1936	3103	130,2	160,5	119,5
1937	2582	103,3	155,3	115,8
1938	3493	146,6	184,5	137,2
az 1950—1956. években				
1950	2854	133,2	141,3	100,0
1951	3141	146,9	149,0	105,3
1952	2241	104,8	149,4	105,7
1953	2744	128,1	153,8	108,8
1954	2140	100,0	146,0	103,2
1955	2675	125,0	150,6	106,6
1956	2339	109,2	155,0*	109,8

* A tényleges fogyasztás ennél alacsonyabb, a IV. negyedévi háztartási készletezés miatt.

A második világháború előtt a lakosság kenyérgabonafogyasztása majdnem teljes egészében a termés alakulásának függvénye volt. A vizsgált időszakban (1931—1938 között) az 1934. évben volt a legalacsonyabb a termés, ugyanebben az esztendőben volt a lisztfogyasztás is (a kenyérgabona összes termékeit lisztre átszámítva) a legkevesebb. Az 1934. évben a termés az előző évinél 38 százalékkal volt kisebb, az egy lakosra jutó fogyasztás 29 százalékkal, tehát nagymértékben

csökkent. A következő (1935.) évben a termés kereken 27 százalékkal volt magasabb, az egy lakosra jutó fogyasztás pedig 34 százalékkal emelkedett stb. A kenyérgabona (illetve termékei) fogyasztásának a termés mennyiségétől való függése a második világháború előtt tehát általánosan megmutatkozott.

A háború előtti években (1931—1938. évek között) a legjobb termésű években 50 százalékkal több kenyérgabona termett, mint a legrosszabb termésű években. A fogyasztás ezt követte, mert a legmagasabb egy lakosra jutó fogyasztás 37 százalékkal több a legalacsonyabbnál. A háború utáni években (1950—1956) a legjobb termésű évben 47 százalékkal volt magasabb a termés, mint a leggyengébb termésű évben. A különbség tehát kb. ugyanakkora volt, mint a háború előtt, mégis az egy lakosra jutó fogyasztásnál a különbség mindössze csak 8,8 százalék volt.

A felszabadulás után tehát a tervgazdálkodás alapjainak lerakása együttjárt e nagymértékű ingadozás megszüntetésével. A vizsgált hét esztendőben az egy lakosra jutó fogyasztás ingadozása minimális, a háború előtti évekhez képest jelentéktelen volt. A fogyasztás és a termelés között ilyen értelmű kapcsolat nem volt, a fogyasztás nem volt a termelés függvénye.

Az erősen ingadozó terméshelyzet ellenére sikerült viszonylag egyenletes ellátást biztosítani.

7. tábla

A kenyérgabonatermés, a liszttermelés és -fogyasztás az 1950—1957. években

Év	Kenyer- gabona- termés	Liszt- termelés	Belföldi liszt- fogyasztás	Egy főre jutó liszt- fogyasztás
1950	100,0	100,0	100,0	100,0
1951	110,0	108,2	106,5	105,8
1952	78,5	109,8	107,6	105,7
1953	96,2	110,0	112,0	108,8
1954	75,0	106,8	107,2	103,2
1955	93,7	102,8	112,1	106,5
1956	82,4	103,2	115,6	109,8
1957	86,2	95,5	111,8*	106,1*

* Becsült adatok

Az utóbbi években tehát a lakosság lisztfogyasztása nem növekedett lényegesen, hanem bizonyos szinten alakult ki.

1950. évi helyzettől eltekintve a belföldi lisztfogyasztás ingadozása az alsó és felső határ között kb. évi 7 000 vagon. Nagyobb mértékű volt a lisztfogyasztás a többi évekhez képest az 1953. és 1955. években, főképpen azért, mert a megelőző évben a kenyérgabonatermés rossz volt.

Figyelembe kell még azt is venni, hogy az 1952—1957. évek között a kenyérgabonatermés általában alacsonyabb volt, mint az 1950—1951. években. Ennek ellenére a liszttermelés és a belföldi lisztfogyasztás magasabb volt. A különbséget részben importból, részben a készletekből fedezték.

Összehasonlítva az 1934—1938. évi és az 1950—1955. évi adatokat megállapíthatjuk, hogy 10 százalékkal kisebb kenyérgabonatermés mellett az egy lakosra jutó fogyasztás 2,6 százalékkal volt magasabb. Ugyanebben az időszakban 57 százalékkal kevesebb kenyérgabonát exportáltunk, s mintegy 22 millió kilogrammot (lisztben számítva) importáltunk. Ezzel lényegében a háború előtti fogyasztási színvonalhoz képest még valamelyes emelkedés is van.

Ebben a tekintetben nem lehetünk a helyzettel megelégedve. A nemzetközi tapasztalatok túlnyomó része arra utal, hogy számos országban — közöttük olyanokban is, amelyekben a kenyérgabonafogyasztás súlya a miénkhez hasonló — hosszabb idő távlatában a tényleges kenyérgabonafogyasztás csökkent.

8. tábla

Az egy lakosra jutó búza- és rozslisztfogyasztás

Ország	1934—1938.	1954—1955.
	évi átlag	
Svédország	85,1	72,6
Dánia	86,8	83,9
Anglia	88,2	84,2
Hollandia	96,7*	86,4
Svájc	97,6	90,4
Norvégia.....	106,6	88,9
Német Szövetségi Köztársaság	108,0**	92,4
Belgium	106,2	95,0
Franciaország	117,6	102,4
Ausztria	120,0	107,6
Olaszország	127,9	124,5
Görögország	140,7	135,6

*1936—1938. évek átlaga.

** 1935—1938. évek átlaga.

Kb. 20 éves időszakot véve alapul, a lisztfogyasztás csökkenő irányzata figyel-

hető meg. Olaszországban, Görögországban például a lisztfogyasztás mennyiségileg nagyjából megfelel a mienkének, mégis csökkent ebben az időszakban.

A népi demokráciákban nem ugyanez volt a fejlődés iránya. Csehszlovákiában és Lengyelországban — a háború előtti évekhez képest — megnőtt a kenyérgabonafogyasztás, Bulgáriában csökkent, míg a Német Demokratikus Köztársaságban, Romániában és nálunk nagyjából a háború előtti szinten mozgott, attól csak 1–2 százalékkal tért el.

A kenyérgabona fogyasztása szempontjából a népi demokráciákban alapvetően kétféle fejlődési irány jutott érvényre.

1. Azokban az országokban, amelyekben már korábban is viszonylag magas színvonalon állott a kenyérgabonafogyasztás, ott a háború után a fogyasztás stagnáló vagy csökkenő volt.

2. Azokban az országokban pedig, amelyekben a háború előtt nem volt kielégítő színvonalú a kenyérgabonafogyasztás, ott emelkedett.

Figyelembe kell venni, hogy a vizsgált kapitalista országokkal szemben ezekben az országokban a felszabadulás előtt nagy volt az elmaradottság a lakosság táplálkozása területén, a parasztság és a falusi lakosság nagy tömegei nem jutottak elegendő kenyérgabonához. A nagybirtokok felszámolása, a földosztás lehetővé tette a parasztság kenyérgabonafogyasztásának ugrásszerű emelkedését.

A kenyérgabona fogyasztása egyébként érdekesen tükrözi Európa különböző területei lakosságának eltérő ételmiszerfogyasztási szokásait és táplálkozási kultúráját. Nyugat-Európában például hozzávetőlegesen 100 kilogramm körüli fejadag alakult ki. Ez a helyzet például Belgiumban, Dániában, Angliában, Franciaországban, Hollandiában, a Német Szövetségi Köztársaságban stb. Közép-, Kelet- és Dél-Európában viszont ennél lényegesen magasabb a kenyérgabonafogyasztási fejadag.

*

A kenyérgabona és az egyéb élelmiszerek fogyasztása között jelenleg táplálkozás-egészségügyi szempontból nagyon kedvezőtlen arányok állanak fenn. Az elmúlt években például a hús-, a tej- és a gyümölcsfogyasztás aránya a lisztfogyasztáshoz viszonyítva a következő volt:

9. tábla

Egyes fontosabb élelmiszerek fogyasztásának aránya (természetes mértékegységben egybevetve)

Év	A hús- fogyasztás	A tej- fogyasztás	A gyümölcs- fogyasztás
	a lisztfogyasztás százalékában		
1950	24	77	28
1951	23	62	21
1952	24	50	20
1953	23	55	27
1954	22	61	22
1955	23	56	23

A nemzetközi tapasztalatok alapján és a táplálkozás-egészségügyi normatívák szerint a húsfogyasztás arányának 50 százalék körül, a tej fogyasztásának 150 százalék körül, a gyümölcs fogyasztásának 50 százalék körül kellene lennie. A jelenlegi arányok tehát nagyon kedvezőtlenek, s világosan mutatják a táplálkozás egyoldalú jellegét. Már a háború előtt is a lakosság kalória-fogyasztásának több mint a fele (1938–1939-ben 52,3 százaléka) származott kenyérgabonából. Ez az arány azóta alig valamivel javult.

10. tábla

A kenyérgabonafogyasztásból származó kalória, fehérje és szénhidrát aránya

Év	A gabonafélékből származik az összes		
	kalória-	fehérje-	szén- hidrát-
	fogyasztás (százalék)		
1950	50,0	61,7	60,6
1951	32,0	69,2	61,2
1952	51,7	70,0	61,2
1953	53,0	73,5	63,8
1954	49,6	68,9	62,5
1955	48,2	67,8	61,6
1950–1955. évek átlaga	50,8	68,5	61,8

A táplálkozásban — élettani szempontból — a kenyérgabona megtartotta háború előtti helyét. Az utóbbi években az egyéb kalóriadús és értékesebb élelmiszerek (húsfélék és cukor) fogyasztásának emelkedése következtében valamelyest kezdett javulni a helyzet. Ez a javulás azonban majdnem csak a kalóriaforrásra szorítkozott, mert a fehérjefogyasztásnak több mint kétharmada, a szénhidrát-fogyasztásnak közel kétharmada származott kenyérgabonából. Ez volt a helyzet akkor, amikor például a lakosság fehérje-

fogyasztásának összetétele amúgyis nagyon kedvezőtlen volt, a növényi eredetű fehérjefogyasztás túlsúlyban volt az állati eredetűvel szemben.

A fennálló arányok megváltoztatására tehát sürgős szükség lenne. Ez természetesen csak fokozatosan történhet, a folyamatot azonban el kell indítani. Az arányok megváltoztatásának alapvető útja pedig értékesebb élelmiszerek fogyasztásának növelése lehetne, a lisztfogyasztás rovására.

*

Hazánkban a magas kenyérgabonafogyasztást a kenyér alacsony ára is elősegítette. A lakosság tápanyagszükségletét a háború előtt is és most is legolcsóbban kenyérből tudta fedezni.

11. tábla

Egy pénzegységért vásárolható kalóriamennyiség

Megnevezés	1938.	1949.	1955.
	évben		
Kenyér	6 578	1666	833
Sertéshús	5 380	497	304
Sertészsír	1 302	156	94
Tej	1 900	380	173
Tojás	888	118	53
Burgonya.....	10 444	1759	546

Ilyen körülmények között — különösen a kisebb jövedelmű családok — első sorban kenyérből fedezték szükségletüket.

A háború előtt például ahhoz, hogy valaki ugyanannyi kalóriához jusson, mint ha meghatározott mennyiségű kenyeret vesz, az árarányokat figyelembe véve kétszerannyi értékű cukrot, négyszerannyi sertéshúst, kétszerannyi szalonnát, háromszorannyi tejet és vaját, közel nyolcszorannyi tojást stb. kellett volna fogyasztania. Jelenleg ezek az arányok kedvezőtlenebbek, mert most négyszerannyi értékű cukorra, hét és félszerannyi sertéshúsra, hatszorannyi szalonnára, ötszörannyi tejre, nyolcszorannyi vajra, tizenhét-szerannyi tojásra stb. van szükség ahhoz, hogy a fogyasztó ugyanannyi kalóriához jusson, mint amennyit meghatározott mennyiségű kenyér biztosít.

Az árarányok helytelen alakulására az elmúlt években nem figyeltünk fel kellőképpen, s így ezek még tovább romlottak.

12. tábla
Néhány fontosabb élelmiszer árának alakulása a kenyér árához viszonyítva

Megnevezés	A kenyér árának százalékában		
	1938	1949	1955
Zsemle*	13,8	25,0	13,3
Finomliszt	100,0	100,0	153,0
Csótészta	252,0	275,0	440,0
Kristálycukor	279,0	375,0	354,0
Sertéshús	458,0	743,0	886,0
Sertészsír	426,0	1155,0	1010,0
Tej	79,0	93,8	109,5
Tojás	23,7	42,5	45,0
Burgonya.....	23,7	33,8	58,0

* Egy darab.

A háború előtti évekhez képest a kenyér majdnem minden cikknél olcsóbb lett. Addig, amíg — a pengő és forint arányokat tekintve — a kenyér ára nyolcszorosára nőtt, ennél kétszer nagyobb mértékben emelkedett a sertéshús, a sertészsír, a tojás és a burgonya ára. A kenyér áránál 50—100 százalékkal nagyobb mértékben nőtt a finomliszt és a száraztészta ára, s mintegy 25 százalékos mértékben haladta meg a kenyér árának növekedését a cukor és a tej ára. Olyan árstruktúra jött létre, amely lényegében a fogyasztást a kenyér felé tereli. Addig, amíg a háború előtt például 4,5 kilogramm kenyérért kb. egy kilogramm sertéshúst lehetett venni, most nem egészen 9 kilogrammért, egy kilogramm kenyérért a háború előtt 1,3 liter tejet, most csak 0,9 litert lehet kapni stb.

Ahhoz tehát, hogy a kenyérgabona és az egyéb élelmiszerek között a jelenleg fennálló fogyasztási arányokat megváltoztassuk, az árarányokat fokozatosan rendezni kell.

Kedvezőtlenek az árarányok nemzetközi összehasonlítás esetén. Ebből a szempontból nem megfelelő nálunk a kenyér és a rizs, a tej és a vaj, valamint a tojás áraránya sem. Hasonlóan magasabb a hús ára is.

*

A kenyérgabona jövőbeni fogyasztásának csökkenése mellett szól az a törvényszerűség, hogy emelkedő jövedelmek esetén a liszt- és kenyérfogyasztás nem vagy csak egészen kismértékben emelkedik, s az élelmiszerfogyasztás az értékesebb élelmiszerek felé tolódik el. Ezt bizonyítják az 1956. évi munkás- és alkalmazott-családok háztartásstatisztikai adatai, jövedelemnagyság szerint csoportosítva.

13. tábla
A munkások és alkalmazottak lisztfogyasztása az 1956. évi háztartásstatisztikai adatok alapján

Megnevezés	500 forint- nál alacsonyabb	501—700	701—900	901—1100	1101 forint- nál magasabb
		forintos			
egy főre jutó havi átlagos jövedelem mellett					
az egy főre jutó évi átlagos fogyasztás (kilogramm)					
Liszt	36,56	39,33	39,97	40,68	40,90
Kenyér.....	110,81	113,71	114,00	114,47	114,52
Péksütemény	1,74	2,40	3,10	3,80	4,21
Szárzástészta	1,29	1,49	1,70	1,74	2,01
<i>Együtt lisztben</i>	<i>121,11</i>	<i>126,61</i>	<i>128,41</i>	<i>130,09</i>	<i>130,96</i>
a legalacsonyabb jövedelmi kategória százalékában					
Liszt	100,0	107,6	109,3	111,3	111,9
Kenyér.....	100,0	102,6	102,9	103,3	103,3
Péksütemény	100,0	137,9	178,1	218,3	242,0
Szárzástészta	100,0	115,5	131,8	134,9	155,8
<i>Együtt lisztben</i>	<i>100,0</i>	<i>104,7</i>	<i>106,1</i>	<i>107,2</i>	<i>108,0</i>
az előző jövedelmi kategória százalékában					
Liszt	—	107,6	101,6	101,8	100,5
Kenyér.....	—	102,6	100,3	100,4	100,0
Péksütemény	—	137,9	129,2	122,6	110,8
Szárzástészta	—	115,5	114,1	102,4	115,5
<i>Együtt lisztben</i>	<i>—</i>	<i>104,7</i>	<i>101,2</i>	<i>101,3</i>	<i>100,7</i>

A lisztfogyasztás csak egy bizonyos átlagos jövedelmi szint eléréséig emelkedik, attól kezdve stagnál, illetve visszaesik. Az egyes termékek fogyasztása azonban ettől kisebb-nagyobb mértékben eltér, más-ként reagál a jövedelemváltozásra. A lisztfogyasztásnál a csúcst az átlagos kategóriánál éri el. Hasonló a helyzet a kenyér tekintetében is. Ugyanakkor azonban a péksütemény fogyasztása a jövedelem emelkedésével együtt elég gyors ütemben nő, a növekedés üteme azonban a péksüteménynél magasabb jövedelem esetén már csökken. Szárzástészta esetén éppen itt emelkedik.

A lisztfogyasztás tehát a jövedelemváltozásra csak olyan mértékben reagál, hogy bizonyos átlagos jövedelmi szint elérése mellett nem emelkedik tovább, sőt feltehetően csökken. A lisztfogyasztáson belül viszont főleg a péksütemény és kevéssé a szárzástészta fogyasztása erőteljesen a jövedelemváltozás függvénye. Miután a két utóbbi cikk részesedése a kenyér- és lisztfogyasztáshoz képest viszonylag jelentéktelen, ez az egész tendenciát csak minimális mértékben változtatja meg. Így azután a lisztfogyasztás részesedése az egész élelmiszerfogyasztásból a jövedelem emelkedésével állandóan csökken.

14. tábla
Az élelmiszerkiadások aránya jövedelemcsoportonként az 1956. évi háztartásstatisztikai adatok alapján

Az egy főre jutó havi átlagos jövedelem	Összes élelmiszerkiadás	Ebből		Növényi eredetű élelmiszerre	Lisztre és termékeire együtt	Lisztre és termékekre fordított kiadás a növényi eredetű élelmiszerre fordított kiadás
		növényi eredetű élelmiszerre fordított kiadás	lisztre és termékeire fordított összes kiadás			
		forint		százalékában		
500 forintnál kevesebb	215	115	44,18	53,3	20,5	38,4
501—700 forint	279	142	46,67	50,9	16,7	32,9
701—900 forint	337	167	48,01	49,6	14,3	28,7
901—1100 forint	390	187	49,30	48,6	12,6	26,4
1101 forintnál több	457	219	49,98	47,8	10,9	22,8

A jövedelmek emelkedésével abszolút összegben a fogyasztás is növekszik, ezen belül az élelmiszerfogyasztás részaránya csökken. Csökken a liszt és a belőle készült termékek részesedése az összes élelmiszerfogyasztásból: a legalacsonyabb jövedelemkategóriában a lisztnek és termékeinek részesedése 20,5 százalékot, míg a legmagasabb jövedelemkategóriában csupán 10,9 százalékot tesz ki.

A lisztfélék fogyasztása a legmagasabb (V.) jövedelmi kategóriában az átlagos fogyasztáshoz viszonyítva (III. kategória százalékában) általában alig emelkedik.

Megnevezés	Százalék
Liszt	102,3
Kenyér	100,4
Péksütemény	135,9
Szárzészta	118,3
<i>Lisztfélék összesen</i>	<i>101,9</i>

A jövedelem emelkedése és a lisztfélék fogyasztása közötti itt bemutatott összefüggések következtében, jövedelemváltozás esetén új arányok alakulnak ki.

15. tábla

A lisztfélékre fordított kiadások megoszlása az 1956. évi háztartásstatisztikai adatok alapján (százalék)

Az egy főre jutó havi átlagos jövedelem	Liszt	Kenyer	Péksütemény	Szárzészta	Együtt
500 forintnál kevesebb	30,2	67,5	1,2	1,1	100,0
501— 700 forint .	31,1	66,3	1,4	1,2	100,0
701— 900 forint .	31,1	65,5	2,0	1,4	100,0
901— 1100 forint .	31,1	65,0	2,4	1,4	100,0
1101 forintnál több	31,3	64,5	2,6	1,6	100,0

Emelkedő jövedelem esetén is a lisztfogyasztás részesedése nagyjából változatlan marad. Bizonyos mértékben csökkenő tendenciát mutat a kenyérfogyasztás jövedelememelés esetén. Ugyanakkor elég gyors ütemben nő a péksütemények fogyasztásának részesedése, míg kisebb mértékben ugyancsak emelkedik a szárzészta fogyasztása is.

Mindezek alapján a bérből és fizetésből élők kenyérgabonafogyasztása és a jövedelemváltozás között a következő összefüggéseket állapíthatjuk meg.

1. A kenyérfogyasztás a jövedelem emelkedése esetén bizonyos szint elérése után jelentős mértékben csökken. Magasabb jövedelemnél a kenyérfogyasztást részben helyettesíti a péksüteményfogyasztás növekedése.

2. A lisztfogyasztás stagnál, majd megfelelő jövedelemszínvonal esetén csökken. Itt részben kiegészítő szerepe van a szárzésztafogyasztás növekedésének.

3. A péksütemény a rugalmas keresletű élelmiszerek közé tartozik, amelyeknek fogyasztása a jövedelem emelkedése esetén legalább az élelmiszerfogyasztás általános mértékének megfelelően vagy annál nagyobb mértékben emelkedik.

4. A szárzészta fogyasztása a jövedelem emelkedésével növekszik, az újonnan belépő fogyasztási szokás miatt (liszt helyett zészta vásárolnak).

A parasztság kenyérgabonafogyasztását a pénzjövedelem változása nem befolyásolja ilyen törvényszerűen.

A parasztság lisztfogyasztása valamivel magasabb mint a munkásoké és az alkalmazottaké, mint ahogy erről a korábbiakban szó volt. A háztartásstatisztika adatai szerint az 1956. évben ez a különbség 8—10 százalék volt, ténylegesen azonban — véleményem szerint — jelenleg mintegy 15—20 százalék lehet.

16. tábla

A parasztság kenyér- és lisztfogyasztása az 1956. évi háztartásstatisztikai adatok alapján

Megnevezés	Egyénileg gazdálkodó parasztok			Termelőszövetkezeti parasztok
	1—8 kat. holdig	8—25 kat. holdig	együtt	
	egy főre jutó évi fogyasztása (kilogramm)			
Liszt	101,58	119,73	105,65	120,54
Kenyér	40,98	26,79	37,80	15,12
Péksütemény ...	0,54	0,42	0,51	0,33
Szárzészta	2,69	3,07	2,78	2,89
<i>Együtt lisztben</i>	<i>134,89</i>	<i>142,92</i>	<i>136,72</i>	<i>134,91</i>
Ebből:				
saját termés (természetbeni juttatás)	83,75	108,90	90,78	116,28
vásárolt	51,14	34,02	45,94	18,63

Ezek az adatok azonban csak részben alkalmasak következtetések levonására. Véleményem szerint ugyanis a közép-parasztság magasabb lisztfogyasztása nem annyira a nagyobb jövedelemből, mint inkább abból adódik, hogy nagyobb földterülettel rendelkezik, és így mindenkor több a gabonakészlete. A fogyasztás termékek szerinti megoszlását nehéz összehasonlítani a munkások és az alkalmazot-

tak hasonló fogyasztásával, mert az adatok nem a tényleges helyzetről adnak tájékoztatást, hanem csak azokról az arányokról, amelyek szerint a parasztság lisztfogyasztása saját termelésű és vásárolt termékekre megoszlik.

Az alapadatok szerint az egyénileg gazdálkodó és a termelészövetkezeti parasztság között az egy főre jutó lisztfogyasztás tekintetében jelentéktelen különbség van (ez utóbbié mintegy egy százalékkal alacsonyabb).

A termelészövetkezeti parasztság lisztfogyasztását majdnem teljes egészében a munkaegységre kapott részesedésből fedezi. Ez abszolút összegben is magasabb, mint például a középparasztságé. Nyilvánvaló tehát, ha a várható fejlődést tekintjük, akkor a parasztság liszt-, kenyér- stb. vásárlása a termelészövetkezeti mozgalom előrehaladásával állandóan csökkenni fog.

Mindezek alapján a parasztság lisztfogyasztására vonatkozóan néhány általános következtetést vonhatunk le.

1. A parasztság lisztfogyasztása a következő években előreláthatóan nem fog emelkedni, sőt a kedvező értékesítési lehetőségek és az egyéb termékek fogyasztásának növekedése esetén feltehetően csökkenni fog.

2. A termelészövetkezeti parasztság a munkaegység után kapott kenyérgabona-részesedésből majdnem teljes egészében ellátottnak tekinthető. Ezért vásárlása e cikkekből a minimálisra korlátozódik. A jó ellátottsága, valamint a növekvő pénzbeni és természetbeni jövedelme miatt itt is a lisztfogyasztás csökkenése várható.

A kenyérgabonafogyasztás említett problémái időszerűvé teszik, hogy a kérdésben állást foglaljunk. Nyilvánvalóan továbbra is helyes napirenden tartani a termelésnek a termésátlagok útján való növelését. Ugyanakkor azonban a tények azt mutatják, hogy a lakosság kenyérgabonafogyasztásának nagyjából a csúcsához értünk el, amelynek további növekedése már nem kívánatos, elő kell segíteni fokozatos — több év távlatában való — csökkentését. Ezt elsősorban az indokolja, hogy a magas kenyérgabonafogyasztás túlzottan egyoldalú táplálkozásra vezet, tehát a népélelmezés megjavítása érdekében az értékesebb élelmiszerek fogyasztását a kenyérgabonafogyasztás rovására növelni kell. A fogyasztási struktúra ilyen megváltozását elő kell segíteni a kenyérgabonából készült termékek és egyéb élelmiszerek ára közötti helyesebb arányok kialakításával.

A kenyérgabonafogyasztás javasolt csökkentését a jövedelemnek a fogyasztás szerkezetére gyakorolt hatása is elősegítheti. A jövedelem emelkedése ugyanis lehetővé teszi más, értékesebb élelmiszerek fogyasztásának gyorsabbütemű növekedését, s ezzel a kenyérgabonafogyasztás relatív, a későbbiekben abszolút csökkenését.

Megvan a lehetőség tehát arra, hogy a kenyérgabonaellátás terén időnként jelentkező nehézségeket a fogyasztás oldaláról is enyhítsük, s fokozatosan olyan új fogyasztási arányokat hozzunk létre, amelyek egyaránt kedvezők a dolgozó nép ellátása és a népgazdaság fejlődése szempontjából.

Zala Ferenc

Reprezentatív adatgyűjtés a mérnökök és technikusok életkörülményeiről

Az egyes társadalmi rétegek életszínvonalának vizsgálata, az életszínvonal alakulásának számszerű kifejezése bonyolult, sokoldalú feladat. Az életszínvonalat legtöbbször egyetlen mutatóval, a reálbér és a reáljövedelem indexével szokták jellemezni, holott az életszínvonal sokkal összetettebb fogalom. Méréséhez vizsgálnunk kell többek között a lakásviszonyokat, a dolgozók anyagi helyzetét, bizonyos

javakkal (ruházat, bútor, tartós fogyasztási cikkek stb.) való ellátottságát, a közlekedés állapotát, a kulturális viszonyokat stb. 1957-ben a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (METESZ) azzal a kéréssel fordult a Központi Statisztikai Hivatalhoz, hogy vizsgálja meg a mérnökök és technikusok életkörülményeit.

A műszaki értelmiségnek a népgazda-

tak hasonló fogyasztásával, mert az adatok nem a tényleges helyzetről adnak tájékoztatást, hanem csak azokról az arányokról, amelyek szerint a parasztság lisztfogyasztása saját termelésű és vásárolt termékekre megoszlik.

Az alapadatok szerint az egyénileg gazdálkodó és a termelészövetkezeti parasztság között az egy főre jutó lisztfogyasztás tekintetében jelentéktelen különbség van (ez utóbbié mintegy egy százalékkal alacsonyabb).

A termelészövetkezeti parasztság lisztfogyasztását majdnem teljes egészében a munkaegységre kapott részesedésből fedezi. Ez abszolút összegben is magasabb, mint például a középparasztságé. Nyilvánvaló tehát, ha a várható fejlődést tekintjük, akkor a parasztság liszt-, kenyér- stb. vásárlása a termelészövetkezeti mozgalom előrehaladásával állandóan csökkenni fog.

Mindezek alapján a parasztság lisztfogyasztására vonatkozóan néhány általános következtetést vonhatunk le.

1. A parasztság lisztfogyasztása a következő években előreláthatóan nem fog emelkedni, sőt a kedvező értékesítési lehetőségek és az egyéb termékek fogyasztásának növekedése esetén feltehetően csökkenni fog.

2. A termelészövetkezeti parasztság a munkaegység után kapott kenyérgabonarészesedésből majdnem teljes egészében ellátottnak tekinthető. Ezért vásárlása e cikkekből a minimálisra korlátozódik. A jó ellátottsága, valamint a növekvő pénzbeni és természetbeni jövedelme miatt itt is a lisztfogyasztás csökkenése várható.

A kenyérgabonafogyasztás említett problémái időszerűvé teszik, hogy a kérdésben állást foglaljunk. Nyilvánvalóan továbbra is helyes napirenden tartani a termelésnek a termésátlagok útján való növelését. Ugyanakkor azonban a tények azt mutatják, hogy a lakosság kenyérgabonafogyasztásának nagyjából a csúcsához értünk el, amelynek további növekedése már nem kívánatos, elő kell segíteni fokozatos — több év távlatában való — csökkentését. Ezt elsősorban az indokolja, hogy a magas kenyérgabonafogyasztás túlzottan egyoldalú táplálkozásra vezet, tehát a népélelmezés megjavítása érdekében az értékesebb élelmiszerek fogyasztását a kenyérgabonafogyasztás rovására növelni kell. A fogyasztási struktúra ilyen megváltozását elő kell segíteni a kenyérgabonából készült termékek és egyéb élelmiszerek ára közötti helyesebb arányok kialakításával.

A kenyérgabonafogyasztás javasolt csökkentését a jövedelemnek a fogyasztás szerkezetére gyakorolt hatása is elősegítheti. A jövedelem emelkedése ugyanis lehetővé teszi más, értékesebb élelmiszerek fogyasztásának gyorsabbütemű növekedését, s ezzel a kenyérgabonafogyasztás relatív, a későbbiekben abszolút csökkenését.

Megvan a lehetőség tehát arra, hogy a kenyérgabonaellátás terén időnként jelentkező nehézségeket a fogyasztás oldaláról is enyhítsük, s fokozatosan olyan új fogyasztási arányokat hozzunk létre, amelyek egyaránt kedvezők a dolgozó nép ellátása és a népgazdaság fejlődése szempontjából.

Zala Ferenc

Reprezentatív adatgyűjtés a mérnökök és technikusok életkörülményeiről

Az egyes társadalmi rétegek életszínvonalának vizsgálata, az életszínvonal alakulásának számszerű kifejezése bonyolult, sokoldalú feladat. Az életszínvonalat legtöbbször egyetlen mutatóval, a reálbér és a reáljövedelem indexével szokták jellemezni, holott az életszínvonal sokkal összetettebb fogalom. Méréséhez vizsgálnunk kell többek között a lakásviszonyokat, a dolgozók anyagi helyzetét, bizonyos

javakkal (ruházat, bútor, tartós fogyasztási cikkek stb.) való ellátottságát, a közlekedés állapotát, a kulturális viszonyokat stb. 1957-ben a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (METESZ) azzal a kéréssel fordult a Központi Statisztikai Hivatalhoz, hogy vizsgálja meg a mérnökök és technikusok életkörülményeit.

A műszaki értelmiségnek a népgazda-

ságban betöltött fontos szerepét aligha kell hangsúlyozni, s nem szorul különösebb magyarázatra, hogy a Központi Statisztikai Hivatal — a METESZ javaslatát elfogadva — elsőknek e fontos réteg életkörülményeit vizsgálta meg.

A vizsgálat eredményeit a mérnökökön és technikusokon kívül is nagy érdeklődéssel várják. E felvétel nyomán és tapasztalatait felhasználva, hasonló vizsgálatot végez a Szakszervezetek Országos Tanácsa a nyugdíjasok életkörülményeinek tanulmányozása céljából. Ezért úgy véljük, hogy — bár az adatfelvétel számszerű adatai még nem ismeretesek, és a kérdőívek feldolgozásának elején tartunk — nem haszontalan, ha összefoglaljuk a felvétel egyes módszertani problémáit és tapasztalatait.¹

I. Az adatfelvétel köre

Az adatfelvétel előkészítésekor kevés támpont állott rendelkezésünkre. A mérnököknek és technikusoknak csupán 1952. évi számát, népgazdasági ágankénti és szakágankénti megoszlását ismertük, és a Fővárosi Statisztikai Hivatal 1930. évi hasonló összeírásáról szóló jelentés állott rendelkezésünkre.²

Mindenekelőtt azt kellett eldönteni, hogy az összeírás kikre terjedjen ki, hány főt érintsen, milyen széles kört öleljen fel. E kérdések megválaszolásakor nehézséget okozott, hogy sem a magyar, sem a külföldi gyakorlat nem határozta meg, hogy ki tekintendő mérnöknek, illetve technikusnak. Míg az általánosan ismert, hogy orvosnak tekintendő az, aki az orvostudományi egyetemen oklevelet szerzett, ügyvéd az, aki jogi oklevéllel rendelkezik és az Ügyvédi Kamara tagja stb., addig a mérnöki és technikus foglalkozás jogi meghatározása hiányzik. Mérnöki munkakört töltenek be olyanok is, akik mérnöki, sőt technikus végzettséggel sem rendelkeznek, ugyanakkor sok okleveles mérnök végez nem műszaki jellegű munkát. Nincsen meghatározva a műszaki mun-

kák köre sem. A „műszakiak“ besorolása a prémium elosztásának szempontjai alapján történt és számos olyan munkakört is magában foglal, amelyet általában nem mérnökök és technikusok töltenek be. E feladatok elvégzése sok esetben műszaki végzettséget nem is tesz szükségessé. (Például igazgató, terves, munkaerőgazdálkodó, prémium előadó stb.). Hasonló nehézségekkel találkozunk az államigazgatásban dolgozó műszakiaknál is.

Ugyanilyen bonyolult a technikus körének meghatározása is, azzal tetézve, hogy míg a közvélemény mérnöknek általában a műegyetemi oklevéllel rendelkezőket ismeri el, a „technikus“ elnevezés csupán az elmúlt években vált általánossá és sokkal bizonytalanabb a mérnök fogalmánál.³

Az Egyesült Nemzetek Szervezete Európai Gazdasági Bizottságának folyóirata sem határozza meg pontosan a mérnökök és technikusok fogalmát. Tudósnak vagy mérnöknek nevezi az egyetemi vagy ezzel egyenlő fokú tanintézeti végzettséggel rendelkezőket a végzett munkára való tekintet nélkül, technikusoknak, akik az egyetemen alacsonyabb végzettséggel rendelkeznek, de valamilyen oklevéllel vagy bizonyítvánnyal bírnak. A folyóirat a következőket írja: „A fogalom pontos meghatározása az elemzés céljától is függ. Általában a személyek iskolai végzettségének szintje és fajtája vagy az általuk végzett munka jellege, vagy mindkettő alapján különböztetjük meg a mérnököket és technikusokat. A gyakorlatban a meghatározás az egyes országokban nagyrészt eltér. Tehát rendkívül nehéz összehasonlítani a nyugateurópai országok nagyszámú műszaki tanintézetének fokozatait és bizonyítványait. A tudós, mérnök és technikus munkája közötti különbségtétel csak az önkényes elbírálás széles határesetein belül történhet.“ (Highly Qualified Technical Manpower

¹ Az adatok közlésére előreláthatólag az 1958. év második felében kerülhet sor.

² Dr. Illyesalvi I. Lajos: A főváros polgári népességének szociális és gazdasági viszonyai. Budapest, Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1935. 1024—1054. old.

Dr. Bene Lajos: A mérnökök szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. Statisztikai Közlemények, 71. kötet, 4. szám.

³ E probléma egyáltalán nem újkeletű. Bár az 1923. XVII. t. c. védettnek nyilvánítja a mérnöki címet. Bene Lajos már 1933-ban megállapítja, hogy a törvény „elasztikusan“ szabja meg a kereteket és bizonyos esetekben oklevél nélkül is engedélyezi a mérnöki cím használatát. Ugyanitt olvashatjuk: „Nem tudott egységes definíciót adni a Nemzetközi Munkügyi Hivatal sem. Végül is a mérnökök és vegyészek helyzetéről szóló kiadványában minden országra nézve különbözőképpen, az ott érvényes meghatározást fogadta el.“ (Dr. Bene Lajos i. m. 14. és 12. old.)

in Western Europe. Economic Bulletin for Europe, 1957. No. 1. 41. old.)

A problémát a METESz-nek a mérnökök és technikusok anyagi viszonyaival foglalkozó bizottságával egyetértésben a következőképpen oldottuk meg. Az adatfelvétel során mérnöknek kizárólag a Műszaki Egyetemi oklevéllel rendelkező, műszaki beosztású dolgozókat tekintettük. Vagyis a műegyetemi oklevéllel rendelkező igazgató, minisztériumi előadó stb. belekerült, de az oklevéllel nem rendelkező, mérnöki beosztásban dolgozó szerkesztő-, „mérnök“ vagy akár főmérnök nem került bele felvételünkbe. Lényegében hasonló elgondolás alapján, végzettségük szerint definiáltuk a *technikusokat* is: a felsőipariskolai, illetve műszaki középiskolai (technikumi) végzettséggel rendelkezőket tekintettük technikusoknak. A fennálló rendelkezéseket figyelembe véve mérnöknek tekintettük a Gazdasági Műszaki Akadémián végzeteket is, továbbá a tudományegyetemi végzettségű okleveles vegyészeket, fizikusokat, geológusokat stb., és a technikusok közé soroltuk azokat a műszakiakat is, akik a Műszaki Egyetemen legalább 4 félévet elvégeztek, de oklevelet nem szereztek.

E meghatározás ellenére sok vállalatnál olyanokat is felvettek a mérnökök-technikusok névjegyzékébe, akik még a leglazább definíció szerint sem tekinthetők műszaki értelmiségieknek.⁴ Ez is bizonyítja, milyen nehéz ennek a kérdésnek egyértelmű megoldása.

A mérnök, illetve technikus fogalmának meghatározása után el kellett dönteni azt is, hogy az adatfelvételt hol, milyen területen végezzük el, s hogy az adatfelvétel hány főre terjedjen ki. Kérdőíveket csak azokon a területeken osztottunk ki, ahol nagy számban dolgoznak mérnökök és technikusok. Így az iparban, építőiparban, a közlekedésben, továbbá a gazdasági minisztériumokban, a tervező- és kutatóintézetekben és a budapesti műszaki egyetemeken. Az adatfelvétel nem terjedt ki a kereskedelembe, a mezőgazdaságba, és az államigazgatás

⁴ Összesen 79 olyan kitöltött kérdőívet kaptunk vissza, amelyet magukat mérnöknek, illetve technikusnak valló, ennek megfelelő beosztású, de ennek megfelelő végzettséggel nem rendelkező dolgozók töltöttek ki. Közöttük 7 általános iskolai, 7 polgári iskolai végzettséggel, 10 érettségivel rendelkező stb. Technikusnak vallja magát 4 okleveles jogász, sőt 5 közgazdász is.

helyi szerveiben, a szövetkezeti szektorban, továbbá a vidéki műszaki egyetemeken dolgozó mérnökökre és technikusokra.

Mivel a mérnökök és technikusok számát 1952 óta nem írták össze, az akkori létszámadatok alapján kellett megbecsülni a műszakiak megoszlási arányát az ipar, építőipar, közlekedés, a tervező- és kutatóintézetek és a minisztériumok között. 5 000 kérdőív feldolgozását terveztük, ami kb. 10 százalékos reprezentációnak felel meg. A különböző népgazdasági ágakba tartozó vállalatok (egységek) számának, valamint a mérnökök megoszlási arányának ismeretében már el tudtuk dönteni, hogy egy-egy ágazatban hány fő adatait kell összeírni. Ahhoz, hogy a tervnek megfelelően 5 000 mérnök és technikus adatait dolgozhassuk fel minden harmadik ipari, építőipari és közlekedési vállalatban, minden második mérnöknek és technikusnak kellett kérdőívet kapnia.

A vállalatokat a véletlen kiválasztás módszerével jelöltük ki. Feltételezhattük, hogy a véletlenszerűség érvényesülése esetén a legkülönbözőbb viszonyok között élő mérnökök és technikusok belekerülnek a felvételbe, s a különböző tényezők a valóságosnak megfelelő arányban szerepelnek a „mintában“. Rendelkezésünkre állott az ipari, építőipari, közlekedési vállalatok betűrendes névjegyzéke. Ennek alapján jelöltük ki azt a 393 vállalatot és tervezőintézetet, amelyekben az adatfelvételt végrehajtottuk.⁵

Ezt a listát a teljesség kedvéért kiegészítettük a két budapesti műszaki egyetemmel, három technikummal (műszaki középiskolával) és 5 minisztériummal (Nehézipari, Kohó- és Gépipari, Könnyűipari, Építésügyi, Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium, ideértve a MÁV Vezérigazgatóságot is).

II. Az adatfelvétel módjának kiválasztása

A kérdőívek kiosztása és összegyűjtése tekintetében két lehetőség között választhattunk. Az egyik: felkeresünk minden egyes adatszolgáltatót és a kérdőívet a

⁵ A kiválasztás az ún. véletlen számok táblázata alapján történt. (Közl: George W. Snedecor: Statistical Methods. The Iowa State College Press, 1946.)

számlálóbiztos tölti ki. Ez biztosította volna az adatfelvétel teljességét, s így majdnem minden kiosztásra került kérdőívet visszakaptunk volna (kivéve azoktól, kik megtagadják az adatszolgáltatást). Joggal tartottunk attól ugyanis, hogy a hosszú, négy oldalas, 35 fő és 61 alkérdést tartalmazó kérdőív kitöltésére sokan nem fognak vállalkozni. Még sem lett volna helyes számlálóbiztosokat alkalmazni. Eltekintve a hatalmas költség- és munkatöbblettől, személyes kikérdezésük esetén az adatszolgáltatók az adatfelvétel névtelenségét nem látták volna biztosítottnak. A névtelenséghez azonban feltétlenül ragaszkodnunk kellett, mert számos kérdésnél a fizetésen kívüli jövedelmekre, a család jövedelmére, bizonyos kulturális körülményekre stb. vonatkozó kérdéseknél csak ez esetben számíthattunk őszinte, a valóságnak megfelelő válaszokra.

A másik megoldás az lett volna, ha felkérjük a vállalatok igazgatóit, hogy hivatali úton osszák ki és gyűjtsék össze a kérdőíveket. E módszerrel nem éltünk annak érdekében, hogy még a látszatát is kerüljük a „hivatalos kényszernek“.

Olyan megoldást kellett tehát választani, amely él a személyes kiosztás előnyeivel, de egyúttal meg is nyugtatja az adatszolgáltatókat, hogy a kitöltött kérdőív alapján személyazonosságuk nem állapítható meg. Ezért a kérdőív kitöltésére felkérteket személyesen és egyenként kerestük fel és a kérdőív átadásakor röviden elmondtuk az adatfelvétel célját. Ilyen módon Budapesten 5 486, vidéken 2 475, összesen 7 961 mérnököt és technikust kerestünk fel. A kérdőívek kiosztásában eredményesen működtek közre a Központi Statisztikai Hivatal megyei igazgatóságainak és a METESz apparátusának munkatársai. A kérdőívekkel együtt átadtuk a Központi Statisztikai Hivatal és a METESz által aláírt kísérőlevelet — amely röviden ismertette az adatfelvétel célját — és a válaszbortéket, amelyben már az adatszolgáltató helyezte el a kitöltött kérdőívet. A bortéket az adatszolgáltató küldte vissza postán — a feladó feltüntetése nélkül. Ez az eljárás biztosította a teljes névtelenséget.

Ez az adatgyűjtési mód több kérdést vetett fel:

1. visszaküldenek-e annyi kérdőívet, amennyi a feldolgozáshoz feltétlenül szükséges?

2. a visszaküldés során nem torzulnak-e el a kiosztás arányai (Budapest-vidék, népgazdasági ágak — tervezőirodák stb.);

3. bár joggal feltételezzük, hogy kiválasztási módszerünk mellett a magasabb és alacsonyabb keresetűek arányuknak megfelelően kerültek a mintába, kérdésessé vált, nem tolódik-e el ez az arány a visszaérkezés után? (Elképzelhető ugyanis, hogy az alacsonyabb keresetű, nagycsaládos dolgozók inkább kitöltik a kérdőívet, hogy esetleges panaszaiknak ily módon is hangot adjanak.);

4. nem volt-e feleslegesen elvesztegetett idő és munka 7 961 mérnököt és technikust személyesen felkeresni, nem lett volna-e elegendő, ha postán küldjük el a kérdőíveket?

A kérdőívek kiosztását próbafelvétel előzte meg két budapesti és egy vidéki üzemben, egy tervezőirodában és egy minisztériumban.

A próbafelvételnek kettős célja volt: egyrészt megállapítani, hogy a mérnökök és technikusok hogyan fogadják az adatfelvételt, kitöltik-e a kérdőíveket, másrészt a gyakorlatban kellett kipróbálni, hogy a kérdőívtervezet megfelel-e céljának.

A próbafelvétel során az említett öt egységben összesen 181 kérdőívet osztottunk ki. Visszaérkezett 124 darab, vagyis 68,1 százalék. A visszaküldés aránya a Könyvüipari Minisztériumban volt a legjobb (81,1 %) és a két budapesti üzemben volt a legrosszabb (57,8 %). A kérdőíveket szétosztó megbízottakat mindenütt szívesen fogadták és kivétel nélkül mindenki szívesen vállalkozott a kérdőív kitöltésére. Hogy végül a felkérteknak mégis mintegy egyharmada nem küldte vissza a kérdőívet, az inkább magyarázható hanyagsággal, mint szándékossággal.

A próbafelvétel tapasztalatai alapján és miután 404 egységben elkészítettük a mérnökök és technikusok betűrendes névsorát, minden második mérnököt és technikust kellett kiemelni ahhoz, hogy végülis kb. 5 000 feldolgozható kérdőív álljon rendelkezésünkre. Számításunk helyesnek bizonyult és a végleges felvé-

tel tapasztalatai nem tértek el a próbafelvételétől. 5 192 kérdőív érkezett vissza⁶ (65,2%), ebből feldolgozható volt 5 099 (64,0%), nem volt feldolgozható 93.⁷

A végleges adatfelvétel során ismét a minisztériumi dolgozók bizonyultak a legpontosabbaknak, a kiosztott kérdőíveknek (a próbafelvételt is beleszámítva) 71,6 százaléka érkezett vissza. Őket követik a tervező- és kutatóintézetek (69,2%), majd a vállalatiak (63,1%), míg a visszaérkezés aránya a műszaki egyetemeken volt a legrosszabb (58,7%).⁸

A kérdőívek visszaérkezési aránya tehát kedvezőnek mondható. 5 099 mérnök és technikus adataiból már következtetni lehet az egész magyar mérnök- és technikus-társadalom életszínvonalára, kulturális, lakás stb. viszonyaira.

Nem válaszoltunk még azonban arra az aggályra, hogy a feldolgozásra kerülő 5 099 kérdőív arányai a visszaérkezés során nem torzultak-e el olyannyira, hogy az már veszélyezteti a feldolgozás hitelességét. Ezt a veszélyt természetesen semmiféleképpen sem lehetett megelőzni. Feltételeztük azonban, hogy az a közgazdaságilag meghatározhatatlan pszichológiai indíték, amely a mérnököket és technikusokat hol a kérdőívek visszaküldésére, hol a papírkosárba való bedobásra ösztönzi, lényegében azonosan érvényesül például a Budapesti Csokoládégyárban és a Miskolci Útfenntartó Vállalatnál. Feltevésünk beigazolódt, mert a kiosztott és visszaérkezett kérdőívek megoszlása nem tér el lényegesen.

⁶ A Székesfővárosi Statisztikai Hivatal 1930-ban a kérdőíveket „szellemi szükségmunkások” útján kézbesítette, akik a kérdőív lezárásának céljára borítékot adtak át, s így az átvételnél az adatok titkossága biztosítva volt. Az aggodalmaskodók postán is visszaküldhették a kérdőíveket. 5314 ilyen módon felkeresett mérnök közül 3658, vagyis 68,8 százalék szolgáltatott adatokat. (Rene: i. m. 10. old.)

Hasonló külföldi adatfelvételek során a kérdőívek visszaérkezési aránya általában nem jobb. Az Amerikai Egyesült Államokban és Angliában bár a kikérdés személyesen történt (a háztartásstatisztika keretében), a megkérdezetteknek csak kb. kétharmada válaszolt a hozzáintézett kérdésekre. (Az 1957 őszén végrehajtott budapesti híd-forgalmi statisztikai adatfelvétel során a járművezetőknek kiadott kérdőíveknek csak valamivel több mint egyharmada érkezett vissza.)

⁷ A feldolgozhatatlan kérdőívek megoszlása a következő volt: üresen érkezett vissza 9 hiányosan kitöltött vagy nyomdahibás kérdőív volt 5 darab, és a megkérdezett nem volt mérnök, illetve technikus 79 esetben.

⁸ Budapest és a vidék visszaküldési arányára csupán a feldolgozás befejeztekor derül fény.

Megnevezés	A kiosztott	A visszaérkezett
	kérdőívek megoszlása (százalék)	
Vállalatokban	72,1	69,9
Tervező és kutató intézetekben	14,7	15,8
Minisztériumokban	5,5	6,2
Egyetemeken	7,7	7,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Kérdéses volt az is, hogy vajon a véletlenszerű kiválasztás módszerével nyert „minta” helyesen reprezentálta-e a műszakiak tényleges megoszlását a különböző iparágak között. Pontos feleletet erre a kérdésre nem tudunk adni, mert a mérnököknek és a technikusoknak az egyes iparágakban való elhelyezkedéséről egyrészt nincsenek statisztikai adataink, másrészt a visszaérkezett kérdőíveken nincs feltüntetve sem a vállalat, sem az iparág neve. A titkosság és névtelenség elvét sértette volna meg, ha — különösen vidéken — a kitöltött kérdőívekre a beosztás megnevezésén kívül ráíratjuk a gyár, intézet stb. megnevezését, még ha az adatszolgáltató neve iránt nem is érdeklődünk.⁹

A reprezentáció helyességét azonban ellenőrizhetjük, ha összevetjük a mérnökök és a technikusok 1952. március 15-i iparágankénti megoszlási arányát és a kiosztott kérdőívek iparágankénti megoszlását.

A mérnökök és a technikusok iparágankénti megoszlása (százalék)

Megnevezés	Az 1952. március 15-i létszám	A kiosztott kérdőívek
	megoszlási aránya	
Nehézipar	85,1	82,3
Könnnyűipar	11,7	13,2
Élelmiszeripar	3,2	4,5
<i>Minisztériumi ipar összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

⁹ A vállalatok, tervező- (kutató-) intézetek, minisztériumok, illetve egyetemek dolgozói különböző színű kérdőívet kaptak. Ez nem sértette az adatfelvétel titkosságát, mert hiszen a legkisebb csoport esetében is hat munkahely 435 dolgozója között kellene „kinyomozni” az adatszolgáltató személyét.

Megnyugtató választ kellene továbbá adnunk arra a kérdésre is, vajon a kisfizetésűek nem küldték-e arányuknál nagyobb mértékben vissza a kérdőíveket, mint a nagyfizetésűek. Ilyen arányeltolódás valószínűleg nem történt: nagy számban küldtek vissza kérdőíveket magasjövedelmű egyetemi tanárok, vállalati igazgatók és főmérnökök, főosztályvezetők stb. is.

Végül az utolsó, a kiosztás módszerére vonatkozó kérdésünk: nem volt-e felesleges a személyes „agitáció“, nem lett volna-e egyszerűbb, ha postán vagy a vállalati adminisztráció útján juttatjuk el a kérdőíveket az adatszolgáltatásra felkértekhez. A személyes megkeresés szükségességét a Budapesti Műszaki Egyetemen ellenőrizhettük. Kellő segítség híján itt ugyanis nem tudtuk személyesen felkeresni a Műegyetem mérnök-oktatóit és ezért kényszerűségből a rektori hivatal postájával küldtük szét a kérdőíveket. Itt a személyes meggyőzést tehát csupán a kísérőlevél pótolta. Míg az Építőipari Műszaki Egyetemről — ahol a Központi Statisztikai Hivatal munkatársa minden mérnök-oktatóval személyesen tudott beszélni — a kérdőívek 62,7 százaléka érkezett vissza, tehát a visszaérkezett, feldolgozható kérdőívek arányától (64%) való eltérés jelentéktelen, addig a Budapesti Műszaki Egyetemről visszaérkezett kérdőívek aránya a legrosszabb (57,7%). A legrövidebb ideig tartó személyes meggyőzésnek is nagyobb hatása van tehát, mint a leghosszabb levélnek.

III. Az anyagi és kulturális helyzetet megvilágító kérdések

A kérdőív, amelyet a 464—467. oldalon mutatunk be, magától értetődően — a nevet nem kérdezve — az adatszolgáltató személyi adatai iránt tudakozódik először (születési év, nem, családi állapot, házasságkötés éve). Az 1930. évi összeírás során használt kérdőívhez képest kihagytuk a vallásra, anyanyelvre, állampolgárságra és a születési helyre vonatkozó kérdéseket. Az első kérdés ugyanis nincs összefüggésben a mérnöki munkával, a jelenlegi lakosság döntő többsége pedig magyar anyanyelvű, születésű és állam-

polgárságú. A kisszámú kivétel kimutatása nem szolgált volna semmiféle tanulsággal. (1930-ban nem vizsgálták a mérnökök nem szerinti megoszlását.)

A kérdőív több kérdése biztosítja a mérnökök és technikusok osztályhelyzetéről való tájékozódást. Az adatfelvétel rávilágít arra, hogy a felszabadulás óta milyen arányban változott meg a mérnökök osztályösszetétele a munkásosztály és a dolgozó parasztság javára. Az erre vonatkozó megállapítás elsősorban az apa foglalkozásából vonható le. Az 1930. évi adatfelvétel eredményei alapján készült kiadványban elmosódnak az osztályok határai, a közölt 44 foglalkozási csoport áttekinthetetlenné teszi a táblázatot; például az atya foglalkozása szerinti csoportosításban „önálló őstermelő“ néven együtt szerepel a nagybirtokos és a kisparaszt szülők száma stb., ami jelen felvétel eredményeinek a múlttal való összehasonlítását is igen meg fogja nehezíteni.

Nekünk az apai foglalkozások sokféleségéből a társadalom valóságos osztályviszonyainak megfelelően kellett néhány csoportot alkotnunk. Egyértelmű külön csoportban közöljük a munkásokat és dolgozó parasztokat. A munkásokból kiemeljük a felszabadulás előtti „állami kisembereket“, a MÁV, a Posta, a közhivatalok stb. altisztjeit, mert ennek a teljes pontossággal meg nem határozható rétegnek a múltban, bizonyos privilegizált helyzete révén, több lehetősége volt gyermekei taníttatására, mint a munkásosztály zömének. A dolgozó parasztok csoportjának további bontása viszont nem volt lehetséges, mert a legtöbb adatszolgáltató nem közölte a földtulajdon nagyságát, hanem megelégedtek a „kisbirtokos“, „dolgozó paraszt“, „tsz, tag“ stb. bejegyzéssel. Nem vettük külön csoportba a termelészövetkezeti tagokat sem, mivel a legfiatalabb korosztályokat kivéve a szülőknek a szövetkezetbe való belépése már semmiféle kihatással nem volt gyermekük továbbtanulására. Az értelmiségből kiemeltük a mérnök-technikus foglalkozású szülőket, hogy megállapíthassuk a hivatás „átöröklésének“ mértékét, s végül külön csoportot képeznek a tisztviselők, kisiparosok és kiskereskedők, valamint a tőkésék.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
 Közgazdasági Főosztály
 Budapest, II. Keleti Károly u. 5-7.
 Telefon: 350-164.

+ -tel jelölt kérdésekben a megfelelő szót alá kell húzni.
 A válaszadás során kérjük a rövidítéseket mellőzni.
 A válaszokat tintával vagy írógéppel kérjük beírni.
 A kérdőívre az adatszolgáltató nevét nem kell ráírni.

A mérnökök és technikusok 1957. évi reprezentatív adatfelvételének
 kérdőíve

I. Az adatszolgáltató adatai:	
1. Születési éve:
2. Neme:	+ férfi - nő
3. a) Családi állapota: b) Házasságkötésének éve:	+ nőtlen, hajadon - házas - törvényesen elvált - különváltan él - özvegy 19.....
4. Apja foglalkozásának pontos megnevezése: (Ha meghalt vagy nyugdíjas: eredeti foglalkozását, ha gazdálkodó: a földtulajdon nagyságát kérjük feltüntetni.)
5. a) Legmagasabb iskolai végzettsége: b) Az oklevelet kiállító tanintézet pontos megnevezése: c) Az oklevél megszerzésének éve: d) Melyik tagozaton végzett? e) Mérnöki - technikusai képzettségének szakága: f) Esetleges egyéb szakképzettsége: g) Esetleges egyéb oklevele: 19..... + nappali - esti - levelező + gépész - elektro - bányász - kohó - vegyész - út, vasút, hid - építész - textil - egyéb éspedig:
6. a) Szervezett szakmai továbbképzésben részt vesz-e? b) Ha nyelvet tanul, melyiket:	+ nem - igen. Ha igen, a tanfolyam, iskola megnevezése:
7. Van-e kitüntetése, kitüntető címe:	+ nincs - van, éspedig:
8. a) Mióta dolgozik? b) Volt-e önálló? c) Hány munkahelyen dolgozott? (A jelenlegi munkahelyet is beleértve.) d) Jelenlegi munkahelyen mióta dolgozik? e) Jelenlegi beosztásának, munkakörének pontos megnevezése:	19..... + nem - igen. Ha igen: 19-ig. 19 év óta
9. Foglalkozása 1945 júniusában: (Katonai szolgálat, hadifogság, stb. esetén az ezt megelőző foglalkozást kell beírni.)
10. Nyelvismerete:	+ orosz - német - angol - francia - olasz - egyéb - éspedig:

<p>11. a) Havi bruttó alapfizetése:</p> <p>b) Kórpótlék:</p> <p>c) Családi pótlék</p> <p>d) Egyéb pótlékok (nyelv., különélési, stb.):</p> <p>e) Összesen (a+b+c+d):</p> <p>f) 1957. II. negyedévben kifizetett prémium, jutalom:</p> <p>g) 1957. III. negyedévben kifizetett prémium, jutalom:</p>	<p>..... Ft</p> <p>..... Ft</p> <p>..... Ft</p> <p>..... Ft</p> <p>..... Ft</p> <p>..... Ft</p> <p>..... Ft</p> <p>..... Ft</p> <div style="border: 1px solid black; width: 100px; height: 20px; margin-left: 100px;"></div>
<p>12. a) Mellékfoglalkozása vagy második állása:</p> <p>b) Ebből eredő havi rendszeres jövedeleme:</p>	<p>..... (Alapfizetés, pótlékok, prémium együtt)</p> <p>Havi Ft</p>
<p>13. A 11–12. pontban felsorolt munkabér bevételein kívül volt-e az 1957. évben jövedelme vagy várható-e ilyen jellegű jövedelem?</p> <p>Ha igen:</p> <p>a) Képzettségének megfelelő munkából:</p> <p>Ebből származó jövedelmének 1957. jan. – dec. között felvett és még várható együttes összege:</p> <p>b) egyéb jövedelme:</p> <p>Ebből származó jövedelmének 1957. jan. – dec. között felvett és még várható együttes összege:</p>	<p>+ igen – nem</p> <p>+ könyvírás – cikkírás – fordítás – találmány – ujítás – oktatás – tervezés – rajzolás – egyéb, éspedig:</p> <p>kb. Ft</p> <p>+ ingatlanból – albérleti díjból – nyugdíj – családi támogatás – egyéb, éspedig:</p> <p>kb. Ft</p>
<p>II. Az adatszolgáltató családjának adatai:</p>	
<p>1. Az adatszolgáltatóval közös háztartásban (családban) élők száma: (az adatszolgáltatótól kívül)</p> <p>Ebből: a) A házastárs dolgozik-e?</p> <p>b) A család egyéb kereső tagjai éspedig gyermek: egyéb rokon:</p> <p>c) Nyugdíjas:</p> <p>d) A kereset nélküliek száma: Ebből: házastárs: gyermek: egyéb rokon:</p> <p>e) A gyermekek közül továbbtanul:</p>	<p>..... fő</p> <p>+ nem – igen. Foglalkozása:</p> <p>Havi jövedelem: Ft</p> <p>(A házastárs és a családtagok havi jövedelme egy összegben tartalmazza az alapfizetést, a pótlékokat, az esetleges második állásból és minden egyéb forrásból eredő jövedelmet.)</p> <p>..... fő Havi jövedelem: Ft</p> <p>..... fő Havi jövedelem: Ft</p> <p>..... fő Havi nyugdíj: Ft</p> <p>..... fő</p> <p>..... fő</p> <p>..... fő (A nem otthonélő (pl. kollégiumban), de eltartott gyermekekkel együtt.)</p> <p>Középiskola nappali tagozatán fő.</p> <p>Egyetem (főiskola) nappali tagozatán: fő</p>

III. Az adatszolgáltató lakásviszonyai:	
1. Milyen jogcímen lakik a lakásban?	+ tulajdonos — főbérlet — családtag — társbérlet — albérlet egyéb, éspedig:
2. a) Az adatszolgáltató és családja használatában levő lakószobák száma: (a személyzeti szoba nélkül)szoba (A 2/b, c, d pontokat az albérlet nem töltik ki):
b) A lakásban van-e	+ előszoba — hall — személyzeti szoba — konyha — főzőfülke — éléskamra — fürdőszoba — mosdófülke
c) Hol van a WC?	+ külön helyiségben a lakáson belül — a fürdőszobában — a lakáson kívül
d) A lakásban van-e	+ vízvezeték — villany — gáz — központi fűtés — telefon
e) Mivel főznek?	+ gáz — villany — butángáz — tűzhely — egyéb — éspedig:
3. a) Ha albérlet, 1957. szeptember havi albérleti díja: Ft
b) Mit kap ezért a lakáson kívül ellenszolgáltatásul?	+ fűtés — világítás — gázhasználat — bútor — ágynemű — takarítás — egyéb, éspedig:
4. Tart-e	+ háztartási alkalmazottat — bejárónőt — nem tart
5. a) Mióta lakik ebben a lakásban?	19..... év
b) A lakás utolsó kifestésének éve:	19..... év
6. a) Mennyi idő alatt ér lakásából munkahelyére? óra perc
b) Hogyan közelíti meg munkahelyét?	+ gyalog — kerékpár — villamos — autóbusz — vonat — helyérdekű vasút — távolsági autóbusz — motor-kerékpár — autó
c) Hol van a munkahelye?	+ Budapest I—XXII. ker. — Budapest-környék — vidéki város — község
d) Hol lakik?	+ Budapest I—XXII. ker. — Budapest-környék — munkahelyével azonos város — más város — munkahelyével azonos község — más község
IV. Az adatszolgáltató vagyoni helyzete, ingóságai. Egyéb kérdések	
1. Az adatszolgáltatónak (ill. családjának) van-e:	+ családi háza — házrésze — öröklakása — nyaralója, week-end-háza — házhelye 400□-ölig — földje(1 kh alatt) — földje (1—5 kh) — földje (5 kh-nál több)
2. Az adatszolgáltatónak (ill. családjának) van-e:	+ autója — motorkerékpárja — motorcsónakja — csónakja
3. Az adatszolgáltatónak (ill. családjának) van-e:	+ villany (gáz) vízmelegítője (saját vagy bérelt) — villany (gáz) hűtőszekrénye — porszívó — (padló-kefélő) gépe — mosó (szárító, csavaró) gépe
4. Az adatszolgáltatónak (ill. családjának) van-e:	+ csak helyi vevő rádiója — világvevő rádiója — televíziója — lemezjátszója — fényképezőgépe — magnetofonja — írógépe
5. Vásárolt-e 3000 Ft-nál nagyobb értékű bútort 1952 óta?	+ nem — igen. Ha igen, a vásárlás összege:.....Ft
6. a) 1955. január 1 óta hány szövetöltönyt vett (csináltatott)? Ft Kb. ára összesen.....Ft
b) Hány jó állapotban levő szövetruhája van: drb

7. a) Hány kötet könyve van: , b) Hány könyvet vett 1957-ben?	kb drb kb drb
8. a) Napilapot b) Szakfolyóiratot c) Egyéb folyóiratot	+ nem vásárol — előfizet — naponta vásárol + nem vásárol — előfizet — rendszeresen vásárol + nem vásárol — előfizet — rendszeresen vásárol
9. a) 1957 január 1 óta hányszor volt színházban, hangversenyen, operában? b) 1957 szeptemberben hányszor volt moziban?	kb esetben kb esetben
10. a) Mennyi az 1957. évi szabadsága? (Alap-, pót-, tanulmányi-, stb szabadság együtt): b) Hogyan töltötte évi szabadságát? (Részletesen megnevezve. Pl. Szakszervezeti vagy vállalati beutalást kapott, saját költsé- gén nyaralt, társasutazáson vett részt, nem nyaralt, a szabadságideje alatt dolgozott stb.) nap 1955-ben: 1956-ban: 1957-ben:
11. a) Külföldön járt-e? (Katonai szolgálat, hadi- fogság, deportálás stb. nem számít külföldi utazásnak.) b) 1945 előtt: Ha igen, mely országokban: c) 1945 — 1955 között: Ha igen, mely országokban: d) 1956 — 1957-ben: Ha igen, mely országokban: Az 1956 — 57-es utazásait ki fedezte?	+ nem — igen alkalommal + nem — igen alkalommal + nem — igen alkalommal + nem — igen alkalommal + közület — saját maga
V. Esetleges egyéb megjegyzés az adatszolgáltató általános helyzetéről:	
1. Lakásviszonyai:	
2. Lakásberendezése:	
3. Ruházati viszonyai:	
4. Esetleges egyéb megjegyzése:	
..... 1957. október	

A felszabadulás után az egyetemek és technikumok esti és levelező tagozatain nagy számban végeztek olyan munkások, kiknek azelőtt nem volt módjuk a tanulásra. Ezért megkérdeztük az oklevél kiállításának évét is (hány éves korban végezett?), az egyetem (iskola) tagozatát, (nappali, esti, levelező) és az 1945. évi foglalkozást. Ide tartozik annak megállapítása is, hogy az adatszolgáltató volt-e önálló, s ha igen, meddig volt az. (A még jelenleg is önálló irodával rendelkező jelentéktelen számú mérnököt és a technikus-mérnöki végzettségű műhellyel rendelkező személyeket nem ölelhette fel a vizsgálat.)

A felvétel adatai tájékoztatást nyújtanak a mérnökök és a technikusok egyetemi, iskolai végzettségéről is. Így módunk lesz összevetni az iskolai végzettséget a keresettel és beosztással. Megtudjuk tehát, hogy a tanulásra fordított idő és fáradság kellőképpen honorálva van-e. Külön vizsgáljuk a különböző tagozatokon — nappali, esti, levelező — végzetek anyagi viszonyait. Nem érdektelen annak megállapítása sem, hogy milyen eltérések mutatkoznak a különböző szakágú (gépész, építész stb.) mérnökök és technikusok keresete között és érdekes az életkor szerinti megoszlás is a különböző szakágak között. Közölni fogjuk a hazai és külföldi egyetemeken végzetek arányát is. A képzettség vizsgálathoz tartozik annak megállapítása, hogy az adatszolgáltató rendelkezik-e más szakképzettséggel vagy egyetemi oklevéllel a mérnöki-technikusi szakképzettségen kívül.

A kérdőív több munkaügyi vonatkozású kérdést is tartalmaz. A kereseti viszonyok szempontjából nem közömbös, hogy mióta dolgozik az adatszolgáltató, mert a munkábalépés ideje sokaknál eltér az oklevél megszerzésének időpontjától. Úgyszintén fontos az, hogy az adatszolgáltató munkábaállása óta hány helyen dolgozott és a jelenlegi munkahelyén mióta áll alkalmazásban, mert ebből a műszakiak fluktuációjára vonatkozó következtetéseket vonhatunk le.

Az adatszolgáltatók jelenlegi munkakörét a vállalatoknál 6 csoportra (vezetők: igazgató, főmérnök, egyéb vezető; beosztottak, gyakornokok, művezetők), a minisztériumokban három csoportra bon-

tottuk, míg az egyetemen a hagyományos fokozatok szerint vesszük szemügyre az oktatók adatait. Közismert az a bérfeszültség, amely a különböző területeken dolgozó műszaki beosztásúak között fennáll. Az adatok összesítése után választ tudunk adni arra, hogy milyenek a különböző munkaterületek kereseti és jövedelmi viszonyai.

A kérdések következő s talán leglényesebb csoportja az adatszolgáltató kereseti, jövedelmi viszonyaira vonatkozik. A próbafelvétel tapasztalatain okulva részletezve kértük az alapfizetést, (a kérdőív kitöltésének időpontjában), a különböző pótlékokat (családi, kor-, s egyéb pótlékok), valamint a prémiumot. Az 1957. április 1-i fizetésrendezés miatt (ekkor „alapbéresítették“ a prémiumok egy részét) csak a II—III. negyedévi prémiumok összegét kérdeztük meg. A kereseteket — mint már említettük — beosztás és ágazatok szerint bontjuk, s választ kapunk majd arra, hogy milyen mértékben emelkednek a keresetek a munkában eltöltött idő szerint stb.

Képet kívánunk alkotni a főfoglalkozáson kívüli jövedelmek nagyságáról is. Az állandó mellékfoglalkozás (második állás) bevállása nem okozott problémát, erre vonatkozó kérdést már az 1930. évi adatfelvétel során is tettek fel. Problematikus azonban a nem rendszeres jövedelmek felmérése. A próbafelvétel kedvező tapasztalatai alapján két kérdést tettünk fel: 1. a képzettségnek megfelelő munkából eredő, és 2. az egyéb jövedelmekre vonatkozóan. A számok helyességét természetesen nem tudjuk ellenőrizni, és lehetséges, hogy nem minden jövedelmet vallottak be az adatszolgáltatók. Remélhető azonban, hogy a közölt szám nem tér el majd lényegesen a valóságtól, s általában nem titkolták el a külön jövedelmeket, hiszen volt aki beírta 400 000 forintos lottó nyereményét, 160 000 forintos honoráriumát, a nyári aratásból eredő természetbeni juttatást, de még feleségének kötésből származó évi 150 forintját is. A kereseti, jövedelmi viszonyokat nem tudjuk az 1930. évi adatokkal összehasonlítani, mert erre vonatkozóan kérdést akkor egyáltalán nem tettek fel. Ez érthető, mert abban az időben a mérnökök 44 százaléka folytatott magán-gyakorlatot.

Az életszínvonal mérése szempontjából azonban az egy főre eső jövedelem nagysága legalább olyan fontos, mint a kereső jövedelmének nagysága. Ezért részletes kérdéseket tettünk fel a család nagyságára és kereseti viszonyaira vonatkozóan. Külön kérdeztük a házastárs jövedelmét és foglalkozását és a családtagok kereső tagjainak jövedelmét, valamint a nyugdíjasok havi nyugdíjösszegét. Az adatok összesítése tájékoztat a mérnök és technikus családok nagyságáról, a keresők és eltartottak arányáról és az egy főre eső havi jövedelemről. Az egy főre eső havi jövedelem alakulása szemszögéből vizsgáljuk majd meg az életkörülményekre jellemző egyéb fontos tényezőket is (lakásviszonyok, vagyoni helyzet, bútorral való ellátottság, ruházkodás, kulturális ellátottság stb.).

Ha a mérnökök és technikusok kérdőíveit a kitöltés pontossága szempontjából hasonlítjuk össze, megállapítható, hogy a mérnökök a kérdőíveket nagyobb gonddal töltötték ki. Ez arra figyelmeztet bennünket, hogy — bár ez esetben helyes volt a számlálóbiztosok mellőzése — alacsonyabb iskolai végzettségű rétegek vizsgálata esetén nem lenne célszerű a kérdőíveket az adatszolgáltatóval kitöltetni és a számlálóbiztosok közreműködését aligha lehetne elkerülni.

Míg 1930-ban még csak afelől tudakozódik a kérdőív, hogy van-e a feleségnek állandó foglalkozása, ma már a házastársak foglalkozását is érdemes megvizsgálnunk.

A kereseti és jövedelmi viszonyok után az életszínvonal szempontjából a legdöntőbbek az emberek lakásviszonyai. Ezért több erre vonatkozó kérdést tettünk fel. A felvétel során képet kapunk arról, hogy hányan laknak fő- vagy társbérletben, illetve családtagként, hány mérnöknek nincs önálló lakása, s kénytelen albérlettel vagy közös szállással beérni. Megismerjük a lakás nagyságát, közművekkel való ellátottságát és a mellék-helyiségek számát. Ennek alapján a lakásokat a szokásos típusok szerint csoportosítjuk: kimutatható lesz, hogy hányan laknak összkomfortos, komfortos, garszon, félkomfortos és komfortnélküli lakásban. A háztartás szempontjából nem közömbös, hogy mivel főznek, a lakáskultúrára pedig jellemző, hogy például

mikor festettek utoljára. Ezért a kérdőív erre vonatkozó kérdést is tartalmaz.

A próbafelvétel tapasztalatai alapján elhagytuk a kérdőívől a lakbérre vonatkozó kérdést. A lakbér nagysága ugyanis az elmúlt években nem változott és az 1954. évi lakásösszeírás adatai alapján ismerjük a különböző nagyságú és típusú lakások átlagos bérösszegét. Megtudakoltuk viszont az albérlők által fizetett bérleti díjakat. Nem érdektelen az sem, hány mérnöknek van módja háztartási alkalmazottat vagy bejárónót tartani. A lakásra vonatkozó adatokat módunkban lesz az 1930. évi hasonló adatokkal egybevetni.

A lakás nagyságán és típusán kívül az is fontos, hogy mekkora a lakásnak a munkahelytől való távolsága, valamint az, hogy milyen közlekedési eszközökkel közelítik azt meg.¹⁰

Társadalmunk szocialista átalakulásának megfelelően az 1930. évihez képest jelentősen szűkültek a vagyoni viszonyokra, és elmaradtak a magánmérnöki tevékenységre vonatkozó kérdések. Míg annakidején részletes kimutatás készült a mérnökök értékpapírveszteségéről, hadikölcsönjegyzéséről, biztosításairól, stb. ma csupán az ingatlanvagyonra vonatkozóan tettünk fel kérdést.

A technikai haladás ma már számos ún. tartós fogyasztási cikket sorolt mindennapi szükségleteink közé, amelyek 28 évvel ezelőtt még ritkaságszámba mentek (vagy nem is léteztek). Az akkori statisztika csupán a kocsit, autót és motorkerékpár tartása iránt érdeklődött. A közlekedési eszközöket (a kocsit elhagyva) kiegészítettük a motoresónakkal és csónakkal, továbbá más háztartási gép és tartós fogyasztási cikk meglétére vonatkozó kérdést is tettünk fel (vízmelegítő, hűtőszekrény, porszívó, mosógép, televízió, lemezjátszó, fényképezőgép, magnetofon, írógép).

Az általános anyagi viszonyokra jellemző még a ruházattal való ellátottság (az egyszerűség kedvéért kizárólag a férfiak szövetöltöny-állományának adatait dolgozzuk fel) és a bútorra költött pénzösszeg is.

A szociális ellátottság alapvető válto-

¹⁰ A kérdőíven 9-féle közlekedési eszközt soroltunk fel. Ez azonban nem bizonyult elegendőnek, mert egy budapesti mérnök hajón, egy vidéki mérnök hintón jár munkába.

zása több kérdést tett feleslegessé. Ma már természetes, hogy az alkalmazásban álló dolgozó nyugdíj jogosult, hogy fizetett szabadságidejével rendelkezzen stb. Nem közböcs azonban, hogy mekkora az évi szabadsága, és hogy szabadságidejét hogyan tölti. Kimutatásunk közölni fogja, hogy a mérnökök és technikusok közül az utolsó három évben hányan nyaraltak, hányan kaptak beutalást és hányan dolgoztak szabadság-idejük alatt.

Végül a kérdések utolsó csoportja a mérnökök és technikusok kulturális helyzetét igyekszik feltárni. Kimutatjuk az idegen nyelvtudás mértékét, valamint a szakmai továbbképzésben résztvevők és nyelvet tanulók arányát. (A továbbképzésben való részvételt az iskolai végzettség és az életkor szerint is feldolgozzuk.) A kulturális színvonalra jellemző még a könyvvállomány és a könyvvásárlás mértéke is, továbbá, hogy milyen mérvű a napilapok és folyóiratok előfizetése, illetve vásárlása, milyen gyakran járnak a mérnökök és technikusok moziba és színházba. Ide számítható annak vizsgálata is, hogy a mérnökök és technikusok hány-szor és hol voltak külföldön a felszabadulás előtt és után, külön kiemelve az 1956—1957. éveket.

A kérdőívnek bizonyos szempontból legszínesebb része az utolsó rovat, amelybe az adatszolgáltatók egyéb megjegyzéseiket írhatták. A lakásviszonyokra, a lakberendezésre, a ruházati viszonyokra és egyéb körülményekre vonatkozó — főleg szubjektív — megjegyzéseket számszerűen összegezni igen nehéz. A próbafelvétel során azonban olyan sok érdekes és tanulságos megjegyzést találtunk ebben a rovatban, hogy a feldolgozás nehézségei ellenére, mégis érdemesnek látszott ezt a rovatot a végleges kérdőívben is meghagyni. A megjegyzés rovat sok esetben rávilágít egyes, külön kérdésként nem szereplő, de fontos körülményekre is. (Például más háztartásban levő rokonok támogatása, különélés a családtól stb.). Az ilyen megjegyzéseket számszerint is összesíthetjük, de érdekes támpontot adhatnak a megjegyzések más vonatkozásban is. Kiderült például, hogy sok egyedülálló albérlő megelégedett jelenlegi lakáskörülményeivel. És hiába van az általános szempontok szerint jó, komfortos lakása annak a bányász-technikus-

nak, aki „gyűlöli“ a tömbházat. Az adatfelvételnek ez a része kétségtelenül inkább tartozik a közvéleménykutatás, mint a statisztika területére. De a megjegyzés rovat összesítése fel fogja tární, hogy a mérnökök és technikusok szubjektíve megelégedettek-e helyzetükkel, míg a kérdésekre adott számszerű válaszok az objektív helyzetet tárgyalják. Számos adatszolgáltató csak a megelégedettséget jelző választ írt be és az adatszolgáltatók őszinteségre és tárgyilagosságra való törekvését bizonyítja, hogy egyazon kérdőívben olvashatunk panaszos és megelégedett bejegyzést is. A megjegyzések első sorban az adatok illusztrálását szolgálhatják. Néhány rendszeresen ismétlődő bejegyzést mégis csoportba foglaltunk: lakáspanasz, lakáshiány, ruhapanasz, a fizetési rendszer bírálata, külföldi utazás igénylése stb. Sokan írnak olyan szakmai jellegű megjegyzést, amelyeknek figyelembevétele indokolt még abban az esetben is, ha nem általános jelenségről van szó. A panaszok nem minden esetben jogosak talán, de megmutatják, „hol szorít a cipő“, melyek a kielégítetlen igények és milyen mértékben elégedettek a műszakiak. Bár e szabad szövegek feldolgozása sok nehézséget okoz, mégis hasznosan egészíti ki a többi, statisztikailag pontosan meghatározható adatot.

A feldolgozott adatokat különböző ismérvek szerint csoportosítjuk. Az 1930. évi adatközlés fő hibája, hogy valamennyi adatát két ismérv szerint csoportosítja: egyrészt a családi állapot és a gyermekek száma, másrészt a mérnöki pályán eltöltött évek szerint. Ilymódon olyan tényezőket kapcsol össze, amelyek között a valóságban semmiféle összefüggés nincsen. Semmit sem mond az a sor, hogy például mennyi a különböző idegen nyelven beszélő vagy a kisipari képesítéssel rendelkezők száma a mérnökök gyermekeinek száma szerint.¹¹

Ma — s ezt nem utolsósorban az adatok gépi feldolgozása teszi lehetővé — az

¹¹ Cikkünkben több ízben bíráltuk a Székesfőváros Statisztikai Hivatala 1930. évi munkáját. A mi feladatunk, hogy okuljunk a hibákból és küszöböljük ki azokat. Ezért e cikkben első sorban erre utalunk. Mindez azonban mit sem von le a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal által végzett munka érdemeiből, amelynek pontossága és alapossága például szolgálhat és amelyből számos fontos tanulságot meríthetünk.

egyed-egy adatsorokat a tényleges összefüggéseknek megfelelően több ismérv szerint csoportosítottuk. Az áttekinthetőség kedvéért öt fő csoport szerint fogjuk közölni az adatok zömét. Ezek: az életkor, a prémiummal növelt havi kereset, az egy főre jutó családi összjövedelem, a családnagyság és a beosztás.

A feldolgozás során a mérnökök és technikusok adatait külön mutatjuk ki. Elkülönítve közöljük majd a két műszaki egyetem oktatóinak adatait, mert — bár vitathatatlanul részei ők is a mérnök-társadalomnak — speciális helyzetük és

az adatfelvételben kapott viszonylagos nagyobb súlyuk miatt nem volna helyes ezek adatait a népgazdaság különböző területein dolgozó mérnökök adataiba beolvasztani.

*

A mérnökök és technikusok életkörülményeinek vizsgálata máris számos értékes tanulsággal szolgált. Talán kezdete, kiindulási pontja lehet az egész magyar társadalom szociális és gazdasági viszonyai statisztikai feltárásának.

Hegedűs András

A dolgozók anyagi érdekeltsége a termelésben és az átlagbérellenőrzés rendszere

(Hozzászólás: Pongrácz László: „A bérszínvonal szabályozásának új rendszere és statisztikai vonatkozásai“ c. cikkéhez)*

Az átlagbérellenőrzésről — mint a bérszínvonal szabályozásának új módszeréről — már múlt évben is olvashattunk néhány cikket a Munkaügyi Minisztérium munkatársainak tollából. E cikkek és Pongrácz László cikke is az átlagbérellenőrzés rendszerében látja mindazon problémák megoldását, melyek a múlt hibás módszerei következtében a munkabér tervezése és a bérszínvonal tervszerű szabályozása terén felmerültek.

Ha azonban emlékezetünkbe idézzük a múlt év első negyedében, az átlagbérellenőrzés rendszerének bevezetése idején fennállott súlyos gazdasági helyzetünket, a termelés és a bérek megbillent egyensúlyát, és emlékezünk az akkor oly sokat hangoztatott inflációs veszély elhárítására tett erőfeszítésekre, megállapíthatjuk, hogy az átlagbérellenőrzés rendszerének bevezetésére, a súlyos gazdasági helyzet nyomása következtében a termelés és bérek egyensúlyának helyreállítása érdekében volt elsősorban szükség. Tehát az átlagbérellenőrzés rendszerének bevezetését ilyen értelemben rendkívüli helyzetben szükséges kivételes intézkedésnek tekinthetjük. Az átlagbérellenőrzés rendszerével kapcsolatos egyéb gazdasági kérdések (például a dolgozók termelésben

való anyagi érdekeltségének ösztönző hatása) a fő probléma — az infláció veszélyének elhárítása — mellett, akkor csak másodrendű kérdések lehettek. Emellett ezeknek a kérdéseknek alaposabb megvizsgálására akkor nem is kerülhetett sor, mert a vizsgálatokhoz szükséges tapasztalati anyagot csak bizonyos idő elteltével gyűjthettük volna össze. Az átlagbérellenőrzés rendszerének bevezetése óta eltelt viszonylag rövid idő alatt sem folyhattak ilyen vizsgálatok, mert ez az időszak egyben a termelés fejlődési ütemének tervszerű lassítása, sőt helyenként csökkentésének átmeneti időszaka is volt. Ezért a bérszínvonal szabályozásának ezt a rendszerét minden gazdasági kihatásban, a végzett munka és az érte járó bér kölcsönös, szoros összefüggéseiben nem vizsgálhatjuk még ma sem olyan sokoldalúan, mint ahogyan normális gazdasági viszonyok között módunkban lenne. Így az átlagbérellenőrzés rendszeréről mindenre kiterjedő bírálatot gazdaságilag már kiegyensúlyozódott újabb idő elteltével mondhatunk csak. Ma még nem állíthatjuk, hogy a rendszer a népgazdaság fejlődése szempontjából végső soron helyes-e vagy helytelen. Ez ideig a rendszernek csak egyik oldaláról, egyik irányban való hatékonyságáról alkothattunk képet. A legtöbb eddig megjelent, e témával fog-

* Lásd: *Statisztikai Szemle*. 1958. évi 1—2. szám, 121—128. old.

egyed-egy adatsorokat a tényleges összefüggéseknek megfelelően több ismérv szerint csoportosítottuk. Az áttekinthetőség kedvéért öt fő csoport szerint fogjuk közölni az adatok zömét. Ezek: az életkor, a prémiummal növelt havi kereset, az egy főre jutó családi összjövedelem, a családnagyság és a beosztás.

A feldolgozás során a mérnökök és technikusok adatait külön mutatjuk ki. Elkülönítve közöljük majd a két műszaki egyetem oktatóinak adatait, mert — bár vitathatatlanul részei ők is a mérnök-társadalomnak — speciális helyzetük és

az adatfelvételben kapott viszonylagos nagyobb súlyuk miatt nem volna helyes ezek adatait a népgazdaság különböző területein dolgozó mérnökök adataiba beolvasztani.

*

A mérnökök és technikusok életkörülményeinek vizsgálata máris számos értékes tanulsággal szolgált. Talán kezdete, kiindulási pontja lehet az egész magyar társadalom szociális és gazdasági viszonyai statisztikai feltárásának.

Hegedűs András

A dolgozók anyagi érdekeltsége a termelésben és az átlagbérellenőrzés rendszere

(Hozzászólás: Pongrácz László: „A bérszínvonal szabályozásának új rendszere és statisztikai vonatkozásai“ c. cikkéhez)*

Az átlagbérellenőrzésről — mint a bérszínvonal szabályozásának új módszeréről — már múlt évben is olvashattunk néhány cikket a Munkaügyi Minisztérium munkatársainak tollából. E cikkek és Pongrácz László cikke is az átlagbérellenőrzés rendszerében látja mindazon problémák megoldását, melyek a múlt hibás módszerei következtében a munkabér tervezése és a bérszínvonal tervszerű szabályozása terén felmerültek.

Ha azonban emlékezetünkbe idézzük a múlt év első negyedében, az átlagbérellenőrzés rendszerének bevezetése idején fennállott súlyos gazdasági helyzetünket, a termelés és a bérek megbillent egyensúlyát, és emlékezünk az akkor oly sokat hangoztatott inflációs veszély elhárítására tett erőfeszítésekre, megállapíthatjuk, hogy az átlagbérellenőrzés rendszerének bevezetésére, a súlyos gazdasági helyzet nyomása következtében a termelés és bérek egyensúlyának helyreállítása érdekében volt elsősorban szükség. Tehát az átlagbérellenőrzés rendszerének bevezetését ilyen értelemben rendkívüli helyzetben szükséges kivételes intézkedésnek tekinthetjük. Az átlagbérellenőrzés rendszerével kapcsolatos egyéb gazdasági kérdések (például a dolgozók termelésben

való anyagi érdekeltségének ösztönző hatása) a fő probléma — az infláció veszélyének elhárítása — mellett, akkor csak másodrendű kérdések lehettek. Emellett ezeknek a kérdéseknek alaposabb megvizsgálására akkor nem is kerülhetett sor, mert a vizsgálatokhoz szükséges tapasztalati anyagot csak bizonyos idő elteltével gyűjthettük volna össze. Az átlagbérellenőrzés rendszerének bevezetése óta eltelt viszonylag rövid idő alatt sem folyhattak ilyen vizsgálatok, mert ez az időszak egyben a termelés fejlődési ütemének tervszerű lassítása, sőt helyenként csökkentésének átmeneti időszaka is volt. Ezért a bérszínvonal szabályozásának ezt a rendszerét minden gazdasági kihatásban, a végzett munka és az érte járó bér kölcsönös, szoros összefüggéseiben nem vizsgálhatjuk még ma sem olyan sokoldalúan, mint ahogyan normális gazdasági viszonyok között módunkban lenne. Így az átlagbérellenőrzés rendszeréről mindenre kiterjedő bírálatot gazdaságilag már kiegyensúlyozódott újabb idő elteltével mondhatunk csak. Ma még nem állíthatjuk, hogy a rendszer a népgazdaság fejlődése szempontjából végső soron helyes-e vagy helytelen. Ez ideig a rendszernek csak egyik oldaláról, egyik irányban való hatékonyságáról alkothattunk képet. A legtöbb eddig megjelent, e témával fog-

* Lásd: *Statisztikai Szemle*. 1958. évi 1—2. szám, 121—128. old.

lalkozó cikkből is az derül ki ugyanis, hogy a múlt évben legfőbb bérpolitikai gondunk a bérszínvonal stabilizálása volt.

Az átlagbérellenőrzés rendszere ebben az értelemben meg is felelt a várakozásnak. A bérszínvonal általában megszilárdult. A termelés és fogyasztás egyensúlya helyreállott.

Az iparágak jelentős részében azonban nem állott helyre a munkaintenzitás régebbi színvonala. Az 1957. évben az egy munkásra eső termelés is alatta maradt némileg az 1955. évi átlagnak.

E kérdések nagyrészt a dolgozók termelésben való anyagi érdekelttségével, a bérezési rendszer ösztönző hatásával állnak összefüggésben.

E hozzászólás keretében az átlagbérellenőrzés rendszerének ezzel az oldalával kapcsolatban szeretnék néhány észrevételt tenni.

Mielőtt azonban ezekre, a bérezéssel kapcsolatos észrevételekre részletesebben rátérnék, előljáróban meg kell jegyezni: nem feledkezhetünk meg arról, hogy célunk a társadalom előre haladása, folytonos fejlődése, a magasabb életszínvonal, ami nem átlagos (azaz közepes), hanem csak átlagon felüli, kiemelkedő teljesítmények révén érhető el. A bérezésnek is ilyen teljesítmények elérésére kell ösztönöznie, szem előtt tartva a „*mindenki munkája szerint...*” elvet.

Pongrácz László erről az alapvető kérdéssel cikkében helyesen tesz említést. Mint írja: „...az elosztást (a bérezést) úgy kell megszervezni, hogy a társadalom tagjait érdekeltté tegyük a nemzeti jövedelem növelésében”. Ezt követőleg azonban nem azt fejt ki, hogy a végzett munka szerinti elosztás elve alapján a nagyobb teljesítményekért több bért, a kimagasló teljesítményekért még több bért kell fizetni, hogy a társadalom tagjai érezzék anyagi érdekelttségüket a nemzeti jövedelemnek teljesítményeik által történő növelésében, hanem azt ismerteti, hogy az átlagbér rögzítése által hogyan lehet *egyensúlyban* tartani a különböző foglalkozási körökben kialakult kereseti arányokat, illetve a bérszínvonal és az árualap közötti összhangot hogyan lehet tartósan fenntartani.

Pongrácz cikkéből nem derül ki az a tény, hogy az átlagbérellenőrzés rendszerének lényege nem abban áll, hogy ki-

emelkedő teljesítményekre ösztönözzön, hanem fordítva, abban, hogy közepes színvonalra szorítson vissza minden átlagon felülit. Azzal ugyanis, hogy a vállalatok számára felügyeleti hatóságaik — a munkateljesítményektől függetlenül — megszabják a munkásaik részére folyósítható bérek átlagösszegét, illetve előírják azt a maximális órakeresetet, melyet a vállalat összes munkásainak egy órára eső átlagos keresete nem haladhat meg, gátat vetnek a nagyobb teljesítményekre való törekvésnek. Az átlagbér rögzítése egyben *átlagteljesítmény-rögzítést* is, következésképpen termelékenységrögzítést is jelent.

Kérdés ezek után, célunk-e az életszínvonal folytonos növelése, — mely csak nagyobb és nagyobb teljesítmények útján, egyre termelékenyebb munka révén érhető el —, vagy bizonyos rögzített bérarányok és teljesítmények fenntartása, mely együtt jár az átlagos, közepes termelési eredmények körüli helybentopogással.

Nem kétséges, hogy ez utóbbi nem lehet célunk. Ha még olyan nehéz gazdasági viszonyok közé kerültünk, akkor is érdekeltté kell tennünk a társadalom tagjait a nemzeti jövedelem növelésében. De nemcsak a megszabott átlag körüli játék lehetőségével — mint amit az átlagbérellenőrzés rendszere maximálisan nyújthat —, hanem az elért teljesítményekkel egyenes arányban álló keresetek biztosításával. Persze az átlag hármas áttételezésben (vállalati, iparági, minisztériumi) látszólag nagy teret enged az átlagon felüli bérek kifizetésére (természetesen megfelelő számú átlagon aluli kereset esetén). A gyakorlatban azonban a megszabott átlag körüli egyéni keresetek alakulásának problémái és ezeknek megoldása a vállalatokra hárul. Vállalaton belül pedig már félreérthetetlenül kiviláglik, hogy az átlagbérellenőrzés rendszerében teljesítményt növelni és az érte járó bért is megkapni csak megfelelő számú átlagon aluli teljesítés esetén, azaz csak másnak a rovására lehet. (Különösen kislétszámú vállalatoknál látszik ez élesen.) Így aztán kialakulnak vállalaton belül (műhelyenként) a bérplafonok (egyben teljesítményplafonok is), melyeknek vállalaton belül különféle hátrányos üzemgazdasági következményei lehetnek. Ezek pedig népgazdasági méretű problé-

mává nőhetnek. Az átlagbér-megkötés vállalaton belül mind kisebb-kisebb körre szűkülve (üzem, műhely, szakma) végül már szinte egyénekig is eljuthat. A teljesítménybér lassan-lassan csak látszattá válhat, de lényegében burkolt időbérré alakulhat át, mely átlagon felüli teljesítés esetén nem emelkedhet arányosan a teljesítménnyel, ellenben átlagon aluli teljesítés esetén arányosan csökkenhet.

A vállalatok, hogy a meghatározott átlagos órakeresetet túl ne lépjék, különféle „sajátos“ bérrendszereket találtak ki és vezettek be. Ezek legnagyobb része időbérrel kombinált teljesítménybér, vagy az átlagon felüli teljesítményekről leosztató degresszív teljesítménybér. A munka szerinti elosztás (a végzett munka mennyiségének és minőségének megfelelő díjazás) elvének leginkább az egyenes teljesítménybér felel meg (ahány százalékkal nagyobb a teljesítmény, annyi százalékkal több a bér). Mindazok a bérrendszerek, melyek nem biztosítanak a teljesítménnyel lineárisan emelkedő bért, többé-kevésbé ellentétben állanak a munka szerinti elosztás elvével. Ha például 100 százalékon felüli teljesítmény esetén százalékonként a bér csak fél vagy háromtized százalékkal nő, ez tulajdonképpen normaszigorítást (darabbércsökkenést) jelent éppen azokkal szemben, akik munkaidejüket jobban használják ki, akik gyakorlottabb dolgozók. Teljesítményegységre számítva azok kapnak viszonylag magasabb bért, akik 100 százalék alatt teljesítenek. Mit eredményezhet az egyéni teljesítmények ilyen fékezése:

1. bizonyosfokú egyenlősít (azonos munkakörön, szakmákon belül ugyanis csak a gyakorlatlan vagy rossz munkások nem érik el az átlagos teljesítményeket);

2. a munkaintenzitás ellanyhulását, azaz kapun belül munkanélküliséget (a nagyobb teljesítményekre ösztönzést nem nyújtó bérplafon miatt);

3. a termelékenység tartós stagnálását (főleg ott, ahol a munkatempó nem elsősorban az üzemi berendezésektől, hanem a munkások egyéni teljesítményétől függ);

4. a munkaverseny elsorvadását (a munkaintenzitás ellanyhulása, illetve az ebben való anyagi érdekeltség korlátozása miatt).

6 Statisztikai Szemle

Mindezek a jelenségek a termelésre igen károsan hathatnak vissza. Kérdés, hogy nem okoznak-e a népgazdaságnak esetleg nagyobb kárt, mint amennyi megtakarítást elérni vélnek az átlagbérellenőrzés rendszerének további fenntartásával. A jövőben ezeknek a kérdéseknek vizsgálatára nagy figyelmet kellene fordítani.

Pongrácz László cikkében több helyen is a népgazdaság „teherbíró képességére“ utal mint olyan adottságra, amitől függ a bérszínvonal meghatározása is. A népgazdaság teherbíróképességének azonban normális gazdasági viszonyok között egyenes arányban kell állnia a dolgozók által teljesített munkával és e munka eredményével. Az anyagi javakban megtestesült teherbíróképességet maguk a dolgozók hozzák létre munkájuk eredményeként. Ha a végzett munkával (tehát a teljesítményekkel) egyenes arányban vannak a bérek, akkor a népgazdaság teherbíróképességével sem kerülhetnek ellentétbe. Csak a munkateljesítés nélkül fizetett bér nem áll egyensúlyban a népgazdaság teherbíróképességével. Sajnos, ez az eset a múlt év első negyedében tényleg fennállott, s kénytelenek voltunk külföldi hiteleket igénybe venni, hogy az egyensúlyt helyreállítsuk. Arra az átmeneti időre, míg adósságaink fennállnak (tehát a népgazdaság teherbíróképessége nem arányos a tényleges teljesítmények nyekért járó bérekkel) indokolt a bérszínvonal emelkedésének a teljesítmények emelkedésétől független visszafogása. Kérdés, hogy még erre az átmeneti időre is az átlagbérellenőrzés módszere a legalkalmasabb-e akkor, amikor az nemcsak a béreket, hanem a bérekkel együtt a teljesítményeket is visszafogja, s állandó fékét jelenti a nemzeti jövedelem növelésére irányuló egyéni törekvéseknek.

A cikk azon állításával azonban egyetérthetünk, hogy ha a keresetek közötti arányok megfelelnek a végzett munka szerint történő elosztás elvének, ha az egyenlő munkát végzők keresete azonos színvonalú, akkor teljesen közömbös, hogy ezeket a kereseti arányokat milyen bérezési technikai módszerek segítségével hoztuk létre. Csak abban kell kételkednünk, hogy az átlagbérellenőrzés módszere mellett (tekintettel az időbérrel kombinált vagy degresszív teljesítmény-

bérrendszerekre) a végzett munka szerint történő elosztás elve teljesen érvényre juthat-e.

Azt is el kell ismernünk, hogy a vállalatok számára előírt átlagos bérszínvonal (mint maximum) kényszeríti a vállalatokat kereteiken belül bizonyos bérarányok kialakítására, a bérszínvonal tartására alkalmas bérrendszer kidolgozására. Azt azonban nem ismerhetjük el, hogy az átlagbéreknek teljesítményektől független megkötése bármilyen vállalati béropolitikai ügyeskedés esetén ösztönzőleg hatna nagyobb, minőségileg jobb teljesítményekre vagy nyersanyagokkal, szerszámokkal való nagyobb takarékosagra.

*

A béropolitikai intézkedések hatásának vizsgálatához rendkívül sok munkabérszisztematikai adatra van szükség. Különösen az átlagbérek alakulásának statisztikai megfigyelése rendkívül fontos. Magyarországon a múltban is (a Horthy-korszakban) igen széles körben és igen részletesen figyelték meg az átlagbérek alakulását. Nem a Központi Statisztikai Hivatalt vagy az akkori Iparügyi Minisztériumot érdekelte azonban az átlagbérek alakulásának gyárak, gyárakon belül műhelyek és szakmák szerinti folyamatos megfigyelése, hanem elsősorban a munkaadók (GYOSZ) szervezeteit. Még igen sokan emlékeznek rá, hogy ebben a korszakban, az akkori heti bérfizetési rendszernek megfelelően hetenként kiszámították a nagyobb vállalatoknál, jóformán minden ott előforduló foglalkozási ágban

és munkakörben az átlagos órakereseteket. Ezek változását hétről hétre elemezték, és vizsgálták a feltűnő ingadozások okait. Múlt évben a napisajtó is beszámolt például arról, hogy a Csepel Vas- és Fémművek gyártelepén abból az időből származó nagy fóliánsokat találtak, melyek üzemek és szakmák szerinti részletezésben a hetenként és havonként kiszámított átlagos órakereseteket tartalmazták, helyenként megkérdőjelezve az ingadozó (főleg emelkedést jelző) értékeket. Ezeket a megtalált bérszisztematikai nyilvántartásokat a sajtó úgy jellemezte, mint az akkori kapitalista kizsákmányolás tipikus dokumentumait. A vállalatok akkor egymás között tényleg ezeknek a bérszisztematikáknak alapján szabályozták a béreket, kizárólag azért, hogy a bérszínvonalat az érdekeiknek megfelelő szinten tarthassák. Ma azonban azért szükséges ilyen részletességű bérszisztematika (a vállalatok és a minisztériumok részére), hogy a termelés és a dolgozók életszínvonalának egyensúlya szempontjából elsősorban a dolgozók érdekében minél helyesebb béropolitikát lehessen folytatni, hogy meglepetések (bérlomaradások és aránytalan emelkedések) ne zavarják meg a kívánatos egyensúlyi helyzetet. A statisztika idejekorán, már kezdeti stádiumában jelezze az ilyen jelenségeket.

Részletes bérszisztematikára, a szakmák és vállalatok közötti bérarányok megállapítására továbbra is szükség lesz, nemcsak arra az átmeneti időre, amíg az úgynevezett átlagbérellenőrzés rendszerét fenn kell tartani.

Bács György

A Magyar Posta

A rendszeres és magánszemélyek rendelkezésére is álló postajáratokat a futárszolgálatból alakították ki Magyarországon a XVI. század közepén. Az állam a postaintézményt egy-egy család vezetésére bízta, akik közül legismertebb volt a Taxis és a Paár család. A posta magánigazgatása III. Károly idejében, 1722-ben szűnt meg. A levelek továbbításának akkoriban már kétféle rendszere volt: a közönséges levélpóstát összegyűjtötték, és hetenként kétszer továbbították, a sürgős leveleket azonnal stafétákkal küldték to-

vább, ami igen drága volt. Ismeretes volt akkor már az ajánlott levél fogalma is, főleg törvényszéki idézéseket küldtek ily módon. A XVIII. század vége felé a posta már hírlapokat is kézbesített. Ebben az időben 421 postaállomás, ebből 85 elágazási (átrovatoló) állomás működött.

A posta nagyarányú fejlődése a XIX. század második felében következett be. Ekkor már önálló postaigazgatóságok voltak, amelyek foglalkoztak a posta üzletszabályzatának kialakításával, bevezették a levélbélyegeket, rendezték a szál-

bérrendszerekre) a végzett munka szerint történő elosztás elve teljesen érvényre juthat-e.

Azt is el kell ismernünk, hogy a vállalatok számára előírt átlagos bérszínvonal (mint maximum) kényszeríti a vállalatokat kereteiken belül bizonyos bérarányok kialakítására, a bérszínvonal tartására alkalmas bérrendszer kidolgozására. Azt azonban nem ismerhetjük el, hogy az átlagbéreknek teljesítményektől független megkötése bármilyen vállalati béropolitikai ügyeskedés esetén ösztönzőleg hatna nagyobb, minőségileg jobb teljesítményekre vagy nyersanyagokkal, szerszámokkal való nagyobb takarékosagra.

*

A béropolitikai intézkedések hatásának vizsgálatához rendkívül sok munkabérszisztematikai adatra van szükség. Különösen az átlagbérek alakulásának statisztikai megfigyelése rendkívül fontos. Magyarországon a múltban is (a Horthy-korszakban) igen széles körben és igen részletesen figyelték meg az átlagbérek alakulását. Nem a Központi Statisztikai Hivatalt vagy az akkori Iparügyi Minisztériumot érdekelte azonban az átlagbérek alakulásának gyárak, gyárakon belül műhelyek és szakmák szerinti folyamatos megfigyelése, hanem elsősorban a munkaadók (GYOSZ) szervezeteit. Még igen sokan emlékeznek rá, hogy ebben a korszakban, az akkori heti bérfizetési rendszernek megfelelően hetenként kiszámították a nagyobb vállalatoknál, jóformán minden ott előforduló foglalkozási ágban

és munkakörben az átlagos órakereseteket. Ezek változását hétről hétre elemezték, és vizsgálták a feltűnő ingadozások okait. Múlt évben a napisajtó is beszámolt például arról, hogy a Csepel Vas- és Fémművek gyártelepén abból az időből származó nagy fóliánsokat találtak, melyek üzemek és szakmák szerinti részletezésben a hetenként és havonként kiszámított átlagos órakereseteket tartalmazták, helyenként megkérdőjelezve az ingadozó (főleg emelkedést jelző) értékeket. Ezeket a megtalált bérszisztematikai nyilvántartásokat a sajtó úgy jellemezte, mint az akkori kapitalista kizsákmányolás tipikus dokumentumait. A vállalatok akkor egymás között tényleg ezeknek a bérszisztematikáknak alapján szabályozták a béreket, kizárólag azért, hogy a bérszínvonalat az érdekeiknek megfelelő szinten tarthassák. Ma azonban azért szükséges ilyen részletességű bérszisztematika (a vállalatok és a minisztériumok részére), hogy a termelés és a dolgozók életszínvonalának egyensúlya szempontjából elsősorban a dolgozók érdekében minél helyesebb béropolitikát lehessen folytatni, hogy meglepetések (bérlomaradások és aránytalan emelkedések) ne zavarják meg a kívánatos egyensúlyi helyzetet. A statisztika idejekorán, már kezdeti stádiumában jelezze az ilyen jelenségeket.

Részletes bérszisztematikára, a szakmák és vállalatok közötti bérarányok megállapítására továbbra is szükség lesz, nemcsak arra az átmeneti időre, amíg az úgynevezett átlagbérellenőrzés rendszerét fenn kell tartani.

Bács György

A Magyar Posta

A rendszeres és magánszemélyek rendelkezésére is álló postajáratokat a futárszolgálatból alakították ki Magyarországon a XVI. század közepén. Az állam a postaintézményt egy-egy család vezetésére bízta, akik közül legismertebb volt a Taxis és a Paár család. A posta magánigazgatása III. Károly idejében, 1722-ben szűnt meg. A levelek továbbításának akkoriban már kétféle rendszere volt: a közönséges levélpóstát összegyűjtötték, és hetenként kétszer továbbították, a sürgős leveleket azonnal stafétákkal küldték to-

vább, ami igen drága volt. Ismeretes volt akkor már az ajánlott levél fogalma is, főleg törvényszéki idézéseket küldtek ily módon. A XVIII. század vége felé a posta már hírlapokat is kézbesített. Ebben az időben 421 postaállomás, ebből 85 elágazási (átrovatóló) állomás működött.

A posta nagyarányú fejlődése a XIX. század második felében következett be. Ekkor már önálló postaigazgatóságok voltak, amelyek foglalkoztak a posta üzletszabályzatának kialakításával, bevezették a levélbélyegeket, rendezték a szál-

lítási díjakat, új szolgáltatásokat — utánvételes és express küldemények — szerveztek és létrehozták a postatakarékpénztári szolgálatot.

A technika fejlődése nagymértékben előre vitte a hírközlés ügyét is. 1847-ben megkezdték a távíró vonalak építését, 1850-től már magánfelek is táviratozhattak. Ekkor három távíró állomásunk volt: Budapesten, Pozsonyban és Zágrábban. A távíró fejlődésének gyorsítása érdekében lehetővé tették, hogy községek, vállalatok és magánosok saját költségükön távíró állomásokat és hálózatot építhessenek, melyeket az állami távíróhálózatba kapcsoltak be. Ezt követően megkezdik a telefon bevezetését is. 1881-ben építették Budapesten az első távbeszélő hálózatot 50 előfizetővel. Rövid időn belül 6 vidéki városban is kiépült a helyi hálózat, s az előfizetők száma öt év alatt több mint tízszeresére emelkedett. 1890-ben építették az első távbeszélő összeköttetést Budapest és Bécs között. Utána a nagyobb vidéki városok és a külfölddel való távbeszélő összeköttetések építése is megkezdődött. A távíró és távbeszélő tevékenység ellátása és irányítása kezdetben nem a posta feladata volt. Erre a célra külön távíró igazgatóságokat létesítettek, ezeket 1887-ben egyesítették a postával. Az akkor kialakított szervezet azóta lényegében nem változott.

A posta tevékenysége a telefonhírmondó és a rádió feltalálásával tovább bővült. Az első rádió adó-vevő berendezést Magyarországon 1914-ben építették, amely kezdetben kizárólag rádiótávírozásra szolgált, az első rádióműsorszóró adóállomást, amely már a kultúra és a

közművelődés szolgálatában állott, 1925-ben helyezték üzembe.

A posta tevékenységi köre tehát lényegében az 1900-as évek elején alakult ki. Eredeti feladatának ellátása — az államigazgatás irányításához szükséges hírek továbbítása — mellett a lakosság társadalmi és kulturális szükségleteinek kielégítését is szolgált. Munkáját világszerte elismerték, mert feladatait gyorsan, pontosan, megbízhatóan végezte el.

A második világháború során elpusztult a postai épületek, berendezések és a hírközlő hálózat jelentős része. A felszabadulás után a posta legsürgősebb feladata a hírközlési hálózat újjáépítése és a kisebb károkat szenvedett műszaki berendezések üzembehelyezése volt.

A későbbi idők feladata lett volna, hogy az újjáépítés után újabb berendezéseket állítson üzembe, a postához került új dolgozók szakképzését biztosítsa, fejlessze a Magyar Postát.

A posta berendezéseinek korszerűsítése az ötéves terv folyamán részben megtörtént, de az elért fejlődés nem minden tekintetben kielégítő.

Az ötéves terv beruházásaiból a posta mindössze 994 millió forintot kapott, és felújítási kerete is kisebb volt annál, mint amennyit a berendezések állapota szükségessé tett volna. A beruházások és felújítások elmaradása elsősorban az állóeszközök állapotánál mutatkozik. Ha az állóalapok nettó értékét szembeállítjuk bruttó értékükkel, megállapíthatjuk, hogy az állóalapok nettó értéke a bruttó értékhez viszonyítva alacsony, és évről évre — ha kismértékben is — tovább csökken.

Az állóalapok nettó értéke a bruttó érték százalékában

Megnevezés	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.
	évben						
<i>Összesen</i>	77,9	76,6	75,6	74,9	73,4	71,8	69,8
Ebből:							
üzemi épületek, kábelek, légvezetékek	88,1	87,0	83,0	81,2	80,6	.
gépi berendezések	67,2	66,9	66,8	63,5	60,9	.
járművek	61,9	58,4	56,1	50,6	44,8	.

A posta állóalapjainak jelenlegi nem kielégítő állapotához hozzájárult az is, hogy a rendelkezésre álló hitelkeretet elsősorban beruházásra használták fel, a

felújítások elvégzése háttérbe szorult. 1953 óta a posta több gondot fordít a felújításokra.

A beruházások és felújítások alakulása

Megnevezés	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.
	évben						
<i>Beruházás és felújítás összesen</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ebből:							
beruházás	91,1	84,5	87,5	76,6	58,4	47,5	59,0
felújítás	8,9	15,5	12,5	23,4	41,6	52,5	41,0
Felújítási terv teljesítése	94,0	75,2	95,6	100,2	97,3	91,9

A technikai felszereltségen kívül lényeges befolyást gyakorol a posta munkájára, hogy dolgozói mennyire szakképzettek, milyen hosszú gyakorlattal rendelkeznek. 1937-ben például alkalmazottainak közel 60 százaléka 15 évnél régebben volt a posta szolgálatában. A felszabadulás utáni években a dolgozók igen nagy százaléka cserélődött ki.

Év	Cserélődés az összlétszám százalékában
1950.	14,3
1951.	15,3
1952.	19,7
1953.	17,2
1954.	23,0
1955.	25,9
1956.*	21,5

* A IV. negyedév nélkül. Becsült adat.

Ezekután vizsgáljuk meg, hogy a posta az adott körülmények között hogyan végezte el megnövekedett feladatait.

Postahálózat

Ahhoz, hogy a posta a kívánt követelményeknek eleget tudjon tenni, hálózatát ki kellett terjesztenie.

A kapitalista postának annak idején nem volt érdeke, hogy a falusi és tanyai lakosság részére lehetővé tegye a postai szolgáltatások igénybevételét. A postai hálózatot tehát ki kellett bővíteni, be kellett kapcsolni a falvakat és a tanyavilágot a hírközlés hálózatába. A hálózat kiterjesztése általában a postahivatalok és a fiókposták számának szaporítása révén történt.

A postahálózat alakulása

Megnevezés	1937.	1949.	1951.	1953.	1954.	1955.	1956.
	évben						
Postahivatalok száma	1875	2161	2205	2277	2270	2285	2280
Fiókposták száma	587	667	848	825	825	805	824

Olyan helyeken, ahol külön postahivatal vagy fiókposta létesítése nem lett volna gazdaságos, külterületi kezelő járatokat szerveztek. A külterületi kezelők gyalog, kerékpárral vagy motorkerékpárral és az utóbbi években lóháton járnak be a tanyavilágot, a kézbesítésen kívül feladatuk a felvételi szolgálat (levelek, csomagok és pénz felvétele, értékcikkek árusítása stb.) ellátása is.

A postahivatalok számának emelésével és a külterületi kezelő járatok megszervezésével az ország egész területét sikerült a postahálózatba bevonni.

Az ország távbeszélővel való ellátottsága a felszabadulás előtti időben még kevésbé volt fejlett, mint a postaszervekkel való ellátottság. A felszabadulás előtt

a fiókposták legnagyobb része távbeszélővel nem volt felszerelve, 1937-ben az ország községeinek csak mintegy 65 százaléka volt a távbeszélő hálózatba bekapcsolva. Az elmúlt években minden községben létesítettek távbeszélőállomást, ezenkívül a falutelefon-program végrehajtása során számos állami gazdaságban, termelészövetkezetben, erdőgazdaságban és tanyaközpontban is.

Postaszolgálat

A postaszolgálat — amin a levelekkel, hírlapokkal, csomagokkal, utalványokkal, csekkekkel kapcsolatos tevékenységet értjük — forgalma 1937-hez viszonyítva jelentősen emelkedett.

A postaszolgálat forgalma millió darabban

Megnevezés	1937.	1949.	1953.	1954.	1955.	1956.
	évben					
Közönséges levélpostai küldemény	358,3	309,2	455,5	476,8	441,5	379,7
Ajánlott levélpostai küldemény ..	8,2	12,8	26,3	29,6	28,5	24,8
Express levélpostai küldemény ..	0,9	2,7	9,4	9,1	8,1	6,1
Hírlap küldemény	109,8	132,5	417,3	483,8	520,8	500,0
Csomag küldemény	9,8	10,2	10,2	10,3	10,4	8,1
Postautalvány küldemény	10,4	9,0	23,1	24,5	24,7	23,2
Takarék csekk be- és kifizetések .	27,9	54,4	53,3	45,2	41,7	37,0

A levélforgalom növekedése nem a lakosság, hanem a gazdasági élet megnövekedett levélforgalmának a következménye. A postautalvány és a csekk-, takarékforgalom növekedését túlnyomórészt az okozta, hogy a bankok államosítása, valamint a Postatakarékpénztár megszűnése után a Magyar Nemzeti Bank és az Országos Takarékpénztár hiányos fiókhálózata a pénzforgalmat lebonyolítani nem tudta, és ezért a postára igen sok bankszerű feladat hárult.

Elsősorban az utalvány-, csekk és takarékforgalom növekedése terhelte túl és terheli még ma is a postai felvevő szolgálatot. A postahivatalokban gyakori a torlódás, sorbanállás.

A közönség elsősorban azt kívánja, hogy a posta a küldeményeket gyorsan és hiánytalanul juttassa el a címzetthez.

A megnövekedett forgalom mellett azonban a gyors és hiánytalan kézbesítést a posta nem mindig tudja biztosítani. A posta a távolsági leveleknek csak mintegy 70 százalékát kézbesíti a feladást követő napon.

A kézbesített levelek átfutási ideje

Időszak	A feladást követő		
	első	második	harmadik vagy későbbi
	napon kézbesített levelek száma az összes kézbesített levelek százalékában		
1952. május	70,5	25,9	3,6
1953. december	69,7	27,6	2,7
1956. április	70,8	26,7	2,5

A Budapestre érkező levelek átfutási ideje még hosszabb.

A feladást követő első napon meg nem érkezett levelek aránya

Megnevezés	Időszak	Budapestre	Városba	Falura	Összesen
		feladott levelek			
Budapestről	1952. június	—	22,3	26,2	23,8
	1953. december	—	27,7	32,0	28,3
	1956. április	—	25,8	25,8	25,8
Városból	1952. június	59,9	24,6	19,7	26,7
	1953. december	42,9	31,8	19,2	29,6
	1956. április	46,3	24,7	20,0	26,9
Faluról	1952. június	61,1	28,1	34,2	34,8
	1953. december	43,7	29,2	25,1	32,1
	1956. április	46,3	25,3	27,9	32,7
Összesen	1952. június	60,6	25,5	26,4	29,5
	1953. december	43,3	31,4	24,2	30,3
	1956. április	45,1	25,2	24,3	29,2

A levelek kézbesítése ritkább időközökben történik, mint régen. 1937-ben a postahivatalok közül 912 naponta kétszer, 54 pedig háromszor vagy ennél is többször kézbesítette a levélpostát. Jelenleg naponta kétszer mindössze 15 postahiva-

tal kézbesít levélpostát, háromszori kézbesítés egy hivatalnál sincs.

A külterületi kézbesítés megoldása nem könnyű feladat. A legtöbb külterületi kézbesítő csomagokat nem kézbesít, a pénzküldeményektől nem fizeti ki háznál,

csak a szállítólevelet, illetve az utalványt adja át, a napilapokból több példányt összegyűjtve kézbesít. Egyes kézbesítők felvételi szolgálatot nem látnak el. A posta megszervezte ugyan a külterület postai ellátását, zavartalan lebonyolítását azonban még nem tudta mindenütt biztosítani.

A közönség — mivel a kézbesítő szolgálatot általában lassúnak tartja — mind több express levelet és táviratot küld. (Az express levelek és táviratok száma mintegy kétszerese az 1937. évinek.)

A csomagok továbbítása 1953 óta jelentősen javult, és a küldemények kb. 90 százalékát a feladást követő második napon kézbesítik. Budapesten még ennél is jobb a helyzet, mert reprezentatív megfigyelésünk szerint két napon belül csupán a küldemények 1,5 százalékát nem kézbesítik.

A Budapestre érkező csomagok átfutási ideje

Időszak	A feladást követő		
	első	második	harmadik vagy későbbi
	napon kézbesített csomagok az összes kézbesített csomagok százalékában		
1953. IV. negyedév.	33,2	51,0	15,8
1956. IX. hó	77,3	21,3	1,4

A postával szemben támasztott további követelmény, hogy a küldeményeket hiánytalanul juttassa el rendeltetési helyükre. A könyvelt küldemények — ajánlott levél, csomag, utalvány stb. — szállításáért a posta anyagi felelősséget is vállal, elveszésük, sérülésük vagy kifosztásuk esetén csomagnál köteles a küldemények értékével arányos, előre megállapított összeget, az utalványnál pedig a teljes összeget fizetni. A kártérítési esetek száma több, mint 1937-ben volt: 1955-ben hétszer annyi csomagért fizettek kártérítést, mint 1937-ben.

Távírószolgálat

A posta távíróforgalma az 1937. évihez viszonyítva kétszeresére növekedett.

A megnövekedett forgalom következtében a táviratok nem jutnak el elég gyorsan a feladótól a címzettig. Szakemberek véleménye szerint a táviratokat 4 órán belül kellene rendeltetési helyükre juttatni, a gyakorlatban azonban mintegy 25 százalék 4 órán túl érkezik meg rendeltetési helyére.

A Budapestre érkező táviratok átfutási ideje

Időszak	A feladást követő		
	4 órán belül	4—6 óra között	6 órán túl
	a címzetthez juttatott táviratok száma az összes kézbesített táviratok számának százalékában		
1953. IV. negyedév.	63,1	24,2	12,7
1956. IX. hó	72,8	22,8	4,4

A távíróforgalom zavartalan lebonyolítását még több körülmény akadályozza.

A táviratok kézbesítési ideje Budapesten

Időszak	Budapesten a kézbesítő hivatalhoz való érkezéstől számítva			
	1 órán belül	1—2 óra között	2—3 óra között	3 órán túl
	kézbesített táviratok száma az összes kézbesített táviratok számához viszonyítva százalékban			
1953. IV. negyedév	63,3	22,8	6,5	7,4
1956. IX. hó	54,7	31,2	9,4	4,7

A fejlettebb technika a távíróforgalmat is megváltoztatja. Egyre nagyobb szerepe van a távgépíró szolgálatnak. Ennek segítségével a közületek, vállalatok egymás között és vidéki szerveikkel a távbeszélőhöz hasonlóan közvetlen összeköttetést létesíthetnek.

A távgépíró szolgálatot igénybevevő szervek száma jelenleg mintegy 280, számuk állandóan növekszik.

Távbeszélőszolgálat

A távbeszélőszolgálat 1937-hez képest sokat fejlődött.

A távbeszélő beszélgetések alakulása

Megnevezés	1937.	1949.	1953.	1954.	1955.	1956.
	évben (ezer beszélgetés)					
Távolsági beszélgetések	5 364	10 404	23 967	24 063	25 227	24 944
Helyi beszélgetések	173 207	176 730	357 929	394 654	416 929	438 205

A posta a műszaki berendezéseket — beruházási hitelkeret és anyag hiányában — nem tudta a távolsági forgalom emelkedésével párhuzamosan kellőképpen fejleszteni. Még mindig sok az ún. felfűzős áramkör (különösen Szeged, Baja, Kiskőrös térségében), ami a forgalom lebo-

nyolítását lassítja. Egy-egy ilyen áramkörre átlag 4 község van rákapcsolva, és amíg az egyik beszélgetést folytat, a többinek várakoznia kell. A korszerűtlen műszaki berendezések okozzák azt, hogy egyes esetekben a beszélgetések kapcsolására sokat kell várakozni.

Távolsági beszélgetések várakozási ideje

Megnevezés	0—15		15—60		60 és több	
	perc várakozási idő után kapcsolt távolsági beszélgetések az összes távolsági beszélgetés százalékában					
	1954.	1955.	1954.	1955.	1954.	1955.
	évben					
<i>Összes megtigyelt távolsági beszélgetés</i>	68,5	68,9	25,7	24,8	5,8	6,3
Ebből:						
Állami						
igen sürgős....	90,6	84,0	8,2	14,9	1,2	1,1
sürgős	60,0	63,8	35,5	31,1	4,5	5,1
egyszerű	69,8	69,5	24,5	24,1	5,7	6,4
magán						
azonnali	94,7	95,1	4,2	4,9	1,1	—
igen sürgős ...	82,6	87,8	15,1	10,8	2,3	1,4
egyszerű	68,3	69,2	25,5	24,5	6,3	6,3
szolgálati						
sürgős	60,8	70,5	35,8	26,8	3,4	2,7

A forgalom gyorsabb lebonyolításának érdekében a posta 1952-ben a beszélgetések időtartamát a nagyforgalmú időszakban maximálisan 10 percre korlátozta, és 6 percen túl már többszörös díjat szed.

Ez az intézkedés azonban számottevő javulást nem hozott.

A több, mint kétszeresére növekedett helyi beszélgetést elsősorban a bekapcsolt állomások számának növelése tette lehetővé.

A bekapcsolt főállomások száma

Megnevezés	1937.	1949.	1951.	1953.	1954.	1955.	1956.
	évben bekapcsolt főállomások száma						
Budapesten	70 325	56 332	87 553	99 004	103 112	111 410	117 002
Vidéken	41 455	34 720	44 341	60 478	66 312	71 979	75 264
<i>Összesen</i>	<i>111 780</i>	<i>91 052</i>	<i>131 894</i>	<i>159 482</i>	<i>169 424</i>	<i>183 389</i>	<i>192 266</i>

Míg 1937 előtt évenként átlag 6—8 százalékkal emelkedett a távbeszélő állomások száma, addig 1949-től 1952-ig a növekedés évente átlag 16—20 százalékos volt. 1952 után a fejlődés üteme már csökkent. Az elért jelentős eredmény ellenére

az egy lakosra jutó távbeszélő állomások száma még mindig elmarad a külföldi országokétól.

A felszabadulás után — különösen Budapesten — nőtt az ikerállomások száma is.

Az ikertelefon elterjedése Budapesten

Időszak	Ikerállomások száma	
	darab	az összes állomások számának százalékában
1937	20 254	28,8
1949	20 843	37,0
1951	44 652	51,0
1953	48 809	49,3
1954	50 843	49,3
1955	56 384	50,6
1956	59 035	50,4

Az utóbbi években nőtt a közületek és a vállalatok alközponti berendezéseinek és mellékállomásainak száma is. 1956-ban csaknem kilencszerannyi alközpont működött, mint 1957-ben.

Az állomások és a beszélgetések számának emelkedése azonban végsőig igénybevette a műszaki berendezéseket, a megnövekedett forgalmat a posta nem tudja zavartalanul lebonyolítani. Főleg a budapesti központok túlterheltek, ezért különösen a külső kerületekben néha hosszú ideig kell várni a vonalra, és gyakori a sikertelen hívás.

A műszaki berendezések nagyfokú igénybevétele miatt a posta az utóbbi években a telefon felszerelési igényeket már nem tudja kielégíteni.

Az igények csökkentésére a posta 1952-től kezdve ismét bevezette a felszerelési díjat, ennek ellenére — kellő kapacitás hiányában — évenként igen sok kérelmet kénytelen volt visszautasítani. A visszautasított kérelmek száma Budapesten 1954-ben 17 260, 1955-ben 21 502, 1956-ban 17 884 volt.

Az elmúlt két évben a posta fokozott figyelmet fordított a nyilvános távbeszélő állomások műszaki gondozására. Reprezentatív megfigyelés szerint az állomásoknak jelenleg átlag kb. 10 százaléka használhatatlan. Ennek nagyrészt az az oka, hogy a közönség egyrésze ezekre a készülékekre nem vigyáz. A használhatatlanná vált készülékeket a posta igyekszik minél gyorsabban kijavítani.

Az utcai fülkék elhelyezése több esetben tervszerűtlen. A külső kerületekben kevés a nyilvános állomások száma. Budatétényben, Cinkotán, Csillaghegyen, Rákoskeresztúron, Pestimrén és Nagytétényben csupán egy-két fülke található.

Rádiószolgálat

A posta szolgáltatásai közül a rádió jellegében eltér a többi hírközlési ágtól, mert a hírközlésen kívül egyben a kultúra terjesztésének egyik leghatásosabb eszköze is. A rádiószolgálat területén a posta feladata csupán az adóberendezések üzemeltetésére, azok karbantartására, valamint az előfizetési díjak beszedésére korlátozódik, mégis a zavartalan vétellehetőség biztosításával, újabb és nagyobb teljesítményű adók üzembehelyezésével a posta is jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy jelenleg több millióra tehető azok száma, akiket a rádió nevel, oktat és szórakoztat.

A második világháborúban a rádióadók is csaknem teljes egészükben megsemmisültek, romokban hevert a lakihegyi nagyadó, Európa legmagasabb antennatornya. A posta számtalan akadály ellenére már 1945. május 1-re üzembehelyezett a szabadsághegyi távbeszélő központban egy 0,5 KW-os és nem sokkal később a belvárosi központban egy 1,25 KW-os műsorszóró adót. Még a felszabadulás évében elkészült az új lakihegyi adó 20 KW-os teljesítőképességgel, ezt követően pedig egyre szaporodott a rádióadók száma, úgyhogy jelenleg háromszor annyi adónk van, mint 1937-ben, és teljesítményük (kisugárzott energiájuk) közel ötszöröse az 1937. évének. A lakihegyi 135 KW-os Kossuth adó a középhullámú frekvencia egyik legértékesebb részén fekszik, az ország egész területét jól besugározza, vétellehetősége jó. A Petőfi adó műsorát azonban igen kedvezőtlen frekvenciasávon adják (a közeli sávokon erős külföldi adók működnek), és így vétellehetősége — annak ellenére, hogy 1953-ban üzembehelyezték a balatonszabadi adót — közel sem olyan jó, mint a Kossuth adóé.

1953-ban megindultak a megyei helyi műsorközvetítések is. Az önálló megyei adók a megyét érdeklő hírekről és közleményekről tájékoztatják a lakosságot. Jelenleg 5 megyében közvetít a rádió megyei műsort a vételre legalkalmasabb esti órákban.

Az adók számának és teljesítményüknek erőteljes növekedésével egyidejűleg emelkedett az előfizetők száma is, évenként átlag 130 000-rel.

A rádióelőfizetők száma 1000 főben

Év	Összes rádió-előfizetők	Ebből	
		Budapesten	vidéken
1937	338	134	204
1949	585	249	336
1954	1255	420	835
1955	1414	451	963
1956	1567	491	1076

1949-ben a posta a Szovjetunióban jól bevált és olcsó vezetékes rádiót nálunk is bevezette. Jelenleg kb. 400 helységben több mint 500 vezetékes rádió-góc működik, és az összes rádióelőfizetők számából közel negyed millió a vezetékes rádiót hallgatja.

A műsorszóró rádióadók üzemeltetése mellett a posta feladata a nemzetközi rádiótávíró-forgalom lebonyolítása is. Jelenleg 15 viszonylatban 10 rádióadónk 76 KW teljesítménnyel bonyolítja le a nemzetközi rádiótávíró forgalmat.

*

A posta fejlődésének ütemét az 1956. évi ellenforradalmi események — a többi népgazdasági ághoz hasonlóan — erősen

hátráltatták. A postának mintegy 20 millió forint kára keletkezett. Az épületekben mintegy 5,5, a hálózatban 4,5, az üzemi berendezésekben mintegy 3 millió forint, a vezetékes rádióhálózatban pedig közel 200 000 forint kár keletkezett. A posta járműparkját 1,8 millió forint kár érte.

*

Az elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy a Magyar Posta a felszabadulás óta sokat fejlődött, forgalma megnövekedett, de szolgáltatásainak minősége a követelményeket még nem minden téren elégíti ki. A posta különböző szervezési intézkedésekkel, belső tartalékok feltárásával mind ez ideig többé-kevésbé biztosította a forgalom zavartalan lebonyolítását. A távközlési hálózat korszerűtlensége, a távbeszélő központok kapacitáshiánya azonban a legutóbbi évek jelentős eredményei mellett is egyre égetőbben veti fel a posta teljes korszerűsítésének kérdését.

Móder György

Az Európai Statisztikusok Értekezletének rövid időközi mutatókkal foglalkozó munkacsoport-ülése

Az Európai Statisztikusok Értekezlete 1958. március 10. és 15. között Genfben munkacsoport-ülést tartott. Ezen az ülésen Anglia, Ausztria, Csehszlovákia, Dánia, Franciaország, Hollandia, Jugoszlávia, Luxemburg, Magyarország, a Német Szövetségi Köztársaság, Norvégia, Olaszország, Spanyolország, Svájc, a Szovjetunió és az Egyesült Államok képviselői vettek részt; ezenkívül képviseltette magát a Nemzetközi Statisztikai Intézet is. A munkacsoport a gazdasági változások rövid időközönkénti mutatóinak problémájával foglalkozott. Az Európai Statisztikusok Értekezlete ezt a témát 1955 szeptemberében tartott teljes ülésén vette fel programjába. A munkát annak idején egy szűkkörű szakértői csoport indította el, aminek eredményeképpen 1956 májusában tartották az első munkacsoport-ülést, amely kijelölte a szóbanforgó célra alkalmas mutatók körét, majd foglalkozott e mutatók egy bizonyos csoportjával

(a folyó és várható tőkekiadások — a beruházások és az ezekkel kapcsolatos rendelkezések statisztikájával), valamint a statisztikai adatok jelzett célra való fokozott felhasználhatósága érdekében a statisztikai adatgyűjtés meggyorsításával.

A most megtartott második munkacsoport-ülés az Európai Statisztikusok Értekezletének 1957 júniusában tartott teljes ülésén hozott határozat alapján az egész kérdéskomplexumból egy meghatározott kör: a lakosság fogyasztásának statisztikai adataival foglalkozott.

A munkacsoport előjáróban elhatározta, hogy a szóbanforgó téma kapcsán ez alkalommal nem kíván foglalkozni az éves-, vagy hosszabb időközi adatokkal, illetve csak annyiban, amennyiben ez a rövid időközi mutatók kérdésével közvetlenül kapcsolatos, továbbá a folyóáras kiadások értékeléséhez szükséges árindexekkel, és végül a fogyasztók fogyasztási szándékainak kutatásával. Leszögezte

A rádióelőfizetők száma 1000 főben

Év	Összes rádió-előfizetők	Ebből	
		Budapesten	vidéken
1937	338	134	204
1949	585	249	336
1954	1255	420	835
1955	1414	451	963
1956	1567	491	1076

1949-ben a posta a Szovjetunióban jól bevált és olcsó vezetékes rádiót nálunk is bevezette. Jelenleg kb. 400 helységben több mint 500 vezetékes rádió-góc működik, és az összes rádióelőfizetők számából közel negyed millió a vezetékes rádiót hallgatja.

A műsorszóró rádióadók üzemeltetése mellett a posta feladata a nemzetközi rádiótávíró-forgalom lebonyolítása is. Jelenleg 15 viszonylatban 10 rádióadónk 76 KW teljesítménnyel bonyolítja le a nemzetközi rádiótávíró forgalmat.

*

A posta fejlődésének ütemét az 1956. évi ellenforradalmi események — a többi népgazdasági ághoz hasonlóan — erősen

hátráltatták. A postának mintegy 20 millió forint kára keletkezett. Az épületekben mintegy 5,5, a hálózatban 4,5, az üzemi berendezésekben mintegy 3 millió forint, a vezetékes rádióhálózatban pedig közel 200 000 forint kár keletkezett. A posta járműparkját 1,8 millió forint kár érte.

*

Az elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy a Magyar Posta a felszabadulás óta sokat fejlődött, forgalma megnövekedett, de szolgáltatásainak minősége a követelményeket még nem minden téren elégíti ki. A posta különböző szervezési intézkedésekkel, belső tartalékok feltárásával mind ez ideig többé-kevésbé biztosította a forgalom zavartalan lebonyolítását. A távközlési hálózat korszerűtlensége, a távbeszélő központok kapacitáshiánya azonban a legutóbbi évek jelentős eredményei mellett is egyre égetőbben veti fel a posta teljes korszerűsítésének kérdését.

Móder György

Az Európai Statisztikusok Értekezletének rövid időközi mutatókkal foglalkozó munkacsoport-ülése

Az Európai Statisztikusok Értekezlete 1958. március 10. és 15. között Genfben munkacsoport-ülést tartott. Ezen az ülésen Anglia, Ausztria, Csehszlovákia, Dánia, Franciaország, Hollandia, Jugoszlávia, Luxemburg, Magyarország, a Német Szövetségi Köztársaság, Norvégia, Olaszország, Spanyolország, Svájc, a Szovjetunió és az Egyesült Államok képviselői vettek részt; ezenkívül képviseltette magát a Nemzetközi Statisztikai Intézet is. A munkacsoport a gazdasági változások rövid időközönkénti mutatóinak problémájával foglalkozott. Az Európai Statisztikusok Értekezlete ezt a témát 1955 szeptemberében tartott teljes ülésén vette fel programjába. A munkát annak idején egy szűkkörű szakértői csoport indította el, aminek eredményeképpen 1956 májusában tartották az első munkacsoport-ülést, amely kijelölte a szóbanforgó célra alkalmas mutatók körét, majd foglalkozott e mutatók egy bizonyos csoportjával

(a folyó és várható tökekiadások — a beruházások és az ezekkel kapcsolatos rendelkezések statisztikájával), valamint a statisztikai adatok jelzett célra való fokozott felhasználhatósága érdekében a statisztikai adatgyűjtés meggyorsításával.

A most megtartott második munkacsoport-ülés az Európai Statisztikusok Értekezletének 1957 júniusában tartott teljes ülésén hozott határozat alapján az egész kérdéskomplexumból egy meghatározott kör: a lakosság fogyasztásának statisztikai adataival foglalkozott.

A munkacsoport előjáróban elhatározta, hogy a szóbanforgó téma kapcsán ez alkalommal nem kíván foglalkozni az éves-, vagy hosszabb időközi adatokkal, illetve csak annyiban, amennyiben ez a rövid időközi mutatók kérdésével közvetlenül kapcsolatos, továbbá a folyóáras kiadások értékeléséhez szükséges árindexekkel, és végül a fogyasztók fogyasztási szándékainak kutatásával. Leszögezte

azt is, hogy a rövid időközi mutatók rendszerét lehetőleg össze kell egyeztetni az ugyanilyen, de hosszabb időközre vonatkozó adatok rendszerével és megállapította, hogy e célra jó alapot képez a nemzeti jövedelemszámítás rendszere. (Közlebről az európai országok egy sora által elfogadott rendszerről volt szó, amely az anyagi javak és szolgáltatások kezelése tekintetében lényegesen eltér a mi gyakorlatunktól, magának az anyagi javaknak a számbavételi rendszere tekintetében viszont fő vonásaiban közel áll a miénkhez.) A munkacsoportülés ezek után leszögezte, hogy a személyes fogyasztási kiadások rövid időközönkénti figyelemmel kísérése elsősorban abból a célból szükséges, hogy a) a fogyasztás színvonalának, e színvonal változásának és ha lehet, várható alakulásának rövid időközönkénti nyomonkövetése váljék lehetővé, b) hogy a háztartások gazdasági helyzetében bekövetkezett változásokat és a fogyasztás szerkezetét lehessen vizsgálni és c) egyes speciális kérdések tanulmányozása céljából, mint például a fogyasztás szerkezetének szezonális változása, piackutatás stb. A fenti főbb célok megvalósítása értelemszerűen más-más összeállítású adatokat kíván; egyesekhez elég a rendszeres, állandó, illetve a viszonylag gyorsan változó, változásokra érzékeny kiadások globális alakulásának ismerete, míg másokhoz a fogyasztás részletesebb megfigyelése szükséges, ezért a különböző célok kielégítéséhez szükséges különböző igényekre tekintettel kell lenni. A munkacsoport-ülés ezután tizenkét tételben (élelmiszer, ital, dohányáru, ruházati és egyéb személyes használati cikkek, lakbér-vízdíj, fűtés-világítás, bútorklakberendezés-háztartási cikkek, háztartási kiadások, egészségügyi kiadások, közlekedés, szórakozás-üdülés és egyéb szolgáltatások) rögzítette a lakosság fogyasztásának csoportosítását, majd a lehetőséghez képest egyeztette az e csoportokhoz sorolandó tételeket és végül értékelte a számításbajövő statisztikai forrásokat.

A munkacsoport mindennek alapján ajánlást készített, mely amellet, hogy általában javítani, szélesíteni tanácsolja az egyes országokban folyó fenti területre vonatkozó statisztikai munkát, javasolja, hogy:

a lakosság fogyasztásának rövid időközi figyelemmel kísérése az egyes országokban lehetőleg egységesen

1. a fent felsorolt tizenkét csoport szerint összefoglalva történjék,

2. lehetőleg az össznépeesség egész fogyasztása is legyen folyamatosan kimutatva.

3. ahol ez nem lehetséges, ott legalább kisebb körre, a fogyasztás főbb csoportjaira vonatkozóan összefoglalva történjék folyamatos adatszolgáltatás [a) élelmiszer-ital, dohányzás, b) ruházat és egyéb személyes használati cikk, c) bútorklakberendezés és háztartási cikkek és d) közlekedési eszközök],

4. a fogyasztási kiadások rendszerességének, jellegének megfelelően is történjék folyamatos adatszolgáltatás [a) nem tartós, b) tartós fogyasztási javak, c) a két csoport között átmenetet képező javak, mint például ruházat, d) szolgáltatások].

*

A munkacsoport ülése hasznosnak mondható úgy a módszerek egyeztetésével, mint egymás viszonyainak kölcsönös megismerésével kapcsolatban. Így például bizonyos mértékig újszerű volt számunkra, hogy azokban az országokban is, amelyekben a kereskedelem teljesen magánkézen van, a lakosság fogyasztására vonatkozólag a miénkétől eltérő módszerek segítségével bár, de viszonylag széles alapokon nyugvó statisztikai adatok állnak rendelkezésre, és fordítva, csodálkozást, majd a részletek megismerése után bizonyos elismerést aratott nálunk (és hozzánk hasonlóan a többi szocialista országban) folyó háztartásstatisztikai munka kiterjedtsége, szervezettségének célszerűsége.

Hasznos volt az ülés azért is, mert iniciatívát adott adatszolgáltatásunk kiszélesítésére, gazdagítására. Így például nálunk is hasznos lenne, ha a kereskedelmi-, piaci, valamint egyéb forgalmi adatok és a háztartásstatisztika kellő felhasználásával az eddiginél kiterjedtebb lakosságfogyasztási adatokat közölnénk, amire eddig nem került sor, noha kisebb-nagyobb erőfeszítés árán ennek feltételei megteremthetők. Alig szorul bizonyításra, hogy e kérdésnek az ismerete nagyon fontos nálunk is, természetesen

nem a gazdaság várható fejlődésének előre jelzése céljából, hanem azért, mert a lakosság életkörülményeinek változását kellően nyomonkövetve nagyobb lehetőség nyílik a szükségletek jobb kielégítése érdekében teendő intézkedések időbeli meghozatalára, esetleges hiányok pótlására, s végül azért, hogy a soronkövetkező időszakok tervezéséhez a valóságos fejlődés lehető alapos ismerete nyújtson minél biztosabb alapot.

Az eddigi munka a közösen elvégzendő feladatok nagy részét megoldotta. A mun-

kacsoport a fenti ajánlásokon kívül a közérdeklődésre tekintettel a háztartásstatisztikával kapcsolatos kérdések napi-rendre tűzését, valamint néhány korábban kitűzött, eddig végre nem hajtott feladat feletti döntést javasolt. Arról, hogy mind-ebből mi valósuljon meg, s általában folyják-e a gazdasági változások rövid, időközi mutatóival kapcsolatban további közös munka, az Európai Statisztikusok Értekezletének legközelebbi plenáris ülése van hivatva dönteni.

M. A-né

Az életszínvonal mutatóinak rendszere és kiszámítási módszere Romániában*

A tanulmány bevezető részében az életszínvonal mérésének általános kérdéseivel foglalkozik. Ezzel kapcsolatban helytelenek, tudományosan nem eléggé megalapozottnak minősíti az olyan kísérleteket, amelyek egyetlen szintetikus mutatóba összesűrítve kívánják az életszínvonalat befolyásoló valamennyi tényező hatását kifejezni. Az ilyen mutató sohasem lehet teljes, s kiszámítása olyan sok feltételezésen alapulna, hogy az már a legtisztább formalizmussal lenne határos. Az életszínvonal méréséhez mutatószám-rendszerre van szükség. Ezzel a mutatószám-rendszerrel kapcsolatban a következő általános alapelveket kell lerögzíteni.

1. A mutatószám-rendszernek csak olyan lényeges és szintetikus mutatókat kell tartalmaznia, amelyeknek összefüggései a lehető legteljesebben jellemzik az életszínvonalat.

2. A mutatószám-rendszernek ki kell elégítenie azt a követelményt, hogy követni lehessen vele az életszínvonal alakulását 1938-tól napjainkig.

3. A mutatók rendszerét és módszerét úgy kell kialakítani, hogy módot adjon nemzetközi összehasonlításokra is.

AZ ÉLETSZÍNVONAL JELLEMZÉSÉNEK MUTATÓSZÁM-RENDSZERE

A tanulmány az életszínvonal mérésére szolgáló mutatószámokat két csoportra

bontja: közvetlen és közvetett (kisegítő) mutatószámokra. Az előbbieket közvetlenül jellemzik az életszínvonal alakulását, az utóbbiak olyan társadalmi-gazdasági jelenségeket jellemeznek, amelyek közvetve határozzák meg vagy tükrözik az életszínvonalat.

Közvetlen mutatószámok

1. Reálbér.
2. A népesség reáljövedelme.
3. A népesség fogyasztása (beleértve a lakásvizonyokat is).
4. A népesség társadalmi-kulturális kiadásai.

Közvetett mutatószámok

1. Nemzeti jövedelem.
2. Fogyasztási alap.
3. Csecsemőhalandóság.
4. Morbiditás.
5. Természetes szaporodás.

A *reálbérindex* mutatószámai a munkások és alkalmazottak életszínvonalának jellemzésére szolgálnak. Az összes munkások és alkalmazottak reálbérének vizsgálata mellett külön vizsgálják:

- a) az összes munkások,
- b) az ipari munkások,
- c) a mezőgazdasági munkások (állami szektor),
- d) a mérnökök és technikusok,
- e) a tisztviselők,
- f) a kisegítő személyzet (őrök, portások, tűzoltók),
- g) a bükaresti és fontosabb ipari központok munkásai,
- h) a kis, közepes és magas fizetésű munkáscsoportok

reálbérének alakulását. A viszonyítási alap a legtöbb összehasonlításnál az 1938. és az 1955. év. Tervbe vették továbbá egy olyan módszer kidolgozását, amely lehe-

* A román Központi Statisztikai Igazgatóság által készített tanulmány, megjelent a *Revista de Statistica* 1957. évi 11. számában. Rövidített ismeretetés.

nem a gazdaság várható fejlődésének előre jelzése céljából, hanem azért, mert a lakosság életkörülményeinek változását kellően nyomonkövetve nagyobb lehetőség nyílik a szükségletek jobb kielégítése érdekében teendő intézkedések időbeli meghozatalára, esetleges hiányok pótlására, s végül azért, hogy a soronkövetkező időszakok tervezéséhez a valóságos fejlődés lehető alapos ismerete nyújtson minél biztosabb alapot.

Az eddigi munka a közösen elvégzendő feladatok nagy részét megoldotta. A mun-

kacsoport a fenti ajánlásokon kívül a közérdeklődésre tekintettel a háztartásstatisztikával kapcsolatos kérdések napi-rendre tűzését, valamint néhány korábban kitűzött, eddig végre nem hajtott feladat feletti döntést javasolt. Arról, hogy mind-ebből mi valósuljon meg, s általában folyják-e a gazdasági változások rövid, időközi mutatóival kapcsolatban további közös munka, az Európai Statisztikusok Értekezletének legközelebbi plenáris ülése van hivatva dönteni.

M. A-né

Az életszínvonal mutatóinak rendszere és kiszámítási módszere Romániában*

A tanulmány bevezető részében az életszínvonal mérésének általános kérdéseivel foglalkozik. Ezzel kapcsolatban helytelenek, tudományosan nem eléggé megalapozottnak minősíti az olyan kísérleteket, amelyek egyetlen szintetikus mutatóba összesűrítve kívánják az életszínvonalat befolyásoló valamennyi tényező hatását kifejezni. Az ilyen mutató sohasem lehet teljes, s kiszámítása olyan sok feltételezésen alapulna, hogy az már a legtisztább formalizmussal lenne határos. Az életszínvonal méréséhez mutatószám-rendszerre van szükség. Ezzel a mutatószám-rendszerrel kapcsolatban a következő általános alapelveket kell lerögzíteni.

1. A mutatószám-rendszernek csak olyan lényeges és szintetikus mutatókat kell tartalmaznia, amelyeknek összefüggései a lehető legteljesebben jellemzik az életszínvonalat.

2. A mutatószám-rendszernek ki kell elégítenie azt a követelményt, hogy követni lehessen vele az életszínvonal alakulását 1938-tól napjainkig.

3. A mutatók rendszerét és módszerét úgy kell kialakítani, hogy módot adjon nemzetközi összehasonlításokra is.

AZ ÉLETSZÍNVONAL JELLEMZÉSÉNEK MUTATÓSZÁM-RENDSZERE

A tanulmány az életszínvonal mérésére szolgáló mutatószámokat két csoportra

bontja: közvetlen és közvetett (kisegítő) mutatószámokra. Az előbbieket közvetlenül jellemzik az életszínvonal alakulását, az utóbbiak olyan társadalmi-gazdasági jelenségeket jellemeznek, amelyek közvetve határozzák meg vagy tükrözik az életszínvonalat.

Közvetlen mutatószámok

1. Reálbér.
2. A népesség reáljövedelme.
3. A népesség fogyasztása (beleértve a lakásvizonyokat is).
4. A népesség társadalmi-kulturális kiadásai.

Közvetett mutatószámok

1. Nemzeti jövedelem.
2. Fogyasztási alap.
3. Csecsemőhalandóság.
4. Morbiditás.
5. Természetes szaporodás.

A *reálbérindex* mutatószámai a munkások és alkalmazottak életszínvonalának jellemzésére szolgálnak. Az összes munkások és alkalmazottak reálbérének vizsgálata mellett külön vizsgálják:

- a) az összes munkások,
- b) az ipari munkások,
- c) a mezőgazdasági munkások (állami szektor),
- d) a mérnökök és technikusok,
- e) a tisztviselők,
- f) a kisegítő személyzet (őrök, portások, tűzoltók),
- g) a bükaresti és fontosabb ipari központok munkásai,
- h) a kis, közepes és magas fizetésű munkáscsoportok

reálbérének alakulását. A viszonyítási alap a legtöbb összehasonlításnál az 1938. és az 1955. év. Tervbe vették továbbá egy olyan módszer kidolgozását, amely lehe-

* A román Központi Statisztikai Igazgatóság által készített tanulmány, megjelent a *Revista de Statistica* 1957. évi 11. számában. Rövidített ismeretetés.

tővé teszi a nyugdíjasok életszínvonalának jellemzését.

A *reáljövedelem* mutatószáma az össznépeség életszínvonalát jellemzi. Ezen belül a következő csoportok reáljövedelmének alakulását vizsgálják külön:

- a) munkások és alkalmazottak,
- b) munkások,
- c) ipari munkások,
- d) mezőgazdasági munkások (állami szektor),
- e) mérnökök és technikusok,
- f) tisztviselők,
- g) kisegítő személyzet,
- h) szövetkezeti tagok,
- i) kisparasztok,
- j) középparasztok,
- k) tehetősek (saját vagyonukból élők).

A reáljövedelem mutatószámait mindegyik csoportnál külön ki lehet fejezni: egy dolgozóra, egy munkaképesre és egy lakosra jutó jövedelemben. A reáljövedelem kiszámításánál tekintetbe kell venni a létfenntartáshoz szükséges minimális jövedelmet.

A *népeség fogyasztását* természetes mértékegységekben, élelmezési tényezőkben és a létminimum fogyasztásában kell kifejezni. A csoportosítás itt azonos a reáljövedelemnél ismertetett csoportosítással.

MÓDSZERTANI PROBLÉMÁK

A tanulmány befejező része az előzőekben ismertetett mutatószámok kiszámításának módszertani problémáival foglalkozik.

Ezek a problémák nagyrészt azonosak a hazai statisztikai irodalomból ismertekkel; itt csak néhány legfontosabb és a mi szempontunkból legérdekesebb problémát ismertetünk.

Feltétlenül szükséges, hogy a megélhetési index (fogyasztási árindex) kiszámítását megjavítsák a családi költségvetések (háztartásstatisztika) adatainak felhasználásával. Például a csoportindexek általános árindexszé történő összesítésénél az eddig szokásos forgalmi adatok alapján való súlyozásról át kell térni a háztartásstatisztika alapján való súlyozásra.

Az élelmiszerekre vonatkozó egyedi és csoportos árindexek tükrözzék a szocialista és magánkereskedelemre differenciált árváltozásokat.

Az árindexeknek, s ezen keresztül a reálbérindexeknek és reáljövedelemindexeknek tükrözniük kell az áruk minőségének és választékának időszaki változásait. Ebből a célból különleges vizsgálatokat kell végezni.

A névleges jövedelmek kiszámításánál figyelembe veszik a lakosoknak a pénzügyi rendszerbe történő befizetéseit (például lottó-, totó-, sorsjáték-befizetések, takarékpénztári betétnövekedések), illetve ilyen természetű bevételeit (lottóból, totóból eredő bevételek stb.).

D. L.

Személyi hírek

A Központi Statisztikai Hivatal elnöke a Hivatal KISZ szervezete megalakításának egyéves évfordulója alkalmából jó politikai és gazdasági munkája elismerésül, a Magyar Népköztársaság Minisz-

tertanácsa 1022/1954. (III. 26.) számú határozatával alapított

„KIVÁLÓ DOLGOZÓ”

kitüntető jelvényt adományozta *Kerekes Ottó* főelőadónak, *Sárdi Endre* főelőadónak és *Szlovák Zsuzsa* adminisztrátornak.

Szervezeti hírek — Közlemények

Magyar statisztikusok látogatása Norvégiában. Az input-output táblázatok összeállításával kapcsolatos gyakorlati tapasztalatok tanulmányozása céljából 1958. április 14—21 között *Lukács Ottó*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője és *Kenessey Zoltán* a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője Norvégia Központi Statisztikai Hivatalának meghívására látogatást tett Oslóban.

Az Európai Gazdasági Bizottság Lakásügyi Bizottsága mellett működő lakás- és építésügyi statisztikával foglalkozó munkacsoport 1958. június 16-án és 17-én tartja tizedik ülését Genfben. Az ülés — többek között — meghallgatja a titkárságnak az Európai Statisztikusok Értekezletének munkájáról szóló beszámolóját, megvitatja az éves és a negyedéves lakás- és építésügyi statisztikai közlemények tervezetét. Részletesen foglalkozik az ülés az építkezési tevékenység mérésével kapcsolatos kérdésekkel, az indexek megszerkesztésének módjaival és a természetes mértékegységben történő számbevétel lehetőségeivel. Az ülés végül dönt a titkárság által kidolgozott munkaterv elfogadásáról és egyéb adminisztratív kérdésekkel foglalkozik.

A szovjethatalom negyvenéves eredményei számokban. Mint korábban erről hírt adtunk, a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala az októberi forradalom

évfordulója alkalmából fenti címmel hasznos adatgyűjteményt jelentetett meg. A Szovjetunió kivül az egyes szövetséges köztársaságok negyvenéves fejlődését is ismertető kiadvány sokoldalú képet nyújt az ipar, a mezőgazdaság, az építkezések, a közlekedés fejlődéséről, a dolgozók anyagi és kulturális helyzetéről.

A kiadvány a közelmúltban a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó gondozásában, a Központi Statisztikai Hivatal közreműködésével magyar nyelven is megjelent.

(A szovjethatalom negyvenéves eredményei számokban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1958. 278 old.)

Adatgyűjtemény a szállodákról és üdülőről. A Statisztikai Időszaki Közlemények sorozat 8. számaként megjelent: *Magyarország szállodái és üdülői 1957. évben* c. kiadvány. A kiadvány a szállodák és üdülők, a férőhelyek 1937. és 1957. évi számát, a szállodák 1957. június 30-i részletes adatait (szobák száma, technikai felszereltség stb.), az üdülők 1957. július 31-i részletes adatait és végül a fizetővendég-szolgálat keretében 1957 augusztusában rendelkezésre állt szobák és férőhelyek számát tartalmazza.

A kiadványt grafikonok, kartogramok, valamint a kötetben szereplő helységek betűrendes névjegyzéke egészíti ki.

(Magyarország szállodái és üdülői 1957. évben. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1958. 80 old.)

Nemzetközi statisztikai adatok

Franciaország. Az egyes foglalkozási csoportok szerinti halandósági arányszámokat közli a *Population* legújabb száma a francia statisztikai hivatal anyagából.

A 10 000 megfelelő korú férfira jutó elhalt férfiak száma 1955-ben

Társadalmi-foglalkozási csoport	A 10 000 főre jutó meghaltak száma a			
	25—34	35—44	45—54	25—54 éves korcsoportban átlagosan
	korcsoportokban			
Középkáderek	11	24	57	31
Szabadfoglalkozásúak és felsőkáderek	14	24	57	32
Szabadfoglalkozásúak ..	18	30	58	35
Mezőgazdasági termelők	16	35	75	42
Iparosok	17	35	78	43
Ipari és kereskedelmi üzemek tulajdonosai	22	39	91	51
Alkalmazottak	19	41	97	52
Mezőgazdasági bér munkások	20	44	99	54
Munkások	22	44	101	56
Kereskedelmi alkalmazottak	27	43	106	59
Bányászok	29	57	113	66
Segéd munkások	32	66	130	76
Tengerészek és halászok	39	79	128	82
<i>Összesen</i>	<i>22</i>	<i>44</i>	<i>104</i>	<i>57</i>

A táblából jól látható az egyes társadalmi osztályok és rétegek halandóságának eltérő volta. Az alábbi táblán néhány halálokot mutatunk be ugyanerre a sokaságra nézve.

Társadalmi-foglalkozási csoport	A 10 000 főre jutó				
	tbc-ben	rákban és fehérvértségben	májgyulladásban	alkoholizmusban	bal eset következtében
	elhaltak száma				
Középkáderek	2,2	5,4	1,3	0,3	4,4
Szabadfoglalkozásúak és felsőkáderek	1,6	6,2	1,0	0,1	5,4
Szabadfoglalkozásúak	1,7	7,0	1,4	—	5,6
Mezőgazdasági termelők	3,2	6,8	2,8	2,4	5,2
Iparosok	3,4	7,6	4,0	0,9	6,0
Ipari és kereskedelmi üzemek tulajdonosai	3,7	9,0	4,5	1,2	6,6
Alkalmazottak	3,8	9,5	3,4	1,7	7,9
Mezőgazdasági bér munkások	3,5	6,2	1,8	3,6	12,1
Munkások	5,0	8,4	3,4	2,4	12,1
Kereskedelmi alkalmazottak	4,1	10,3	5,0	1,5	7,1
Bányászok	10,3	6,9	2,2	2,4	13,3
Segéd munkások	6,8	9,3	4,5	4,5	18,0
Tengerészek és halászok	7,0	10,8	4,0	4,7	23,8

Foglalkozással kapcsolatos jellegzetes okok csak a bányászok esetében (a szilikotuberkulózis) tapasztalható, azonkívül, mint általános jelenség, szembetűnő a balesetek következtében meghaltak számának emelkedése a veszélyesebb foglalkozások esetében.

Igen érdekes az öngyilkosságok számának alakulása. A 10 000 főre jutó öngyilkosok száma az egyes foglalkozásoknál általában 1,2—3,0 között van. Kivételt az alábbi társadalmi-foglalkozási csoportok képeznek:

Társadalmi-foglalkozási csoport	A 10 000 főre jutó, öngyilkosság következtében elhaltak száma
Mezőgazdasági termelők	3,2
Mezőgazdasági bér munkások	5,6
Segéd munkások	4,8

A mezőgazdasági foglalkozásúak között az öngyilkosságok száma különösen magas.

(*Population*, Paris, 1958. évi 1. szám.)

Kanada. A válság hatására a kanadai ipar termelése nagymértékben csökkent. Az alábbi táblában néhány fontosabb iparág és termék termelésének alakulását mutatjuk be 1956. és 1957. negyedik negyedében.

Megnevezés	Termelés		
	október	november	december
	hóban (1935—39. év havi átlaga = 100)		
<i>Ipar összesen</i>	300,7	298,2	279,4
Gyáripar	297,1	296,2	277,7
Textilipar	187,5	185,6	189,0
Papíripar	285,9	282,5	262,6
Papírpép ...	270,3	268,4	249,6
Nyersvas ...	445,7	447,6	454,6
Gépkocsi ...	225,6	347,2	354,3
Villamosgépipar	604,0	577,9	532,7
Színesfémfeldolgozó ipar ...	298,9	297,8	302,4
<i>Ipar összesen</i>	289,7	286,1	260,7
Gyáripar	280,8	280,5	252,9
Textilipar	165,3	165,6	149,3
Papíripar	274,7	266,7	221,5
Papírpép ...	256,0	249,0	196,7
Nyersvas ...	423,8	397,8	357,4
Gépkocsi ...	136,9	303,0	198,5
Villamosgépipar	526,8	532,7	490,4
Színesfémfeldolgozó ipar ...	271,0	284,9	261,7

A foglalkoztatottság színvonala ugyan-
ebben az időszakban a következőképpen
alakult:

Hó	A foglalkoz- tatottak	A munka- nélküliek
	száma (ezer fő)	
1956. október	5674	98
november ...	5630	135
december ...	5555	186
1957. január	5393	303
1957. október	5797	208
november ...	5698	292
december ...	5580	386
1958. január	5371	520

(Canadian Statistical Review, 1958. évi 2. szám.)

Finnország. A finn ipar struktúrájának
alakulását mutatja be az alábbi tábla.

Iparág	Megoszlás az	
	1948.	1957.
	évben (százalék)	
Fémipar	28,2	25,7
Kő-, porcelán- és üvegyipar	6,5	5,9
Vegyipar	3,3	4,6
Bőr- és gumyipar	4,0	3,1
Ruházati ipar	10,1	11,8
Papíripar	18,0	20,0
Fafeldolgozó ipar	12,5	7,6
Élelmiszeripar	10,4	12,6
Energiatermelés	4,6	6,4
Sokszorosítóipar	2,4	2,3
Összesen	100,0	100,0

1948-ban az ipari termelés értékének
30,5, 1957-ben pedig 27,6 százalékát expor-
tálták.

A fafeldolgozó ipar az egyik legjelentő-
sebb exportáló iparág. Termékeinek ex-
portja az elmúlt években a következő-
képpen alakult:

Megnevezés	Mennyi- ségi egység	Az			
		1952.	1955.	1956.	1957.
		évben exportált mennyiség			
Fűrészáru	1000 m ³	611	736	648	719
Gömbfa	1000 m ³	5112	4977	4424	4063
Falemez	1000 m ³	222	321	230	260
Celluloze	1000 t	722	1129	1131	1172
Mechanikai fapép.	1000 t	143	183	186	165
Rotációs papír ...	1000 t	392	470	537	551
Papír göngyöleg ..	1000 t	97	294	298	384
Egyéb papírfajták	1000 t	79	141	162	173

(Kansallis Osake Pankki — Economic Review,
1958. évi 1. szám.)

Kínai Népköztársaság. Az első ötéves
terv sikeres teljesítése lerakta a szocia-
lista iparosítás előzetes alapjait és lehe-
tővé teszi a korszerű szocialista nagyipar
kiépítését. Kína rendkívül gazdag termé-
szeti kincsekben, ezért az iparosítás lehe-
tőségei adóttak.

Az ipar fejlesztésének legfontosabb té-
nyezője a nehézipar, a beruházások leg-
nagyobb része is a nehéziparban történt.

Az első ötéves tervben 694 „normán fe-
lülí” objektum építésének megkezdését
tervezték, ezzel szemben 825 objektum
építését kezdték meg, amelyek közül 449-
et részben vagy egészben befejeztek és
ezek már termelnek is. A hatalmas ará-
nyú beruházások hatására a kínai ipar
kapacitása az ötéves terv éveit alatt a
követzőképpen növekedett:

Megnevezés	A kapacitás növekedése az ötéves terv folyamán
Nyersvas	3 270 000 tonna
Acél	2 346 000 tonna
Villamosenergia	2 335 000 kilowatt
Szén	61 260 000 tonna
Szerszám gép	6 223 darab
Tehergépkocsi	30 000 darab
Szintetikus ammónia	147 000 tonna
Cement	2 554 000 tonna
Gyapjú-orsó	1 995 000 darab
Gépi úton előállított papír ..	237 000 tonna
Gépi úton előállított cukor	556 000 tonna

Ezek az adatok különösen akkor mon-
danak sokat, ha meggondoljuk, hogy jó-
részük meghaladja az ötéves terv előtti
teljes kapacitást. Az ötéves terv előtt az
acélipar kapacitása például nem egészen
két millió tonna volt. Az új beruházások
nemcsak a kapacitás kibővítését ered-
ményezték, hanem lehetővé tették azt is,
hogy a kínai ipar eddig még nem gyár-
tott, új termékeket is gyártson. Így több
mint 200-féle új szerszám gép típust, tel-
jes gyár- és erőmű berendezéseket gyár-
tanak, repülőgépeket, tehergépkocsikat
és traktorokat állítanak elő.

Az ötéves terv elején nagy hiány volt
technikusokban és egyéb műszaki kép-
zettségű szakemberekben. Az ötéves terv
végére a technikusok és mérnökök szá-
ma 600 000-re emelkedett. A technikai
munkaerők számának növekedése lehe-
tővé tette, hogy Kína saját erejéből épít-
hesse tovább iparát.

(Peking Review, 1958. március 25; Kung Sang cik-
kéből.)

Ausztria. A mezőgazdasági termelés bruttó értéke — amely 1956-ban kissé visszaesett — 1957-ben mintegy 5,5 százalékkal növekedett. Ezenbelül a növénytermelés értéke 2,8 százalékkal csökkent, az állattenyésztésé pedig 9,7 százalékkal növekedett. A növénytermelés csökkenését a gyengébb gyümölcs- és gabonatermes okozta, amelyet nem tudott ellensúlyozni a kapásnövények és a szőlő jó termése.

A mezőgazdasági termelés nettóértéke (bruttóérték—takarmánybehozatal) 1956-hoz képest 4,5 százalékkal emelkedett. A takarmánybehozatal 1957-ben 16,8 százalékkal haladta meg az előző év behozatalát.

A termelés, a foglalkoztatottság és a termelékenység a mezőgazdaságban

Megnevezés	Index az		
	1952.	1956.	1957.
	évben (1937. év = 100)		
Növénytermelés	93,0	109,0	106,0
Állattenyésztés	98,8	107,8	118,3
<i>A mezőgazdasági termelés volumene összesen</i>	<i>96,8</i>	<i>108,2</i>	<i>114,1</i>
Foglalkoztatottak száma .	87,0	84,8	84,2
Munkatermelékenység ...	111,3	127,6	135,5
Mezőgazdaságilag hasznosított terület (erdő nélkül).	93,7	93,7	93,7
Egy hektár hasznosított területre jutó nyershozam	103,3	115,5	121,8
A mezőgazdasági termelés nettó értéke.....	97,1	111,2	116,2

A munka termelékenységének kiszámítása az egy foglalkoztatottra jutó nyershozam alapján történt.

A mezőgazdaságba beruházott termelési eszközvolumen 1957-ben növekedett. A műtrágyafelhasználás az 1956—57. gazdasági évben mintegy harmadával növekedett, az egy hektár hasznosított területre jutó műtrágya mennyisége (hatóanyagban számítva) 59,5 kilogram volt.

A bruttó gépi beruházások indexe 1957-ben 7 százalékkal volt magasabb az előző évinél.

Év	Traktorokra	Mezőgazdasági gépekre	Az összes
	fordított		
	beruházások indexe (1950. év = 100)		
1956	436,3	135,3	225,5
1957	409,6	168,0	240,4

Év	Traktorokra	Mezőgazdasági gépekre	Az összes
	fordított		
	beruházások értéke folyóáron (millió schilling)		
1956	592,6	740,2	1332,8
1957	692,8	978,9	1571,7

A tejtermelés 1957-ben növekedett és kedvezően alakult a tejhozam is.

Év	A termelt tej mennyisége		Az egy tehénre jutó tejhozam	
	1000 t	százalék	kg	százalék
1937	2369	100	1958	100
1953	2424	102	2102	107
1954	2539	107	2182	111
1955	2533	107	2144	109
1956	2613	110	2223	114
1957	2750	116	2346	120

(Monatsberichte des Österreichischen Institutes für Wirtschaftsforschung, 1958. évi 2. szám.)

*

Svédország. Az általános depresszió hatása Svédországban is érezhető. Az ország legfontosabb kiviteli cikkeit iránti kereslet a világpiacon állandóan csökken. Így a faipari termékek exportja 1957 negyedik negyedében 7 százalékkal volt kisebb, mint 1956 ugyanazon időszakában. Csökkenés tapasztalható a vasérc és acélfélék keresletében is.

Az exporttal kapcsolatos nehézségek a hazai ipar termelésében is éreztették hatásukat. 1957-ben az ipari termelés volumene növekedett ugyan, de jóval kisebb mértékben, mint 1956-ban és a negyedik negyedévben több iparág termelése erősen csökkent. Így a papír-pép termelése 1957 negyedik negyedében 5, az acélművek és a színesfémmfeldolgozó ipar termelése pedig 3 százalékkal csökkent.

A munkanélküliek száma az elmúlt hónapokban a következőképpen alakult:

Hó	Ezer fő
1957. december	41
1958. január	59
február	56

A februári adat mintegy 40 százalékkal magasabb az 1957 februárinál. 1958 februárjában a munkások 3,6, míg 1957 februárjában csak 2,6 százaléka volt munkanélküli.

A gazdasági aktivitást a lakásépítésekkel igyekeznek élénken tartani. A kormány különféle ösztönző intézkedésekkel igyekszik az építőipari tevékenységet a jelenlegi szinten tartani.

(Index. Svenska Handelsbanken-Monthly Economic Review, 1958. évi 2. szám.)

Szovjetunió. A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala 1957. április 10—16 között a főbb mezőgazdasági termékek kolhozpiaci forgalmának megfigyelése céljából valamennyi városban és városjellegű településen, valamint azokban a területi központokban, amelyekben a vizsgált időszakban kolhoz-kereskedelem volt, adatgyűjtést hajtott végre.

Az adatfelvétel 2 812 városban és városjellegű településen 3 888 és 1 787 kerületi központban 1 809 kolhozpiacra terjedt ki. Az adatgyűjtés során megfigyelt főbb mezőgazdasági termékek (26 árucsoport) eladási forgalma a teljes kolhozpiaci forgalomnak 1957 áprilisában mintegy 70 százalékát tette ki.

A kolhozpiaci forgalom összetétele (az összesen százalékában)

Megnevezés	Nagyvárosok, amelyekben rendszeresen megfigyelik a kolhozpiaci forgalmat (251 város)*	Egyéb városok és városjellegű települések	Kerületi központok
Megfigyelt áruk forgalma összesen.....	100	100	100
Növénytermelési termékek ebből:	53,4	56,1	56,3
gabonafélék	4,2	10,8	11,0
búzaliszt	2,6	8,9	11,9
burgonya	14,7	13,0	10,5
zöldségfélék	8,3	5,6	4,8
növényi olaj.....	2,4	4,1	5,7
egyéb növénytermelési termékek ...	21,2	13,7	12,4
Állattenyésztési termékek ebből:	46,6	43,9	43,7
hús	32,3	27,6	28,9
tej	7,0	6,2	2,4
zsíradék.....	1,7	3,0	5,7
tojás	5,6	7,1	6,7

* Valamennyi köztársasági, határterületi és területi központ, valamint egyes köztársasági, határterületi és területi nagyvárosok.

(Vesztnik Sztatistiki, 1958. évi 3. szám.)

7 Statisztikai Szemle

Olaszország. Az ország idegenforgalma szempontjából nagy jelentősége van a szállodaiparnak. A szállodák és egyéb vendéglátóipari létesítmények száma állandóan növekszik.

Megnevezés	1949.	1957.
	évben	
	Létesítmények száma	
Luxusszállók	38	53
Szállodák		
Első osztályú	216	353
Másodosztályú	786	1 380
Harmadosztályú	1 515	2 639
Negyedosztályú	2 482	4 311
Penziók		
Első osztályú	67	102
Másodosztályú	485	913
Harmadosztályú	1 381	3 808
Fogadók	13 093	14 602
Összesen	20 063	28 161
	Szobák száma	
Luxusszállók	5 877	7 763
Szállodák		
Első osztályú	20 426	28 237
Másodosztályú	38 959	61 101
Harmadosztályú	39 395	68 127
Negyedosztályú	33 257	58 754
Penziók		
Első osztályú	1 590	2 478
Másodosztályú	9 118	17 274
Harmadosztályú	15 949	48 198
Fogadók	51 131	68 194
Összesen	215 702	360 626
	Ágyak száma	
Luxusszállók	9 129	12 464
Szállodák		
Első osztályú	31 872	45 191
Másodosztályú	63 047	101 935
Harmadosztályú	64 946	115 718
Negyedosztályú	56 505	101 007
Penziók		
Első osztályú	2 660	4 409
Másodosztályú	15 980	30 320
Harmadosztályú	29 061	86 758
Fogadók	91 927	122 424
Összesen	365 128	620 226

1958-ban több új szálloda épül majd, mintegy 50 000 ágyal. Az olasz vendéglátóipar modernizálása egyre inkább szükségessé válik, a szállodák és fogadók nagyrésze eléggé elavult már, és nem tudja minden tekintetben kielégíteni a külföldi vendégek igényeit. A gazdasági helyzet lassú, de folyamatos romlása következtében azonban nagyobb arányú tőkebefektetéseket a vállalkozók nem mernek vállalni.

(Banco di Roma — Review of the Economic Conditions in Italy, 1958. évi 2. szám.)

FOLYÓIRATSZEMLE

ВЕСТНИК СТАТИСТИКИ

A Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő
Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1958. ÉVI 2. SZÁM

A Szovjetunió 1957. évi állami népgazdaságfejlesztő tervének teljesítése.

Új sikerekre a szocialista gazdaság fejlesztésében.

A. Vosztrikova: Az átlagos élettartam mutatószámának kiszámítása.

Fin Di-Szi: Az átlagos növekedési ütem kiszámításának módszertani kérdései.

M. Zsutovszkaja: A háztartásstatisztikai felvételek Indiában.

R. Radov: Hogyan „helyesbíti” a francia hivatalos statisztika a létfenntartási indexet.

A. Bojarszkij: A népszámláláskor számbaveendő egyes népességek kategóriái.

V. Alekszejev: Miben áll a népszámlálási együttműködési bizottságok feladata.

N. Lavrinenko: A számvitel és a statisztika központosításának tapasztalatai a kerületben.

T. Hacsaturov: „Szállítás és hírközlés a Szovjetunióban”. Statisztikai adatgyűjtemény. Goszstatizdat. 1957. (Könyvismertetés.)

Sz. Osztroumov: A hazai statisztika történetének alkotó feldolgozása. A. I. Gozulov: „A hazai statisztika története”. Goszstatizdat. 1957. c. könyv ismertetése.

Új statisztikai könyvek.

A. Zavjalov, D. Dumnov: A szovhozok, gép- és traktorállomások és kolhozok 1957. évi éves beszámolójelentése.

PRZEGLAD STATYSTYCZNY

A Lengyel Közgazdasági Társaság
statisztikai szakosztályának folyóirata

1957. ÉVI 3—4. SZÁM

Stefan Szulc: Csecsemőhalandóság (folytatás).

Alojzy Chlebowczyk: Eltérések a munkatermelékenység színvonalában a lengyel iparban.

Józef Zagórsky: Az iparstatisztika a közgazdasági elemzés szükségleteinek tükrében.

Zygmund Zaremba: Népszámlálás.

Anna Chramiec—Leszek Kosinski: Kísérlet Lengyelország lakosságának számában és kor megoszlásában 1970-ig bekövetkező változások meghatározására.

Jan Dangel: A lengyelországi lakásviszonyok számadatok tükrében.

Wladyslaw Tomaszewski: A termelés fajtájának kiválasztása a lineáris programozás módszerével.

Zdzislaw Hellwig: A kétdimenziós sokaság normális eloszlására vonatkozó hipotézis igazolásának két tesztje.

Zenon Galas: A maximális jövedelem kérdése a mezőgazdaságban növény esetén két korlátozó feltétel mellett (földre és munkaerőre).

wiadomości

STATYSTYCZNE

A Lengyel Statisztikai Főhivatal folyóirata

1957. ÉVI 5—6. SZÁM

Chmielewski, Cz.: A dolgozó családok háztartási számadásainak vizsgálata.

Los, J.: A háztartásstatisztikai vizsgálatok és a távlati tervezés.

Czerniewski, K.: A mezőgazdasági mérlegek.

Zarski, T.: A lengyelországi és a külföldi lakóházépítkezések összehasonlítása.

Jocz, E. Stasiak, A.: A lények indokolják a lakóházak karbantartására fordított kiadások növelését.

Nagorski, T.: A betegség miatti távolmaradás a szocialista gazdaságban.

Navocki, J.: Megjegyzések egyes kapitalista országok népességének 1956. évi foglalkoztatottságával kapcsolatban.

Kubov, W.: A vetésterület szerkezetének megváltoztatása Lengyelországban.

Szulc, B.: Lengyelország és egyes külföldi országok mezőgazdasági termelésének összehasonlítása.

Król, H.: A vállalat, mint a statisztikai adatfelvétel alapja az iparstatisztikában.

Holzer, J.: A csecsemőhalandóság negyedéves mutatószámainak megállapításáról.

Dluski, M.: A minisztériumi statisztikai munka újjászervezése.

Pawlowski, A.: Az olvasók véleménye az 1956. évi statisztikai évkönyvről.

Bohdanowicz, T.: A negyedévi állatösszeírások.

Iszkowski, J.: Az ipari vállalatok statisztikai adatigénye.

Nowak, M.: A le nem dolgozott munkaidő nyilvántartásának megjavítása az épületszerelési munkákkal foglalkozó vállalatoknál.

Z. Cz.: A Nemzetközi Statisztikai Intézet XXX. kongresszusa.

Z. Cz.: Az európai statisztikusok ötödik teljes ülése.

A. M.: A Lengyel Statisztikai Főhivatal munkakapcsolatai a Szovjetunió statisztikusaival.

STATISTICKÝ OBZOR

A Csehszlovák Köztársaság
Allami Statisztikai Hivatalának folyóirata

1958. ÉVI 2. SZÁM

A. Cerveny: Az ipari termelési terv teljesítésének egyenletessége.

Áttérés az ipari termelés új indexére.

K. Polák: Szlovákia és a cseh tartományok mezőgazdasági termelése.

M. Sterba: Az erdőgazdaság teljes és tiszta termelésének kiszámítása.

O. Jedlicka: A legfontosabb építőanyagok eloszlása.

J. Musil: A városi és vidéki lakosság halandóságában mutatkozó különbségek.

O. Oliva: Fenyegeti-e a világot a túlnépesedés veszélye.

A Csehszlovák Köztársaság 1957. évi statisztikai évkönyve.

Dr. F. Egermayer: B. C. Uralnis: A jelenségek közti összefüggések vizsgálatának statisztikai módszerei.

REVISTA DE STATISTICA

A Román Népköztársaság Minisztertanácsa
mellett működő
Központi Statisztikai Igazgatóság folyóirata

1958. ÉVI 1. SZÁM

E. Barat, L. Gutescu: A 100 hektár földterületre eső mezőgazdasági össztermelés elemzése.

A. Nazarie: A háziipar helye az anyagi termelés statisztikai elemzésében.

I. Marinescu: Az épület- és lakásösszeírás egyes módszertani problémái.

E. Schlesinger: Az általános gazdasági számvitel formáinak elhatárolása.

I. Movileanu: A termék-önköltség statisztikájának problémái a gépiparban.

C. Vancu: A Bolgár Népköztársaság gazdasági és szociális-kulturális fejlődése.

R. Luca: A beruházások gazdasági hatékonysága mutatószámainak elemzése a Magyar Népköztársaságban.

Ockav, Boiangiu: Megjegyzések egy, a román mezőgazdaság szövetkeztetéséről szóló műhöz.

Statistische Praxis

A Német Demokratikus Köztársaság
Allami Központi Statisztikai Hivatalának
folyóirata

1958. ÉVI 2. SZÁM

Heinz Rauch: Növeljük a statisztikai adatok megbízhatóságát!

Hans Metzger: Az exportkvóta mint statisztikai mutatószám (I).

Hans Messerschmidt: Az új foglalkozási csoportosításról.

Dr. Ursula Lange: Kritikai megjegyzések a mezőgazdaságban alkalmazott néhány statisztikai mutatószámról.

Ekkerhard Schie: A háztartások kiválasztása gazdasági számítások céljaira.

Dr. Arno Donda: A kereskedelmi dolgozók teljesítményeinek statisztikájáról (II.).

Hans Schönherr: A nemzetközi összehasonlítások néhány kérdése.

Albert Kindelberger: A statisztikai adatokkal való számítások alapjai.

Gerhard Schröder: Kik tanuljanak a terv- és statisztikai szakiskolákon.

Statistische Nachrichten

Az Osztrák Központi Statisztikai Hivatal
folyóirata

1957. ÉVI 12. SZÁM

A gazdasági helyzet.

A munkapiac 1957 novemberében.

Az 1957. novemberi előzetes népmozgalmi adatok.

A fertőző megbetegedések 1957 novemberében.

Munkaerőhelyzet a mezőgazdaságban.

A kis- és nagykereskedelmi árak 1957 decemberében.

Ausztria külkereskedelme 1957 novemberében.

Az idegenforgalom 1957 novemberében.

A polgári légitranszport 1957 novemberében.

A dunai teherforgalom 1957 novemberében.

Az új gépjárművek 1957 novemberében.

Közlekedési balesetek 1957 novemberében.

A nemzetközi teheráruforgalom 1957 III. negyedében.

Az 1954. évi jövedelemadóstatistika.

A kereskedelmi középiskolák 1957/58-ban.

A tűzkárok Ausztriában 1956-ban.

POPULATION

A Francia Demográfiai Intézet folyóirata

1958. ÉVI 1. SZÁM

Roland Pressat: Az iskolába járók számának és a tanerőszükségletnek növekedése (I. rész).

Alain Girard — Henri Bastide: A családi pótlék pénztárak társadalmi szerepe hatásosságáról tartott ankét.

Daniel Schwartz: Dohányzás és közegészség.

Jean Daric: Néhány adat a nem mezőgazdasági jellegű női munkáról néhány országban.

Jean Cl. Chasteland: Az európai népi demokratikus országok népessége.

Claude Lévy: Japán története: a gazdasági helyzet és a népesség. Az INED kiadványának ismertetése.

Louis Henry: A demográfiai helyzet.

Az aktív népesség Franciaországban 1957. január 1-én.

Az új árindex.

A 25—54 éves férfiak halandósága Franciaországban 1955-ben, társadalmi foglalkozási csoportok szerint.

Ankét a siker tényezőiről.

Néhány adat a tengerentúli francia területek népességéről.

A házasságok termékenysége Norvégiában a népszámlálások adatai alapján.

Néhány adat a chilei születések alakulásáról.

ALLGEMEINES STATISTISCHES ARCHIV

A Német Statisztikai Társaság folyóirata
(Német Szövetségi Köztársaság)

1957. ÉVI 3. SZÁM

Dr. Wilhelm Britzelmayr: A gondolkodás módszereinek megváltoztatása és az új gondolati formák.

Dr. E. M. Fels: Indukció.

Dr. Oskar Anderson: Induktív logika és statisztikai módszerek.

Dr. Gerhard Tintner: A stratégiai játékelmélet és alkalmazása a társadalomtudományban.

Dr. Helga Schmücker: A statisztika szerepe a kvantitatív, exakt gazdaságelmélet felépítésénél.

Dr. Gerhard Först — Dr. Günther Jacobi: Az Európai Statisztikusok Értekezletének ötödik plenáris ülése Genfben.

Dr. Lisa Kaiser: Meddig érdekesek a régi statisztikai alapadatok.

WIRTSCHAFT UND STATISTIK

A Német Szövetségi Köztársaság
Statisztikai Hivatalának folyóirata

1958. ÉVI 2. SZÁM

Az egyes iparágak anyagfelhasználásának összetétele.

A külkereskedelmi index újraszámítása a Német Szövetségi Köztársaságban 1954. évi bázison.

A táborokban élő nem német állampolgárok háztartása 1957. június 30-án.

A sztrájkok 1957-ben.

A tejtermelés és -fogyasztás 1957-ben.

A közlekedés helyzete 1957-ben.

A fizetési nehézségek, csődök a Német Szövetségi Köztársaságban és Nyugat-Berlinben.

Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik

A Svájci Statisztikai és Közgazdasági Társaság
folyóirata

1958. ÉVI 1. SZÁM

Antony Babel: Vázlatok Genf római kori gazdasági életéről.

Eugen Böhrer: Értéktétele a nemzetgazdaságtanban.

Theo Keller: Az automatizálás gazdasági jelentősége.

Arnold Schwarz: Új nézetek a foglalkozások átértékeléséről.

Francesco Kneschaurek: Gazdasági struktúra, a konjunktúrára való hajlam és válságbiztonság.

Erich Preiser: A kamatelméletek új tárgyalása.

Gerhard Merk: Néhány megjegyzés a beruházásokról.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

CUKOR GYÖRGY, FAZEKAS BÉLA, HETÉNYI ISTVÁN, KENESSEY ZOLTÁN,
DR. KISS ALBERT, LUKÁCS OTTÓ, MÓD ALADÁRNÉ, PÁRNICZKY GÁBOR,
PÉTER GYÖRGY (főszerkesztő), RÉDEI JENŐ (felelős szerkesztő),
SZÁSZ JÁNOS, ZALA JÚLIA

STATISZTIKAI SZEMLE

Megjelenik havonta egyszer

Szerkesztőség: Budapest, II. Keleti Károly u. 5. Telefon: 155—208

Kiadóhivatal: Budapest II., Keleti Károly utca 18/b. Telefon: 358—530 (135. mellék)

Felelős kiadó: a Statisztikai Nyomtatvány- és Folyóiratkiadó Vállalat igazgatója

Előfizetés: Posta Központi Hírlapiroda. Budapest V. József nádor tér 1.

Telefon: 180—850, ügyfélszolgálat: 183—022. Előfizetési díj: negyedéyre 27,— Ft, félévre 54,— Ft

1 évre 108,— Ft. Csekkszám: 61.272

A folyóirat régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda Újságboltjában
(Budapest V. József Attila utca 3.)